

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZEHRA KOSOVA

BEN İŞÇİYİM

Yayına Hazırlayan Zihni T. Anadol

**SARI
DEFTER** 21

ÖLÜMÜNÜN 10. YILI ANISINA

ZEHRA KOSOVA

BEN İŞÇİYİM

Zihni T. Anadol

Sarı Defter: 21

© TÜSTAV - Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı

Bu yapıtın telif hakları TÜSTAV'a aittir,
izin alınmadan kullanılamaz.

1. Basım 1996 İletişim Yayınları

2. Basım Ağustos, 2011

Yayına Hazırlayan: Ersin Tosun

Kapak Resmi: İsa Çelik

ISBN 978-605-4513-03-1

TÜSTAV İktisadi İşletmesi

Kocatepe Mah. Feridiye Cad. No: 20 Taksim - İstanbul

Tel: 0212 237 98 92 • Faks: 0212 237 98 99

www.tustav.org • e-posta: bilgi@tustav.org

Baskı-Cilt: Net Kırtasiye Tan ve Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.

Taksim Cad. Yoğurtçu Faik Sok. No.3

Beyoğlu-İstanbul

Tel: 0212 249 40 60 pbx

Sarı Defter bir zamanlar ilkokulda herkesin kullandığı ortak defterdi. Kağıdın, kalemin değeri olduğu zamanlar. Sarı Defter, kurşun kalem, tahta kurşun kalem sapı, boyna asılan silgi... Bunlar köyde-kente her ilkokul çocuğunun değişmez okula başlama araçlarıydı. Türkiye sosyal tarihinin Sarı Defteri'ni dolduranlar, bu dizide yer bulacak. Bu dizide, Öndeyiş'te sözü edilenler, 20. yüzyılın sosyal mücadelesinin "kahreden ve yaratanları" olacak. Grev boylarında, toprak işgallerinde, üniversite boykotlarında, hak ve özgürlük mücadelelerinde, mitinglerde, toplantılarda yer alanlar, cezaevlerinde yatanlar, siyasal sürgünler yaşayanlar... Kendi kalemlerinden veya kendi sözleriyle...

ZEHRA KOSOVA

BEN İŞÇİYİM

Zihni T. Anadol

ÖNDEYİŞ

Ayının Giriş Duası

Yenilenlerin tarihidir bu anlatacağım,
tarihleri anlatılmayacak olanların tarihi.
Adları sokaklardan adları kitaplardan silinenlerin tarihi.
Zalime karşı başkaldırdıkları söylenmeyecek olanların tarihi,
dünyayı değiştirme çabaları yadsınanların tarihi,
dünyayı değiştirmeyi bazen başaranların tarihi,
unutulmaya razı olmayanların tarihi.
Dünyanın bir gizli tarihidir bu,
dünyayı değiştiren düşüncelerin tarihi
ve dünyanın değişmesinin tarihi.
Bir düşünceler tarihidir bu ve düşünenlerin tarihi,
erkeklerin ve kadınların tarihi,
coşkularının ve hayal kırıklıklarının tarihi.
Bir insanlık destanının tarihidir bu,
Kahramanları, kurbanları korkakları, cellatlarıyla
ve ermişleri, engizisyoncuları, havarileri, hainleri
ve zalimleriyle insanlık tarihi.
Ünsüzlerin, adı bilinmeyenlerin destanıdır bu
ve işçilerle köylülerin yalın davranışlarını,
şairlerin eylemcilerin ve filozofların
yüce gönüllü hallerini tanıyanların destanı
bir çığlık ve gözyaşı tarihi,
bir güller ve tozun tarihi,
bir buzul ve yakan kumullar tarihi,
bir akıl ve delilik tarihi,
soyluluk ve utancın tarihi.
Çünkü tadını yitiren tuzun öyküsünü öğrenecektik,
kumların içinde yiten coşkun ırmağın öyküsünü,
Kayalara tırmandıktan sonra sakinleşen
ve acı kıyıları yalamaya gelen dalgaların öyküsünü.
Ama yenilenen şafakların öyküsünü de öğrendik,
aydınlık sabahların, cömert hasatların öyküsünü
ve ışığın kalbinde havalanan kuşların öyküsünü.
Hiç gerçekleşmemiş eski bir düşün tarihidir bu
ama toprağı tohumlayan düşün tarihi.

Hep hayal kırıklığına uğramış
ama kendisiyle barışık bir insanlıktan doğan
insanların gördüğü düşün tarihi,
insanların insanlığa doğru uzun yürüyüşünün tarihi.
Umuda ihanet eden bir büyük düşün tarihidir bu.
Ama bu düş karşısında kazanılan zafer
umutsuz bir zaferdir aslında.
Yer altı mezarlarında okunacak bir tarihtir bu,
bizden çok uzaklardan gelip
çok uzaklardan gidecek bir tarih!

Francis COMBES, Ortak Dava (Cause commune)

Çeviri: Özdemir İNCE

İÇİNDEKİLER

2. BASKIYA ÖNSÖZ.....	9
SUNU	11
ZEHRA KOSOVA VE YETMİŞALTI YILLIK MÜCADELE DOLU BİR YAŞAM	15
BİRİNCİ BÖLÜM: KAVALA'DAN PAPAZIN KÖŞKÜNE	17
Mustafa Kemal'i görüyorum	18
Güller içinde bir ev	19
Okul yılları başlıyor	21
Tokat'tan Erbaa'ya.....	23
Tütün işçiliğine başlıyorum.....	23
Erbaa'da günlerimiz	24
Gönül yakınlıkları	27
İstanbul'a gitme tutkusu	29
Erbaa'dan Samsun'a	33
Artık tam bir emekçiyim... ..	36
İKİNCİ BÖLÜM: İSTANBUL'DA YENİ BİR HAYAT.....	39
Annemle babam geliyor	43
Kötü haberi öğreniyorum.....	46
Hayat omuzlarımda artık.....	49
Tütüncülük zor zanaat.....	50
Gerçekleri görmeye başlıyorum	53
Yeni arkadaşlıklar	54
İlk kez bir grev yaşıyorum.....	56
Öğrenme ve bilinçlenme yıllarım	59
Hayata bakışım değişiyor	60
Örgüte ilk adımlar	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSTANBUL'DAN MOSKOVA'YA	67
Sınırı geçiyoruz	69
Batum'da tutukluyuz.....	71
Moskova'ya doğru	73
Reşat Fuat ve Zeki Baştımar'la karşılaşıyorum.....	75
Eğitim için hazırlık.....	77
KUTV'a günleri başlıyor	79
Evleniyorum	81
Kızım dünyaya geliyor	83
Artık dönüyorum, ama kızım olmadan... ..	84
 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YENİDEN İSTANBUL	87
Samsun ve sonrası	88
Bir kızım uzaklarda, bir kızım hasta	89
Yalnızlık dolu günler	93
Köylerde eşya satıyorum	95
Mümessil seçiliyorum	97
Mustafa İskender ile ayrılıyoruz.....	98
Savaşın sonunda yeni bir dönem	100
İşkence başlıyor	102
Tütüncüler sendikada örgütleniyor.....	105
İşyerinde kavga	107
Hizmetçilik yapıyorum	109
Legal partide çalışıyorum	110
 BEŞİNCİ BÖLÜM: TKP TEVKİFATINDAN VATAN PARTİSİ'NE.....	113
Harbiye'de geçen günler	114
Tahliye oluyorum.....	116
TKP yargılamaları.....	117
Vatan Partisi'ne girişim	119
“Şuna vur da, akı başına gelsin...”	120
Sağlığım düzeliyor	123
Yeni bir iş buluyorum	125
Tekstil Sendikası'nda örgütlenme	126
Hayat devam ediyor	128
 EK.....	129

2. BASKIYA ÖNSÖZ

Zihni Anadol'un yayına hazırladığı, Zehra Kosova'nın kendi kaleminden yaşamını ve politik mücadelesini anlatan *Ben İşçiyim* kitabının 1. baskısı 1996 yılında *İletişim Yayınları* tarafından yapılmıştı. 18 Ağustos 2001'de yaşama gözlerini yuman Zehra Kosova'yı ölümünün 10. yılında bir kez daha anmak için *Ben İşçiyim* kitabının genişletilmiş ikinci baskısını, *Sarı Defter* 21. kitabı olarak yeniden okurlarla buluşturuyoruz.

Kitabın ikinci baskısının *Sarı Defter*'lerden yayınlanması için yayın haklarından feragat eden *İletişim Yayınları*'na ve bu konuda bize yardımcı olan Tanıl Bora'ya, birinci baskının yayına hazırlanmasında emeği geçen Fahri Aral'a, babası Zihni Anadol'un yayın haklarını TÜSTAV İktisadi İşletmesi'ne bağışlayan Kemal Anadol'a teşekkür ederiz.

Birinci baskıdan farklı olarak, ikinci baskıda Zehra Kosova'nın kendi el yazısı ile yazdığı hayat hikâyesinin ilk baskıda olmayan bölümleri eklendi ve ayrıca Mustafa Temiztaş'ın Zehra Kosova ile yaptığı görüntülü sözlü tarih çalışması kayıtlarından yararlanıldı. Bunlar, italik olarak eklendi. Kendilerine teşekkür ederiz.

Ölümünün 10. yılında Türkiye emek ve sosyalist hareketinin yüz akı Zehra Kosova'ya saygılarımızla...

Ersin Tosun

SUNU

ZEHRA KOSOVA ÖLDÜ

İşçi sınıfı davası uğruna mücadeleler ile geçen doksanbir yıllık bir ömür sona erdi. Zehra Kosova göçmen tütün işçileri çevresindendi. Büyük çoğunluğu Roman olan ve en çok horlanan, en gaddarca sömürülen emekçi kesiminden. Mübadil göçmen olarak Türkiye'ye gelen ve Anavatan bildikleri bu topraklarda daha da ilkel bir kapitalizmin çarklarının dişlilerine yakalananlardan. Sülalece tütün işçisi idi Zehra. Anası, babası Yunanistan'ın Kavala kentinde en bilinçli tütün işçilerinin çatısı altında toplandıkları Kızıl Klübün üyesi idiler.

Kavala, Tütün İşçileri Meydanı (Platiya Kapnergaton).

Kavala kentinin göbeğinde bir meydan var. Sol partiler mitinglerini o meydana yapıyorlar. Adı “Tütün İşçileri Meydanı”, (Platiya Kapnergaton). Meydanın ortasında bir anıt. Tunçdan iki erkek bir kadın heykeli. Anıtın tabanını oluşturan bloğu bir şerit gibi kuşatan gene tunçdan kabartma tütün yaprakları ve eller, eller. Az ötede mermer bir blok üzerinde sınıf savaşında şehit düşen tütün işçilerinin adları yazılı. Papadopoulosların faşist cuntası o anıta dokunamadı. Meydanın adını değiştirmeye de cüret edemedi. Bu, tütün işçilerinin sınıf mücadelesinin Yunanistan tarihinde ne derin kökler saldıgının bir kanıtıdır .

Birkaç yıl önce Kavala’da geçirdiğimiz iki hafta süresince hemen hemen her gün Mihri Belli ile birlikte o meydana gittik. Bu ziyaret yalnızca Yunan işçilerine değil bizim ülkemizin göçmen tütün işçilerine de saygının bir ifadesiydi. Çünkü o mücadeleye Türk, Pomak, Roman işçiler de Yunanlı kardeşleriyle omuz omuza katılmışlardı. Zehra Kosova böyle bir gelenekten geliyordu işte.

Göçmen tütün işçisinin öyküsünü yeni kuşaklar bilmelidirler. İbret dolu bir öyküdür o. Onlar, mübadil olarak Türkiye’ye gelirken çıkınları, sepetleriyle birlikte sosyalist bilinci de beraberlerinde getirmişlerdi. Bu, bakımdan yerli işçilerden çok daha bilinçli, çok daha ileri durumdaydılar. Uzun yıllar Kasımpaşa’nın, Ortaköy’ün tütün üretim merkezleri birer parti okulu idi. Bir yandan tütün işlerken bir yandan da okuyor tartışıyorlardı.

Zehra Kosova’nın yaşam öyküsünü burada ayrıntılı olarak anlatacak değiliz. Şu kadarını söylemekle yetinelim. Genç kızlık çağından bu yana, nerede bir illegal komünist örgütlenmesi olduysa Zehra abla saflarda yerini almıştır. Nerede sol nitelikte bir legal siyasi örgütlenme girişimi olduysa Zehra abla girişime katılmıştır. Tütün alanında olsun, başka üretim alanlarında örneğin tekstilde olsun sendikalaşma doğrultusunda nerede bir hareket olduysa Zehra abla oradaydı ve öncüydü. Zehra Kosova genellikle erkeklerin alanı sayılan bu alanda öncü kadınlarımızdandır. Giderek o alanda bir numaradır. DİSK Emek Ödülünü alan tek kişidir. Sendikacılık alanında antidemokratik koşullarda bir numara olabilmek inançlı, ciddi ve yiğit kişilik ister. Zehra Kosova’da bunların hepsi ve fazlası vardı. Defalarca tutuklandı, işkence gördü, yıllarca hapis yattı. Bağımlı kapitalizm koşullarında bir militanın kaderiydi onunki de.

Ben Zehra Kosova ile birlikte hapis yatmadım. 1951 tevkifatında o da tutuklanmıştı. Ama ben, Sansaryan Handa iki yıl süren tecritten sonra Harbiye Askeri Cezaevinde kadınlar koğuşuna getirildiğimde o 14 aylık bir tutukluluk süresinden sonra tahliye edilmiş bulunuyordu. Birlikte hapis yatma-

dık ama bu birbirimizi tanımamıza engel değildi. Kadınlar koğuşunda öteki mahpuslardan “Zehra abla” hakkında çok şeyler dinledim. Sevilen, sayılan bir arkadaş, bir yoldaşı Zehra Kosova.

Evet, tütün işçilerinin illegal komünist hareket içinde önemi bir yeri vardır. 1951-53 tevkifatını izleyen yargılanmada da onlar kalabalık bir grup idiler 160 küsur sanık içinde neredeyse 30, 35 tütün işçisi. Onlar egemenlerin itirafçılar yaratmak için çıkardıkları ceza indirim yasasına itibar etmediler. Saflarımızı bölmek amacıyla, bir yandan tahkikat sürerken Türk Ceza Kanununun 141’inci maddesine nedamet getiren itirafçılar için bir Yedinci fıkra eklenmişti. Mahkemede sorgu sırasında “iddianemede hakkımda yazılanlar doğrudur. Ben partili idim. Ama bundan sonra bu işlerde yokum. Tahliye mi istiyorum” dedin mi, derhal tahliye ediliyordun. Daha çok mektep medrese görmüşler arasında bu fıkradan yararlanmayı kabul eden beş on kişi çıktı. Ama Roman tütün işçilerinden tek kişi çıkmadı. Aileleri yoksulluk içinde kıvranıyordu, ama onlar dışlerini sıktılar ve namuslarıyla uzun yıllar hapis yatmayı bildiler.

Bilindiği gibi, 1960’lardan bu yana, özellikle sosyalist ülkelerde yönetimin bürokratik bir nitelik edinmesi sonucu dünya ölçüsünde sosyalist harekette bölünmeler yaşandı. Bunun Türkiye’ye de yansması kaçınılmazdı, nitekim öyle oldu. Ama Türkiye’nin göçmen tütün işçileri hiçbir zaman rotayı şaşırmadılar. Onlar Mustafa Suphilerin, Şefik Hüsnülerin, Reşat Fuatların yolundan şaşmadılar.

Zehra Kosova yoldaşımızın ölümüyle sosyalist hareketimizin acılarla dolu ama gene de coşkulu ve yükselen bir döneminin önemli bir tanığı, saygın bir temsilcisi saflarımızdan ayrılmış oluyor. Onun yaşamı mücadeleye adanmış, bu yüzden de anlamlı bir yaşamdı. Boşa gitmemiş bir yaşamdı. Ne mutlu ona!

26 Ağustos 2001
Sevim Belli

ZEHRA KOSOVA VE YETMİŞ ALTI YILLIK MÜCADELE DOLU BİR YAŞAM

Yıllarını sosyalizm için mücadele ve örgütlenmeye vermiş, bugün doksanına merdiven dayamış Zehra Kosova, 1910'da Kavala'da doğdu. Tütün-cü bir ailenin kızı olan Kosova, I. Dünya Savaşı'nın ardından Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra Yunanistan'la yapılan ahali mübadelesi anlaşmasıyla Türkiye'ye geldi. Tokat'a yerleştirilen ailesinin yanında ilkokulu bitirince burada babasıyla birlikte tütün mağazalarında çalışmaya başladı. 1930'da ise İstanbul'a gelerek ağabeyinin yanında kalmaya başlayan Kosova, burada ilk kez ağabeyinin çalıştığı Kemal Bulgurcu'nun deposunda kâtip olarak işe girdi.

Bundan sonra yıllarca sürecek işçilik yaşamına çeşitli işyerlerinde devam eden Kosova, sırasıyla Sirkeci'de Bulgarların tütün deposunda, Beşiktaş'ta Austro Limited Şirketi'nde, Ahırkapı'daki Nemlizedelerin tütün mağazasında, Kabataş'ta Nazım Ekemen tütün deposunda ve Tophane'deki Felemenk Tütün Limited Şirketi'nde çalıştı. Bu yıllarda tütün işçileri arasında örgütlenmekte olan Türkiye Komünist Partisi'ne Mustafa Özçelik, Mehmet Çakıcı ve Kadri Çokuğurlu gibi partililer vasıtasıyla girdi.

Bu arkadaşlarla birlikte tütün işçileri arasında örgütlenme çalışmalarında bulunan Kosova, tütüncülerin sendikalarda örgütlenmesi için çalışmalar yaptı. 1932'de Nemlizedelerin tütün deposunda, Kantarcılarda Hacı Hasan'ın mağazasında yapılan dayanışma eylemlerine ve iş bırakmalara da öncülük edenlerden olan Zehra Kosova, 1934'te parti tarafından Moskova'da Şark Üniversitesi'ne (KUTV) gönderildi. Burada Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Reşat Fuat Baraner ve Zeki Baştımar ile tanıştı, eşi Mustafa İskender ile burada evlendi. Türkiye'ye dönerken burada doğmuş olan kızlarını bırakmak zorunda kalan Kosova çifti ardından yine parti kararıyla Samsun'a gönderildi. Burada da tütün işçileri arasında örgütlenme çalışmaları yapan

Kosova, savaş yıllarının ağır şartları altında direnmeyi başaran bir kişi olarak sivrildi.

Sendikaların yasallaşması için verilen mücadelede Sadun Aren, Neriman Hikmet, İdris Erdinç ve arkadaşlarıyla birlikte hazırladıkları bir broşür nedeniyle tutuklanarak, işkence gören Kosova, 1946'da Dr. Şefik Hüsnü'nün liderliğinde kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nde görev aldı. Partinin program ve tüzüğünü çeşitli illerde dolaşarak tanıttı. 1951'deki TKP tevkifatında yine tutuklanarak, yargılandı. Salıverildikten sonra yine çalışmaya devam eden Kosova, 1954'deki Vatan Partisi tutuklamalarında da içeri alınarak işkence gördü. Bu tutuklamada da onaltı ay hapiste kaldı.

Tahliye edildikten sonra birkaç işyeri değiştiren Kosova, son olarak Taahhüthane'deki Dantel Örme Fabrikası'ndan emekli oldu. "Ben İşçiyim..." diyerek Türkiye'nin sosyal tarihinde çok önemli dönemlerin canlı tanıklığını yapan Kosova'nın defterlerinden derlenen bu anılarda mübadele yıllarından başlayarak, savaş yıllarından geçip günümüze uzanan bir panoramayı göreceksiniz. Kosova'nın bu anıları içinde olaylar kimi zaman birbirinin içine girmekte, bazı bölümler ise yazıldığı yılların şartlarını taşımaktadır. Biz elimizden geldiği kadar onun özgün anlatımına ve saf üslubuna dokunmama-ya çalıştık. Ancak kimi zaman olayların akışı içinde zaman sıralamasını elimizden geldiği kadar düzene sokmaya çalıştık. Bunu yaparken de Kosova'nın kendisiyle de konuştuk, tartıştık. Kosova her konuşmasında yılların deneyimini taşıyan cevaplarıyla beni aydınlattı.

Bizde anılarını yazan, eli kalem tutan sosyalist kadınlar arasında aydın kökenliler ağır basar. Sabiha Sertel, Neriman Hikmet, Suat Derviş gibi isimler hemen hatırladıklarımın başında geliyor. Ama işçi kadın yazar deyince, 1920'li yılların *Aydınlık* yazarı, şair Yaşar Nezihe'nin dışında hiç kimse yok gibi. İşte Kosova da bu az sayıda sosyalist kadın yazarlarımız arasında işçi kökenli olarak sivriliyor. Ve "Ben İşçiyim..." diyerek "kendi hikâyesini" anlatıyor.

Evet Zehra Kosova, "Anlatılan senin hikâyendir..."

Zihni T. ANADOL

Birinci Bölüm

KAVALA'DAN PAPAZIN KÖŞKÜNE

1 Temmuz 1910 yılında dünyaya gelmişim. Harp yıllarıydı. Daba 1. Dünya Savaşı başlamadan ailem Yunanistan'dan Bulgaristan'a gitmek zorunda kalmış. Ben 4 yaşına geldiğimde bizim aile yine Yunanistan'a göçmüş. Yunanistan'da Makedonya bölgesinde tütüncülük yapıyormuş ailem. Bizim yaşadığımız bölgede biz ekalliyetteydik. Yunanlılar çoğunluktu. Ama her iki halkta kaynaşmış durumdaydı. İşçiler birlikte hareket ederlerdi. Birinci Ciban Harbi bittikten sonra bizim oralarda iki kulüp oluştu. Tam sendika gibi değil, bir nevi o bölgede yaşayan işçilerin sosyal yardımlaşma sandıkları gibi birşey bu kulüpler. Sarı kulüp gericilerin, faşistlerindi. Kırmızı kulüp sosyalistlerindi. Bizimkiler kırmızı kulübe giderlerdi. 1917 Ekim devriminin etkisi bu bölgede de görülüyordu. Artık aklım ermeye başlamıştı olup biteni kavrayabiliyordum. Zaman zaman tütüncüler grev yapıyorlardı. Bu arada Türkiye'de başlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı da aile büyüklerimiz arasında yakından izleniyordu. Gizli toplantılar yapıyorlardı, babam da bunlara katılıyordu. Ben bunlara şahit oluyordum. Erkekler fes giyerlerdi ama bu toplantıya katıldıklarında kalpak takarlardı.

Ben caminin yanındaki ilkokula başladım. 1923 Ekim ayında Türkiye Cumhuriyeti kurulunca büyük bir sevinç oldu.

1924 yılının sonbaharı. Babam Hasan Galip akşam işten dönmüştü. Elinde bir sürü kâğıt vardı. Annemle bir şeyler konuşmaya başladılar. Bir gün sonra Sabiha, ablam ile konuşmaya gelmişti. Konuşmalarına kulak verdiğimde, o güne kadar duymadığım kelimeleri merak etmişim. Anladığım kadarıyla babam pasaportlarımızı çıkartıyormuş. Ama bu kelimenin ne anlam geldiğini bilmiyordum. Ertesi gün anneme pasaportun ne olduğunu sorduğumda, annem hiç kimseye bu konudan bahsetmememi söyledi. Zaten olan bitenden hiçbir şey anlamıyordum. Bütün derdim oyun oynamaktı, anneme "peki bahsetmem" diyerek hemen sokağa koştum.

Mahallemizde birçok kız vardı ama bazıları babalarıyla tütün işinde çalışmaya gidiyorlardı. Bazıları da evlerinin önüne kilim parçaları serip komşuculuk oynarlardı. Ben ise böyle durgun oyunlar sevmiyordum. Koşmak, atlamak, çatal sabanla kuşları ağaçlardan kaçırmak, mila, aşık, kopça oynamak, denize girmek isterdim. Velhasıl afacan bir kız çocuğu idim. Evimiz mahallenin hemen hemen ortasında, iki odalı taştan yapılmış ocaklı Türk usulü döşenmiş bir evdi.

1924 yılının ikinci ayında, mübadele ilan edildi. Selanik, Kavala, Serez, Drama, Koloz, Pravišta, Kınalı, Taşoz, Kolas ve diğer kasabalarda oturan Türkler, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından mübadil olarak kabul ediliyordu.

Mübadeleye dabil olmayan bir tek İskeçe ve Gümülcine kaldı. Bunun nedeni; her memlekette mübadele olduğu tarihte bir rebine millet bırakılır. Yani bu iki şehrin rebine olarak kalması, Türkiye'ye gelen Türklerin rebinesi sayılıyordu. Onlar gelmedi biz geldik.

Türkiye'nin bazı şehir ve kasabalarında yaşayan Rumlar, Yunanistan'a, Yunanistan'da bulunan Türkler de Türkiye'ye gelmeye başladı. Biz Sakarya vapuru ile İstanbul'a geldik. Sultanahmet'te deniz kenarındaki misafirhanede dört gün kaldık; fakat ne olacağımız, buradan nereye gideceğimiz belli değildi.

Bize misafirhanede yemek veriliyor, ihtiyaçlarımız karşılanıyordu. Dört gün sonra gelen Reşadiye vapuruna sadece biz, yani Kavala'dan gelenler bindirildi. Her şeye çocuk gözüyle bakıyordum, bütün bu yolculuklar benim için güzel bir eğlenceydi. Samsun'a geldiğimizde açık denizde demirledik. Birden geminin etrafını motorlar sardı. Aileler yavaş yavaş balyalarını ve sandıklarını motorlara yerleştirmeye başladılar. Biz de babam, annem, ağabeyim, ablam, eniştem, yeğenim Hakkı ve diğer yeğenim İbrahim ve ben, kız kardeşlerim Şerife ve Fatma, halamın oğlu Ahmet, bir motora bindik. İskelede motora başlarında kırmızı ayyıldızlı bayrak sarılı, ayaklarında çizme külot pantolon, üzerlerinde resmî asker elbisesi ile iki kadın denize girdi. Çocukları, kadınları kucaklayıp motordan karaya çıkardılar.

Mustafa Kemal'i görüyorum

Bu kahraman fedakâr Türk kadınlarının kim olduklarını sonradan öğrendik. İsimleri Kara Ayşe ve Kara Fatma imiş, cephede çarpışmışlar. Bizi arabalara koydular ve misafirhaneye getirdiler, herkes bir yer bulup ailesini rahatlatmak için uğraşmaya başladı.

O gece orada kaldık. Ertesi günü Mustafa Kemal maiyeti ile birlikte bütün aileleri gezdi, çocukları ayrı ayrı sevdi, okşadı. Hava da öyle soğuk ki, kar yağıyor. Kazanlar kaynıyor, ekmek dağıtılıyor. Alan alıyor, almayan almıyor. İyi hatırlıyorum. Babam bize ne yiyecek, ne de giyecek aldı, her şeyi kendi parasıyla satın alıyordu. Çünkü misafirhane çarşıya çok yakındı, gidip gelmesi kolaydı.

Biz muhacir çocukları misafirhane içinde öyle oynayıp, gidiyoruz. Hiçbir şey umurumuzda değil. Burada altı gün kaldık, yedinci günü beyaz örtülü masalar misafirhane önüne dizildi. Kavala'nın içinden gelen seksen hane kura ile ayrıldı. Biz de dâhil olmak üzere arabalara yerleştik.

Güller içinde bir ev

Ben arabaya bineceğim diye seviniyorum. Yola çıktık, konvoy halinde, Tokat'a gidinceye kadar altı gün her köyde hanlara girip arabaların içinde çoluk çocuk uyuyorduk. Dağlardaki yollar kardan kapanmış, arabalardan inen erkekler yolu bulmak için 40-50 metre arabanın önünden gidiyorlardı. Hanlara geldiğimiz zaman, köylüler garip garip bizlere bakıyordu. Altı gün altı gece kar, tipi, soğuk demeden arabalar içinde yedik, oturduk, uyuduk.

Nihayet sabah şafak sökerken Tokat'a geldik. Tokat'ta, her tarafı taştan yapılmış bir hanın demirli büyük kapıları açıldı. Arabalar sıra ile misafirhaneye girip, koskoca avluda tren vagonları gibi sıralandılar. Oradaki vazifeli memurlar, arabaların içinden inecek kadın ve çocuklara yardım ediyorlardı. Babam misafirhanede gösterilen bir odaya yerleşmemizi ve eşyaları indirmemizi söyledi.

Eniştem, ağabeyim, ablam, halamın oğlu eşyaları taşıdılar, bir odaya üst üste eşyalar yığıldı, kilimler serildi. Soğuktan kurtulmuştuk. Odaya sevinçle yerleştik. Beş on dakika oturduk, misafirhanenin avlusuna iki tane büyük kazan geldi, birinde çorba, birinde bulgur pilavı; gelenlere haber verildi. Herkes birer ikişer kap alarak aşağıya indi, hemen bir kuyruk oluştu.

Nüfusa göre ekmek, çorba ve pilav verdiler. Biz de aldık, sıcak sıcak içtik. Ertesi gün üç memur geldi. Avluda bir masada bir sürü kâğıt defter. Bir memur oda oda gezerek aile reislerinin aşağıya inmelerini istedi. Biz çocuklar ise avluda şadırvanın etrafında oynuyoruz. Her aile reisi, aile efradının nüfus cüzdanlarını, geldiği yerde malı mülkü varsa tapularını memura verdi. İsim isim kayıtlara başlandı. Babam da kaydını yaptırdı. İki gün sonra is-

kân başladı. Misafirhane her gün birer ikişer dolup, boşalıyordu. Tam altı gün sonra bize verilen evimize gittik. Öyle soğuk ki, sokaklar buz tutmuş, damlardan sarkan buzlar. Ama soğuk bana dokunmuyor, oralı bile olmuyorum, dedim ya her şey bana oyun gibi geliyor...

Evimiz Kaledibi'nde üç katlı, bahçesinde güller; goncalı, irili ufaklı. Süm-büller, nar ağaçları ve asmalar. Asmaların biri siyah üzüm, biri yapıncak, beyaz dut, siyah dut, elma, armut, badem, şeftali, zerdali, kayısı, armut, erik ve kızılıcıklar... Baharda mis gibi kokardı, bahçemizdeki ağaçlar. Evin sahibi Tokat'ın papazıymış. Üç katlı bir ev, her katta birçok oda. Bina kerpiçten yapılmış, odalar ve salonlar tahta, birinci katta çeşme, fırın ve büyük bir ocak var. Evimize yerleştik. Babam Hasanı Galip, berber olduğu için babama çarşıdan dükkân, iki tarla iki de bağ verdiler. Fakat tarlaları ekip, biçemiyoruz. İki bağımızdan birini hatırlıyorum. Sekiz dönümlük bir bağdı. Bağdaki kütüklerin yarısı siyah yarısı da beyaz kınalı üzümdü. Bağın etrafında kiraz ve erik ağaçları vardı, bir de halaçık yani ev iki odalı kerpiçten yapılmış ama güzel bir ev, evin önünde bir de iki odalı kerpiçten yapılmış küçük bir ev, evin önünde bir de kuyu...

Tokat'a Ramazan amcalarla birlikte gidiyorduk. Kızı Fevziye arkadaşım-dı. 1925 senesinin ilkbaharını yaşıyorduk. Bu sırada Şeyh Sait isyanı patlak verdi. Biz mübadele muhaciri olduğumuz için gençleri askere almak istemediler. Fakat bütün gençlerimiz gönüllü asker olmak için başvurdu. Aşağı yukarı seksen haneden yirmi, yirmi beş genç halamın oğlu da dâhil olmak üzere Kürt isyanını bastırmaya gittiler. Geldikleri zaman bizim Ahmet'in yaşadıklarını bol bol dinledik. Çok zalimce vuruşmalar olmuş, çok kan dökülmüştü.

Bizim evden bir tek babam çalışıyor dükkânda. Annem ev kadını, ağa-beyim, halamın oğlu, ablam tütün işçileri... Babam da eskiden tütünde çalışıyordu. Kavala'da işten çıktıktan sonra berberlikte karar kıldı. Ancak o zamanlar Tokat'ta tütün işi yoktu. Mübadele ile gelenler birleşerek dilekçe verip, tütün işinin açılmasını istediler. Nihayet Tokat'ta bir tütün mağazası açıldı. İşveren Sıtkı Bey, ustabaşısı ise Fehim Usta diye biriydi. Erkekler on, kadınlar ise yedi buçuk kuruş yevmiye alıyorlardı. Ancak bu para ile geçinmek çok zordu. Bir süre sonra tütün işçileri zam isteği ile işi bıraktılar, bu bir grevdi ama yasal değildi. Grevde çatışma meydana geldi. İşçilerin içinden Bado Mehmet kasığından vuruldu. Kurşunu kapıcı Arnavut Osman atmıştı. İşyeri bir iki gün için kapandı. Fakat üçüncü günü ustabaşı Fehim mübadele muhacirlerinin gittiği kahveye gelerek, işçilere onbeş kuruş gündelik teklif etti. İşçiler de bu teklifi kabul ettiler.

Okul yılları başlıyor

1925'te mübadele muhacirlerinin çocuklarının okula gitmeleri için iki memur kapı kapı geziyor, kayıt yapıyordu. *Annem biraz tutucuydu. Kızların okula gitmesini istemiyordu. Ama babam diretti. Babam Arnavut kökenli, Manastır doğumluydu. Ve ilerici bir yapısı vardı. "Kız olsun, erkek olsun çocuklar okuyacak" dedi.* Ben ve Fevziye Kapan Kız İlkokuluna gittik. Öğretmenlerimiz birinci sınıfta Şazer, ikinci sınıfta ise Sündüz Hocahannımlardı. Bu okulda ikinci sınıfa kadar devam ettik. *Önce kızlar ayrı erkekler ayrı sınıftaydı. 1927'de Latin harfleri kabul edilince, kız, erkek ayrımında kalktı sınıflar birleşti.* Babam, ağabeyim, eniştem, ablam, halamın oğlu Ahmet de yeni harfleri okumak için birer Alfabe aldılar. Öyle anlar oldu ki, okulda ben ne ders yapıyorsam evde de aynısını onlara uyguluyordum.

Arkadaşlarımla aynı mahallede oturduğumuz için akşam sabah beraberdik. Fatma, Düriye, Remziye, İkbâl, Rabia ve Nebiye. Okuldan geldik mi, herkes çantasını evlerine bırakır, doğruca bizim bahçeye gelir, salıncakta sallanır, köşe kapmaca, kışın kartopu, kardan adam yapar bir sürü oyunlar oynardık. Okul tatilinde ise herkes evinde annesine yardım eder, oyun zamanı yine bizim bahçeye gelirler, hem meyve ağaçlarına çıkar meyve yerdik, hem de salıncakta sallanırdık. Bahçemiz çok büyük, istediğimiz gibi eğlenebiliyorduk. Biz genç kızlar sokakta avare avare gezmiyorduk. Babamız, annelerimiz iyi komşuluk ediyor, birbirlerine gidip geliyordular. Bu sebeple biz çocuklar da iyi anlaşıyorduk.

Arkadaşlarımla içinde bana en yakın olanı Fatma idi. Fatma, esmer ve narin bir kızdı. Saçları uzundu, annesinin, babasının ondan başka çocukları olmamış. Fatma çok güzel giyinirdi. Gerçi bütün arkadaşlarım iyi giyinirdik fakat Fatma bizden daha güzel şeyler giyerdi. Okulda Fevziye ile aynı sırada idik. Verilen dersleri beraber çalışıyorduk, hatta giyimlerimiz dahi ikiz kardeş gibiydi, ona ne alınırsa, bana da aynısı alınırdı. Ailelerimizle ırmak kenarına gezmeye gittiğimiz zaman bizi ikiz kardeş zannederlerdi. Haftanın üç günü Fevziye bizde kalırdı, haftanın üç günü de ben onlara kalmaya giderdim.

Fevziye, ince, narin, beyaz güzel bir kızdı. Bir gün okula giderken bana bir kâğıt uzattı. Kâğıdı açtım ve okumaya başladım. "Fevziye Hanım seni çok beğeniyorum. Seninle konuşmak istiyorum, cevap yaz." Okudum ve kâğıdı Fevziye'ye verdim.

- Ee ne anladın bu mektuptan?
- Hiçbir şey anlamadım, kim bu çocuk? Dedim.
- Sana gösteririm. Kim olduğunu görürsün.

Birkaç gün sonra okula giderken karşımıza çıkan orta boylu, esmer, lacivert elbiseli, beyaz gömlekli, kravatlı, elinde çantası bir genç, yanımıza yaklaşıp bizi selâmladı. Derslerimizi sordu, eğer istersek ders konusunda yardımcı olabileceğini söyledi. Fevziye de adı Sabri olan bu çocukla konuşmaya başladı. Oğlan Fevziye'nin yanında yürüyordu, okula yaklaştık. Ben okula yaklaştığımızı, konuşmayı bitirmesini söylemek istiyorum, fakat Fevziye boyuna sorular soruyor, konuşmayı uzatmak istiyordu. Sonunda dayanamadım:

– Fevziye, okula yaklaştık, kes artık soru sormayı.

– Pekâlâ, dedi, yürümeye başladık.

Sabri yanımdan ayrılırken:

– Yarın aynı saatte buluşmak üzere, dedi ve ayrıldı.

Biz okula girdik, teneffüste bahçeye çıktık ama, eskisi gibi Fevziye oyun oynamak yerine bana ne dese beğenirsiniz. Yanıma geldi:

– Zehra, bir daha öyle kabalık etme rica ederim, dedi ve yanımdan ayrıldı.

Kendi kendime düşündüm, acaba onun yaptığı mı doğru, yoksa benim yaptığım mı? Zil çaldı, sınıfa girdik, tabii ki ben Fevziye'ye ne diyeceğimi bilemiyorum. Akşam olunca eve giderken yan yana yürüyoruz. Fevziye yüzüme baktı:

– Zehra bana darıldın mı? Öyle söyledim diye, sakın gücenme.

– Yok, gücenmedim ama ne diyeceğimi bilemiyordum. Hem belki sen haklısın.

– Yok, canım, haklı falan değilim, aslında sen haklısın, evden duyarlar-sa kötü olur. Ve yürüyerek evlerimize geldik. Akşam olunca Fatma'ya anlattım. Fatma katıla katıla güldü:

– Bunda ne var canım kardeşim, biz hepimiz genç kız olacağız, bir beğendiğimiz erkek olacak, dedi.

– Ama okul kapısına kadar getirilir mi?

– Yok, canım doğru yapmamış ama sen üzülme, ben Fevziye ile konuşurum.

Bir gün okula gittiğimizde, Sündüz Hocahanım bahçe kapısında duruyordu. Bahçede toplandık, bayrak töreninden sonra hocahanım o gün ders yapmayacağımızı, eve gitmemizi söyledi. Biz de çantalarımızı kapattığımız gibi kuşlar gibi ayrı ayrı sokaklara dağıldık. O gece Fevziye'nin annesi babası, Fatma'nın annesi babası, Dürriye'nin annesi babası bize misafirlığe geldiler. Ben şaşırdım, misafir odamızda büyük bir konsol, konsolun üzerinde iki karpuzlu lambalar. Duvar-da çalar saat, boydan boya sedir yastıklar, gü-

zel yeşil perdeler, yer minderleri, rengârenk, yerde büyük bir halı, ortada geniş yuvarlak pırl pırl bakır mangal. Büyük bir sofa, sedir ve kilimler. Kahveler pişirildi, büyük misafir odasında; bizler ise ablamın odasında, Dürriye, Fevziye, ben ve Fatma yazı oyunları oynadık.

Bir süre sonra misafirler gitti. Böylece hayat devam ederken arkadaşım Fatma hastalandı, her gün ona gidiyor yokluyorduk. Fatma'nın hastalığının ne olduğunu bilmiyorduk. Nefes alamıyordu, Doktor Remzi Bey tedavi ediyordu ama faydası olmadı, arkadaşımı kaybettik.

Tokat'tan Erbaa'ya

Mübadele kanununa göre, mübadiller geldikleri yerde 5 yıl kalmak zorundaydı. Beş yıl dolmadan oradan ayrılmak yasaktı. Sene 1930. Babam Tokat'tan ayrılmaya karar verdi. Çünkü babam da arada bir rahatsızlanıyor, dükkânı bırakıp eve geliyor ve biraz uzanıyordu. Aynı yıl Erbaa'ya göç ettik. Bu arada okulu bıraktım. Oysa beşinci sınıfa kadar gelmişim. Erbaa'da yine arkadaşım Fevziye, Dürriye aynı mahallede oturuyoruz. Babalarımız Erbaa'nın içinde tütün yetiştiren köylülerin denklerini yapıyorlardı. Erbaa'da bir sene kadar kaldık. Benim için yine de değişik bir kasabaydı. Erbaa ova içinde kurulmuş küçük bir kasaba. İçinden Kızılırmak geçer. Geliri tütün ve ziraat ve hayvancılık. Fakat şirin bir yer. Biz Nemlizadelerin kızının evinde kiracıyız. Rasim Ağa ile birlikte eşi ve iki oğlu da vardı.

Tütün işçiliğine başlıyorum

Ben de babamla birlikte denk basmaya* gidiyorum. 1929 senesinde ağa-beyimle halamın oğlu Tokat'tan ayrılarak, İstanbul'a yerleşmişlerdi. Biz, babam, annem, küçük kız kardeşim kaldık. Ablam, eniştem ve iki oğulları, aynı mahallede ayrı evlerde oturuyoruz, ama babam bu duruma kahroluyordu. Evimizi kiracımız Cambaz İsmail'e bıraktık. Dükkânı da Ermeni Sarkis isminde bir sobacıya kiraya verdik. Sonra bize mektup ile bildireceklerdi. Babam iki üç mektup gönderdi ama cevap alamadı. Babamın rahatsızlığı iyice arttı. Öksürüyordu, geceleri de terliyordu. Öyle zann ediyorum ki, To-

[*] Denk basmak, denkleme: Aynı kalitede olan ve aynı nitelikleri gösteren yaprak tütünlerin kökensel (menşei) özelliklerine göre belirlenmiş olan standart tip ve ölçülerdeki denk sandıklarına uygun biçimde ambalajlanması. Denkleme sonunda meydana gelen şekil ise *Denk* diye adlandırılır.

kat'tan ayrıldığıımızdan beri durumumuza çok üzüliyordu. İşini evini dağıtmak çok zor bir mesele. Bütün gayesi İstanbul'a gitmek ve tedavi olmaktı. Bizleri, yani ailesini, çocuklarını çok seven bir adamdı.

İşe gidip gelirken tesadüf mü bilmem ama bir gençle devamlı karşılaşıyoruz. Ben umursamıyorum. Bir gün yanıma yaklaşarak, bana seslendi ve elime bir zarf tutuşturdu. Ardından da yıldırım gibi uzaklaştı. Şaşırdım kaldım, acaba bu ne diye düşünmeden paltomun cebine koydum. O gün çok sıkı çalıştım, mektubu okuma fırsatım olmadı. Ayrıca babamla birlikte çalıştığım için pek cesaret edip, bakamamıştım. Akşam olunca karşımızda oturan arkadaşım Esmâ'ya koştum ve cebimden mektubu çıkardım, okumaya koyulduk: "Zehra Hanım sizi gördüğüm günden beri unutmak kabil değil. Sizinle arkadaş olmak istiyorum, kabul buyurun rica ederim. Nizam."

– Zehra bu çocuk ne cesaretli, seninle arkadaş olmak istiyor, sen ne dersin?

– Bilmem, arkadaş olmak kolay değil, ama Esmâ'cığım, çocuk öyle yakışıklı ki bir görsen.

– Görmeme lüzum yok. Sen bilirsin, ne yaparsan yap.

– Aman canım, mektubunu okuduk. Bir de Fevziye'ye söyleyeyim bakalım o ne diyecek, dedim.

Bahçeden uzaklaştım, eve gittim. Annemin ayaklarında çok sızı vardı, ağrıdan geceleri hiç uyumuyordu gaz yağı sürüyordu ayaklarına. Babam çok üzgündü. Evimizden hiçbir haber alamıyorduk.

Annem hasta olduğu için, ben çalışmaya gidemiyordum, anneme bakıyordum. Zavallı babam yalnız başına çalışıyor, bize bakıyordu. Babamı çok seviyordum, gerçi annemi de hiç ayırmazdım fakat o yıllarda babama daha fazla düşkündüm. Bir süre sonra tütüncüler aileleriyle Tokat'tan Erbaa'ya çalışmak için geldiler. Tokat'taki arkadaşlarımdan Fevziye, Dürriye, Emine, Naifa, Esmâ, Rabia, Firdevs, Naile, Raziye, Advîye ve diğerleri... Daha sonra bu arkadaşlarımdan bazıları ailecek Tokat'ta kaldı. Kiminin babası ticaretle meşgul oluyor kiminin ki tarlada çalışıyor, bağlarını ekip, dikiyorlardı. Çok sonraları bunların bir kısmı evlerini satarak İstanbul'a ve Samsun'a yerleşti.

Erbaa'da günlerimiz

Artık Erbaa'dayız ve hava kış. Kar lapa lapa yağıyor. Evden baktığımızda caddelere beyaz çarşaf gibi serilmiş kar gözleri kamaştırıyordu. Sabah güneşi sarımtırak rengiyle doğuyor, ışıkları, bütün evlerin pencerelerine vururken, yerlerdeki karlar güneşe bakarak "beni eritme" der gibi güneşe yalvarıyordu.

Güneş yavaş yavaş yükseliyor. Karlar üzerine baskı kurar gibi ısınısını karların üzerine veriyor. Karlar güneşin sıcaklığına dayanamayıp erirken, karların altından su sızıntıları görünmeye başlıyor. Eriyen karların altından simsiyah toprak küçük küçük adacıklar gibi meydana geliyor. Her evin bacasından çıkan dumanlar hafif sis halini alıyor.

Sucuklu mahallesinde bir çıkmaz sokakta oturuyoruz. İki odamız, sokağımızda bir de kuyu var. Hava çok soğuk, sabah erkenden kuyuya gitmek için iki kovayı aldım. Karların üzerine basa basa gittim. Kuyunun yanına vardım. Kuyunun başında arkadaşım Ema, kardeşi Samiye, onlar da su için sıraya girmişler. Bu arada Naifa geliyor, babasının işe hemen gideceğini söyleyerek, müsaade istiyor, biz de suyu doldurması için kenara çekiliyoruz. Ardından sırayla kovalarımızı dolduruyoruz. Ben de kovalarımı alarak, eve dönüyorum.

Annem romatizmadan muzdarip, geceleri ayaklarının ağrısından inim inim inliyor. Kardeşim küçük, evin işlerini ben yapıyorum. Babam Erbaa'nın içinde tütün yetiştiren ağaların tütünlerini denk yapıyordu. Ben de çalışmak istiyorum ama anneme evde ben baktığım için bu mümkün olmuyor. Evinin bir odasında ocak var. Ocakta odun yakıyoruz, yanan odunlardan çıkan közü kürekle mangala çıkarıp odanın ortasına koyuyoruz. Bazen mangalda kahve pişiriyoruz. Hava öyle soğuk ki dışarıda in cin top oynuyor. Kimi zaman bir köylü ata yüklediği odunu satmak için bağıyor. Soğuktan atın ağzından burnundan dumanlar çıkıyor. Oduncudan sonra eşek üzerinde iki çuvalla kömürcü, o da öyle avazı çıktığı kadar bağıyor: "Kömür var kömür."

Kasabada perşembe günleri pazar kurulur. Erbaa'nın ırmak kenarı denilen meydanlıkta, her köyden kadını erkeği satılacak mallarını, kimisi eşekle, kimisi atla, kimisi araba ile kimisi de yaya getirirlerdi. Gelen mallar, yağ, yumurta, peynir, çökelek, yoğurt, fasulye, nohut, bulgur, kuskus ve başka yiyecekler. O soğuk havada malını satacak ve o para ile giyecek gaz, tuz, şeker, kibrit alacak. Köylümüz çok fakir. Ayağında çarık şalvar var ama şalvarın renginin hangi parçadan olduğu belli değil, sekiz on değişik parçadan oluşmuş şalvarlar sanki bir renk cümbüşü. Küçük kız ve erkek çocuklar satılan malların başında oturuyorlar, başlarında atkılar, sarılı ayaklarında çarık, kimisinde de kalın çorap ve yünden dikilmiş çetikler.

Akşam saatlerine kadar mallarını satan köylüler yavaş yavaş, kimisi arabasına, kimisi atına, kimisi eşeğine binip gidiyor. Atı, arabası, eşeği olmayan köylüler ise yaya yürüyerek yuvalarına dönüyorlardı.

O yıllarda Türkiye'sinde sanayi denilen bir şey yok. Köyler iki üç dere-

beyin elinde. Fakir köylüyü istedikleri gibi çalıştırıyorlar. Biz de mübadele kanunu ile Türkiye'ye geldik ama herkes birkaç sene sonra yine Yunanistan'a, evlerimize döneriz ümidiyle yaşıyordu. Bu ümit 1930 senesine kadar sürdü. Bu arada beş sene olan oturma müsaademiz bitti. Bazı aileler Tokat'tan çalışmak için İstanbul'a, Samsun'a gitti, bazıları da Erbaa'ya yerleşti. Biz de Erbaa'ya gidenlerle beraberdik. Kışın denkler basıldı. İlkbaharın konusu gelmeye başladı. Annemin ayaklarındaki ağrılar hafifledi, evde iş yapmaya başladı. Ben de evde bunaldım, çalışmak istiyor, evin masraflarına katkıda bulunmak istiyorum. Ancak bunu babama bir türlü söyleyemiyordum. Bir gün anneme söylemek için yanına oturdum, saçlarımı okşadı. Kendisine iyileşmeye başladığını artık benim de düzenli olarak çalışmam gerektiğini anlattım. Sonunda bunu babama açmaya razı oldu. Birkaç gün sonra annem babama söylemiş, akşam babam işten eve geldi yemek yedik. Kahve pişirdim, babama, anneme verdim. Babam bana bakarak:

- Zehra, işe gelmek ister misin?
- Evet, baba, istiyorum.
- Peki, Pazartesi seni yanıma alacağım olur mu?

Dünyalar benim olmuştu, hatta babama çeşmeden su almayı, bulaşık yıkamayı yine benim yapacağımı, annemin bu işlerle yormayacağını söyledim. Pazartesi oldu, sabah saat altıda uyandım. Hazırlandım, altı buçukta babamla birlikte sokağa çıktık. Mekki beylerin evine geldik. Çok güzel bir evdi. Kapıya yanaştık, vurmadan kapı açıldı, yaşlı Ali Dayı kapıyı açtı. Babam Ali Dayı'ya, beni getirdiğini, artık benim de burada çalışacağımı söyledi. Yaşlı adam “hayırlı olsun” diyerek bizi içeri aldı.

İçeriye girdik yürüdük, her tarafı çiçeklerle dolmuş ağaçlar, kış olduğu için karın altında kalmışlar. Bahçenin sonunda iki katlı bir evin kapısında durduk, babam kapıyı açtı içeriye girdik, alt katta işlenecek tütünler istifler, ipler, dayaklar,* kâğıtlar. Beş altı merdiven yukarıya çıktık, önü sofa iki oda karşılıklı. Bir odada denk sandığı, bir sandalye, bir minder oturmak için. Babam karşılıklı oturmak üzere bir sandık daha kurdu. İşe başladık. Ben istif hazırlıyorum, babam da öğleye kadar bana yardım etti. Öğlende yemek geldi; tarhana çorbası, bulgur pilavı ve pestil hoşafı. Yedik ve yarım saat zarfında işe başladık, akşam saat beşte denk çıktı, ben tuttum, babam bağladı. Bir haftada sandığı yapmasını öğrendim. Bir sandıkta babam, bir sandıkta ben çalışıyoruz. Bu arada annem de iyileşmişti.

[*] Dayak: Samsunkâri denkleme tarzında sandığın üzerine yerleştirildiği sopalara verilen isim.

Gönül yakınlıkları

Arkadaşım Fevziye'yi evlendirmek için istemeye geldiler; büyükler bir odada, biz küçükler de küçük bir odada. Arkadaşım Fevziye dünür gelişini hiç te iyi karşılamadı. Onun akıllı fikri Sabri'deydi, gizlice mektuplaşıyorlardı. Fevziye'nin annesi ise ileri görüşlü idi, konuşurken büyükleri dinledi, sonra müsaade istedi. Ve her şeyden önce kızına sorması gerektiğini söyledi. Tabii gelenler bu cevaba çok şaşırdılar. Bu iş olmadı. Birkaç gün sonra şaşılacak bir iş oldu. Komşumuz Binnaz hanımların bir oğlu vardı. Bana görücüye gelmişlerdi. Bu çocuk çok yakışıklıydı, ama tembel mi tembel. Zaten o da bu yakışıklılığına güveniyordu.

Hemen Esmâ'ya koştum. Durumu anlattım. Esmâ, hiç telâş etmememi, istemediğimi söyleyince zaten bu işin olmayacağını belirterek, beni yatıştırdı. Eve dönünce annem, misafirlerin beni beklediğini, hemen giyinip, gelmemi istedi. Mutfakta kahve pişiren ablama koştum.

– Ne o Zehra, nen var? Telaşlısın.

– Evet, abla, bu misafirler benim için mi geldiler? Söyle ben istemem o züppeyi.

Ablam şaşırdı ve güldü, babama söyleyeceğini telâşa gerek olmadığını da ekledi, içeriye girdi, kahveler içildi ve söz kesme konuşmaları başladı, ablam babama yanaştı bir şeyler söyledi.

Konuşmalardan sonra babam:

– Evet, Yaşar Efendi, kızım daha çok küçük, bir ev kadını olamaz, ileride kısmet olursa icabına bakarız. Derin bir nefes almıştım, böylece bu iş te burada bitti.

İlkbahar da gelmişti. Bir gün işe erkenden gidiyordum, karşıma yine mektubu veren genç çıkıverdi. Birden çok heyecanlanmıştım, selâmlaştıktan sonra bana mektubu ve arkadaş olup olamayacağımızı sordu. Bunun mümkün olmadığını, şu anda bir gören olursa kötü olacağını benim hep babamla birlikte işe gittiğimi, yalnız gezme olanağımın olmadığını söyledim. Ama oğlan herhalde sırlıslıkla âşıktı ki, bunlara karşı çıkmadı.

– Olsun, ben sizinle karşıdan karşıya, konuşmadan da arkadaşlık etmeye razıyım, beni ret etmeyin demez mi?

Doğrusu ben de çocuktan hoşlanıyordum, ama böyle sokak aralarında konuşmamızın yakışık almayacağını söyleyerek ayrıldım. Hem üzülmüş, hem de şaşmıştım. Bu ne biçim bir çocuktu... Neyse yürüyerek işe geldim, kapıyı açarak içeri girdim, babam daha sonra geldi. Çalışmaya başladık. Böylece günler geçiyordu. Bir gün Nizam yine Sucuklu Mahallesinde karşıma çıktı, onu görünce yüreğimde bir sevinç duyar gibi oldum. Aşk dedikleri bu

muydu acaba? O da karşıdan baktı ve güldü. Demek ki, söylediğini yapıyor, beni fazla rahatsız etmeden uzaktan seviyordu. Çok heyecanlanmışım, eve gitmeden Esmâ'ya uğramak geçti içimden, birine bir şeyler söylemek, anlatmak istiyordum. Esmâ'ya her şeyi anlattım, güldü, oğlanın bana çok kötü vurulduğunu söyledi. Vedalaşarak ayrıldım ve koşarak eve geldim. Anneciğim öyle yorulmuş ki, temizlik yapmış, çamaşır yıkamış, yemek pişirmiş. Her şey hazır. Akşam sofrasını ben hazırladım, sofrada pirinç pilavı, komposto, etli patates vardı. Bugün gibi hatırlıyorum. Bu arada babam benim işe yine erken gitmemi isteyerek, kendisinin sabahleyin bir işi olduğunu söyledi. Sevinmişim tabii, çünkü sabahleyin Nizam'ı görme fırsatı doğacaktı. Uyurken çok mutluydum. Gerçekten sabahleyin erkenden yola koyulduğumda karşılaştığımız yerde yine onu gördüm, yere eğilmiş ayakkabısının bağını bağlar gibi yapıyordu. Beni görünce kalktı ve "hayırlı sabahlar" dedi. Ben ise yanından geçerken bir şey söyleyemedim. Birden heyecanlanmışım. İşe gittim, yine kapıyı açtım, soyundum ve işe başladım. Sonra düşündüm, bu çocuk nerede oturuyor, kimin oğlu, neyin nesi, her sabah nereye gidiyor? Bir gün bütün bunları soracağıma dair kendi kendime karar verdim.

Akşam olunca babamla birlikte dönüyoruz. Bir gün aynı yerde ve aynı saatte karşılaştık, hafiften tebessüm ederek başı ile selam verdi. Yarabbim, nasıl soracağım ona, kendisi hakkında düşündüklerimi... O gece yatarken birdenbire kulağım ağrımaya başladı. Üç seneden beri zaten akıyordu. Sabahı zor ettim. Zavallı anneciğim ne yapacağını şaşırı. Sıcak havlu koyuyoruz ağrıyor, soğuk koyuyoruz, yine ağrıyor, babam sabah beni öyle görünce, doktora gitmemiz gerektiğini söyledi.

Hazırlandık saat yedide yola çıktık, babamla yine aynı yerde Nizam'ı gördüm, beni öyle solgun görünce şaşkın şaşkın bakmaya başladı. Doktorun sokağına saptık, Nizam da arkamızdan geliyordu. Biz doktorun kapısına geldik, babam kapının tokmağını yavaşça vurdu. Elli yaşlarında bir hanım açtı. İçeri girdik, doktor da henüz kalkmıştı, pijamalarıyla yanımıza geldi.

- Ooo Galip Efendi sen misin, içeri gelin hayrola kim hasta?
- Kızım doktor bey.
- Otur kızım otur, nen var?
- Kulağım çok ağrıyor.

Doktor iyice muayene etti, kulağıma baktı, pamukla, kulağımı temizlemeye başladı. Doktor kulağımı temizledikçe rahatladım. Biraz sonra kapı açıldı, içeriye Nizam girdi. Birden onu burada görünce çok şaşırmışım. Herkese selâm verdi. Doktor Nizam'a işe gidip gitmediğini sordu. Nizam da gittiğini ancak rahatsız olduğu için çıktığını söyledi. Acaba gerçekten rahat-

sız mıydı? Doktor babama Nizam'ın baldızının oğlu olduğunu ve İstanbul'da lisede okuduğunu söyledi.

Biz babam ile birlikte doktordan çıkıyorduk ki, Nizam yine bizi sokak kapısına kadar geçirdi. Babam beni mahallemize kadar getirdi. Kendisi gidip, eczaneden ilaçlarımı alacaktı. Ben de doğrudan eve geldim. Esmâ beni yoklamaya gelmiş, biraz oturduk kendisine olanları anlattım, o da şaşırıldı. Ertesi gün yine babamdan önce işe giderken aynı yerde Nizam bekliyordu. Herhalde “geçmiş olsun” diyecekti, yürüdüm tam yanından geçerken yaklaştı:

– Geçmiş olsun Zehra, nasıl oldun? Sancı geçti mi? Çok dikkat etmek lazım, ilaçları muntazam bir şekilde kullanmalısın...

– Teşekkür ederim, tabii ilaçları muntazam kullanacağım. Konuşmaya devam etmek istiyordu, ertesi gün Samsun'a gideceğini, doktor olan eniştesine bazı malzemeler alacağını, benim de bir şey isteyip istemediğimi sordu. Bir şey istemediğimi söyleyerek, vedalaştık. Ayrıldık, dört beş adım gitti, geriye dönüp bakınca ben de ona baktım, karşılıklı gülüştük sonra yürüyerek işe gittim. Akşama kadar hiçbir şey düşünmedim. Akşam olunca eve döndüm, Esmâ yine bahçe kapısında bekliyordu. Ona da her şeyi anlattım. Duygularımı herkesle paylaşmak istiyordum.

İstanbul'a gitme tutkusu

Bahara doğru işlerimiz bitti. Babam, Kefeli Yusuf Bey'lerin sipariş ettikleri tütünleri alıp Samsun'a gönderdi. Kız arkadaşlarım da ben de çalışmıyorduk. Bizim oturduğumuz Rasim ağanın evinin çok büyük bahçesi vardı. Ev sahibi bahçenin bir bölümünde tütün fidesi bir tarafta da mısır, fasulye, patlıcan, biber ve domates ekiyordu. Bahçenin bir köşesinde ağaçların altında oturacak tahtadan sedirler, masa ve sandalyeler vardı. Odamızın penceresi de bahçeye bakıyordu. Kızlarla oturup hikâyeler, maniler, şarkılar söylerdik.

Komşumuz Hacı Ali' Efendi'nin kızı Safiye, kocaya kaçmış, bahçede bunu konuşuyorduk aramızda. Naifa, Safiye, Esmâ ve Fevziye kendi aramızda bu olayları konuşuyor, espriler yapıyor, günlerimizi böyle geçiriyorduk. Bazen çarşıya gidiyor, birlikte geziyor, bazen de çay pişirerek kendi aramızda geleceğe ait hayaller kuruyorduk. Tabii bu hayalilerin en önemli konusu kuracağımız evlilikler, doğuracağımız çocuklar, ilerde dayayıp döşeyeceğimiz evlerdi. Ben annemden izinsiz bir yere gitmezdim. Diğer kızlar benden, biraz daha özgür oldukları için istedikleri anda çıkabiliyorlardı. Ben ise öy-

le değildim, babama, anneme iyiden iyiye bağılıydım. Onları çok seviyordum ve incinmelerini istemiyordum. Onlarda bana çok iyi davranıyorlardı.

Ben her zaman anne ve babama yardımcı olmak isterdim. Onlara burarlarda durmak istemediğimi, İstanbul'a gitmek istediğimi söylüyordum. Babam pek belli etmek istemiyordu ama Samsun'a gitmekten yanaydı. Zaten orada ayağı sakat bir doktora gidiyordu. Bir gece Fevziye, annesi, babası, kardeşi Celil ve Fatma bize misafir geldiler. Aralarında konuşurken babam, artık bu yaz Allah kısmet ederse çoluk çocuğu toplayıp Samsun'a götürmek niyetinde olduğunu söyledi. Ramazan amca ise bir iki sene daha kalacaklarını ve Tokat'taki malları satacaklarından söz ediyordu. Ben de bunları dinliyor ve seviniyordum.

1930 senesinin yazında da çok çalıştık, sekizinci ayda artık gitme hazırlıkları başlamıştı ki, bir gün yine işe giderken Nizam'ı gördüm. Yanıma yaklaşıarak, beni uzun zamandır görmediğini, kulağımın nasıl olduğunu sordu. Bende "sen Samsun'dan ne zaman döndün?", diye sordum. "Dün geldim" dedi. Doktor bey enişteniz mi dedim. "Evet teyzemin beyidir" dedi. Birden çok telâşlanmışım, işe geç kaldığımı hemen gitmem gerektiğini söyleyerek, ayrıldım. Babam gelmiş, işe başlamıştı, o gün akşama kadar çok düşünceliydim. Oysa Nizam'ı görmüştüm, biraz mutlu olmam gerekirdi. Babam beni böyle görünce, kulağımın ağrıyıp ağrımadığını sordu. Ağrımadığını söyleyince, üzülmememi bu küçük yerden sıkıldığımı bildiğini, yakında Samsun'a gideceğimizi söyledi.

Babam, demek düşünceli olduğumu anlamıştı. Ama nereden bilsin adamcağız Nizam'ı düşündüğümü! Nizam'la her gün karşılaşılıyor. Öyle oldu ki, onu hep aynı yerde buluyordum, bir gün gelmezse, acaba bir şey mi var diye düşünüyordum. Ve hakikaten bir gün Nizam'ı aynı yerde göremedim. Çok üzüldüm. Yandaki bakkala sakız almak için girdim bekledim. Fakat ne gelen var, ne de giden. Çıkıp işe gittim ama çalışmak istemedim. Akşam olsa da gitsem yine Nizam'ı görebilsem...

Akşam işten çıktık, babamla birlikte gidiyoruz. Sokağın başına gelince sağa sola baktım, yine yok. İçimden ağlamak geldi birden. Sanki onunla yıllarca birlikte olmuş, sonra kaybetmiş gibiydim. Eve gittim, neşesizdim. Akşam yemekte iki lokma yedim ve sofradan kalktım. Annem ısrarla yemek yememi istedi. Benimse canım istemiyordu, oysa çok sevdiğim lahana dolması vardı. Annem, babama benim iki gündür çok durgun olduğumu söyledi. Ben ise sofradan kalkmış kahvelerini pişirip, diğer odaya geçmiştim. Kendimi çok kötü hissediyordum. Bir süre sonra Esmâ geldi, ona her şeyi anlattım, içimi boşalttım. Esmâ yüzüme baktı ve şaşırmış gibi.

– Vah vah Zehracığım. Sen iyice bu oğlana tutulmuşsun.

Ses çıkarmadım, öyle bir şey galiba ama sevgi nedir, nasıl âşık olunur, bunları hiç bilmiyordum. Ancak bu duyduğum şeyler de böylesi duygular-
dı. Herhalde aşk buydu, böyle bir şey olmalıydı. Esmâ bana Nizam'ın ne iş yaptığını, nerede oturduğunu sordu. Bilmiyordum, ama her sabah işe gider-
ken akşam işten dönerken beni bekliyor dedim. Esmâ sen bu işten vazgeç
bak bugün gelmemiş dedi. Nizam'ın bana Samsun'dan getirdiği yüzüğü
koynumdan çıkarıp, Esmâ'ya gösterdim. Esmâ yüzüğe baktı, çok beğendi,
ondört ayar olduğunu söyledi.

Biraz açıldım, Esmâ'ya derdimi anlatarak ferahladım. Sabah olsa da bir
işe gidebilsem. Nizam yarın da gelmeyip, sonra gelse kendisiyle bir tek ke-
lime konuşmayacağım. Hem biz burada duracak değiliz. Samsun'a gidece-
ğiz. Onun için Nizam'ı görsem ne olacak, görmesem ne olacak. En iyisi bu
işin böylece kalması. Esmâ haklı. Sabah erkenden kalktım, hazırlandım ve
yola çıktım. Esmâ yine bahçe kapısında beni karşıladı, hatırlımı sordu. Ken-
disine gülümseyerek, seri adımlarla yürüdüm, sokağın başında Nizam du-
ruyordu. Elinde bir mendille de ağzını kapatıyordu, nesi vardı acaba? Doğ-
rusu çok merak etmiş, bir anda geceleyin hakkında düşündüklerimi unut-
muştum. Dışının ağrıdığını söyleyince üzüldüm. Çektirmek için Samsun'a
gideceğini, ama yalnız dış doktoruna gitmekten korktuğunu söyledi. Bende
şakadan “bari küçük çocuklar gibi annenle git” dedim. “Benim annem yok,
sadece babam var” dedi. Böyle patavatsızca soru sorduğum için kendime
kızdım. Nizam; esasında Samsun'da okuduğunu, Erbaa'da teyzesi ile eniş-
tesinin yanında kaldığını söyledi.

Nizam'dan ayrıldıktan sonra işe geldim. Babam gelmeden her tarafı top-
ladım. Tütünleri hazırladım ve çalışmaya başladım. Babam gelince yerine
oturdu, hatırlımı sordu. Ardından ne kadar tütün kaldığını, işimizin daha kaç
gün süreceğini öğrenmek istedi. Ben de tahminen bir haftalık bir işimizin
olduğunu anlattım. Babam konuşmaya devam etti:

– Bir yerde daha çalışıp buradan gideceğiz. Bıktım artık buralardan,
Samsun'a gideceğiz. Oradan da İstanbul'a kısmet olursa.

Babam konuşurken içimi bir sevinç kapladı. Gerçekten ben de gitmek
istiyordum. Akşam işten çıktık, babam çarşıya gideceğini söyleyerek, benim
eve dönmemi istedi. Eve doğru yürürken, yine Nizam'a rastladım. Beni bek-
liyordu, dışının nasıl olduğunu sordum. Çektirdiğini, iyi olduğunu söyledi.
Ona işimizin bu hafta biteceğini, bir başka yerde çalıştıktan sonra Samsun'a
gideceğimizi anlattım. Çok sevindi, Samsun'un güzel bir yer olduğunu, ken-
disinin de orada okuduğunu, öyle bir şey olursa daha sık görüşebileceği-

mizi, aslında Erbaa'ya benim için geldiğini söyledi. Yine içimde bir şeyler kımıldadı, beni bu kadar düşünebileceğini tahmin etmiyordum. Bir süre birlikte yürüdük, sonra ayrıldık.

Eve geldiğimde Ema yine bahçe kapısının önündeydi. Gözlerimdeki sevinç pırıltısını hemen anlamıştı, her şeyi anlattım Ema'ya. Eve girdim, anem pirinçli börek yapmıştı. Sofrayı kurdum, neşeli neşeli yemek yedik. Babam anneme gülerek baktı.

– Bugün konuştuk, Samsun'a gideceğimizi söyledim. Herhalde ondan olacak, dedi anam güldü.

– Cahil kız buraları istemiyor, illa ki İstanbul'a gitmemizi istiyor, belki de haklıdır.

Bir hafta daha çalıştık, işimiz tam perşembe gününe rastladı ve işi bitirdik. Tabii hesaba ben karışmıyordum, babam hesabı yapar, işverenle anlaşır. Perşembe günü saat üçte işi teslim ettik. Ben o gün hazırlıklı gittim, çünkü pazara gideceğim. Babam bana pazardan alışveriş yapmam için para verdi. Kendisi Ali Bey'lere iş için konuşmaya gidecekti. Yavaş yavaş pazara doğru yürüyordum ki, aniden yanımda Nizam'ı gördüm. Birlikte alışveriş yapmamızı teklif etti. Ben de kabul ettim. Daha sonra beni eve kadar getirdi. Ertesi gün görüşüp, görüşmeyeceğimizi sordu. Ben işe başlayana kadar böyle bir şey olmayacağını söyledim. İtiraz etti, her gün buraya gelip, beni göreceğini söyledi, birden elimi tuttu, tokalaşarak ayrıldık. Arkasından bakakaldım, dönüp iki kez el salladı. Ema yine kapıdaydı. Gülerek yanma gittim.

– Zehra, gördüm, çok güzel bir çocuk. Bak bu kez seni eve kadar getirdi. Peki, başkaları görseydi ne olacaktı?

– Ne olacak arkadaşım bana yardım etti, derdim. Aman Ema sen de çok ince eleyip, sık dokuyorsun.

Çok mutluydum, artık böyle şeylere aldırımıyordum. Oradan ayrıldım eve gittim, konuştuklarımızı, unuttum bile. Akşam babam geldi, Ali Bey'lerdeki işi ayarlamış. Pazartesi işe başlayacağız ama ne yapalım. Nizam daha iki üç gün buralarda dolaşacak. Fakat nasıl ayrılacağız. Ertesi gün sabah aynı saatte pencerenin önünden geçti. Ben de ona baktım. Elini kaldırdı ve gitti. Ema yine gözlüyordu.

Pazartesi babam ile birlikte işe gidiyoruz ama gide gide nereye geldik. Doktorun tam karşısında Ali Bey'lerin evine... İçeriye girdik. Yine bahçe içinde boş odada bir soba, iki sandık tütün. İşe başladık, öğlen yemek geldi; pilav, yoğurtlu çorba, tavuk; şaşırdık, daha doğrusu ben şaşırdım.

Yemekten sonra babama kahve geldi. Bana da soruldu, ben içmem de-

dim. Nizam akşamüzeri evin oğlu Salih ile birlikte geldi. Birden şaşırdım. Evin oğlu çapkınca bir kişi tütünleri Nizam'a gösteriyor, bir yandan da bana bakıyordu. Nizam hiç oralı olmuyordu.

– Haydi, Salih gidelim, dedi.

Birlikte çıktılar. Orada 15 gün çalıştık, Nizamla her sabah ve akşam görüşüyorduk. Konuşmamız beş on dakika sürüyordu, başka bir şey de olmuyordu. Çok terbiyeliydi, güzel gözleri, parlak siyah saçları vardı, kadife gibi... İşimiz bittikten sonra haftaya Samsun'a gideceğimizi söyledim.

– Haftaya mı? Seni nasıl bulacağım Zehra. Ben seni göremezsem kötü olurum. Seni seviyorum. Senden başkasını asla istemem. Ben 10 gün daha kalacağım. Ama seni nerede bulacağım. Bana adres veremez misin?

– Veremem. Ben de nereye gideceğimizi bilmiyorum. Doktorun adresine mektup yazar, adres veririm. Orada ellerimi tuttu, öptü ve gözlerinden yaşlar boşandı. Ben de ağlamaya başladım. Ağlayarak ayrıldık.

Ertesi hafta Samsun'a gittik, ama ona mektup yazamadım. O da daha sonraları Samsun'a gelmiş ama beni bir türlü bulamadı.

Erbaa'dan Samsun'a

İlkbaharda Samsun'dayız. Bahar havası olmasına rağmen sabahları soğuk oluyor. Tütün mağazasına girmek için yaşıma küçük olduğundan hemen bir çarşaf giyindim. Ablamla birlikte mağazaya gittik. Ustabaşı Çigoşlu Hüseyin'di. Ablam Sabiha'nın eşi iyi bir işçiydi, ustabaşı tarafından sevilirdi. Kardeşimi işe getireceğim dediği zaman ustabaşı hiç tereddüt etmeden “getir” demiş. İki ay kadar çalıştım. Aldığımız para ile geçiniyorduk. Babam ve eniştem Tokat'a evimizin bazı sorunları için gitmişlerdi.

Bir gün akşam paydosunda ablamdan önce eve gelmiştim. Elimde de ablamın verdiği ekmek ve kahve vardı. Kapıdan içeriye girdim, babamı otururken gördüm. Elimdekileri sofanın ortasına bıraktım. Babamın elini öptüm, boynuna sarıldım. O da beni çok özlemiş, bana sıkı sıkı sarıldı, saçlarımı okşadı ve başımı kaldırıp, yanaklarımdan öptü.

– Yavrum, otur bakalım. Sen kocaman bir kız olmuşsun. Hem de bu ne? Çarşaf giymişsin.

– Ne yapayım, işe almıyorlardı, büyük görünmek için giydim.

O sırada ablam içeri girdi. Ablam da babamı görünce heyecanla elini öptü. Babam onu yanaklarından öptü. Ablam çarşafını çıkararak, sofanın yanındaki bir askıya astı. Hemen mutfığa girdi. Annem yemek pişirmiş börek de yapmış, her şey hazır. Oradan buradan konuştular. Eniştem de geldi, he-

men kalktım boynuna atıldım, elini öptüm, boynuna sarıldım, yanaklarından öptüm. Eniştem de beni öptü, saçlarımı okşadı.

Ablam eniştemin geldiğini duydu, kocasını özlemiş olacak ki, hemen geldi ve gülerek elini sıktı. Hep birlikte oturduk, yolculuktan konuştuk, herkes birbirine hatır sordu. Biraz sonra annemin amcasının kızı Hasibe Hala geldi. Babam ve eniştem elini öptüler. Yaşlı halam herkese dönerek:

– Rahat oturun evlatlarım... Ah oğlum, mübadele olduk ama her birimiz bir yana dağıldı, dedi.

Hasibe Hala babamı severdi. Babam da ona hürmette kusur etmezdi. Hasibe Hala yaşlı kadındı, tahminen yetmişlik vardı, fakat dinçti. Hem evi, hem de biraz parası vardı. Duldu, Balkan Harbi'ne giden kocası ve kardeşi şehit düşmüşler. Kendisi de bir daha evlenmedi. Pomaklardan öksüz bir kız alıp, onu büyüttü. Evlat edindiği kızı Ayşe'yi, harpten geri dönmeyen kardeşinin oğlu Demir ile evlendirmişti. Hep birlikte oturuyorlardı.

O gece kalabalık bir aile olarak neşeli bir yemek yedik. Güldük, konuştuk, şundan bundan bahsettik. Yatma zamanı, herkes gösterilen yerlerde yattı. Ben de Hasibe Hala ile sofrada minderin üzerinde yattım. Sabah herkes işine gitti. O gün babam Mekki Bey'lerin hambarında iş buldu. İki gün sonra babam ve eniştem de artık çalışıyordu. On gün sonra bizim çalıştığımız yerde iş bitti. Yine iş aramaya başladık, fakat maalesef yok. Yalnız Tekel Tütün Yaprak ve Sigara Fabrikası çalışıyor ama bizi almıyorlar. Sadece babam çalışıyor. Aldığı para ile ancak ekmek alabiliyor ve kuru fasulye pişirebiliyoruz. Hasibe Halanın evinde misafirdik ama o bize misafir gibi değil, bir evlat, bir ana gibi davranıyordu. Kış geldi çattı, her sabah iş arıyoruz ama yok. Bazı tüccarlar boğaz tokluğuna ufak işler için on onbeş günlük işçi alıyorlar. O sırada Kefeli Yusuf isminde bir tüccarın işçi aldığını haber aldık. Ben de gittim. Kapıda ustayı bekledim, usta geldi. Beni kapıda gördü, bana bakarak, ne istediğimizi sordu. Ben de işçi alıp, almayacaklarını sordum. Kendisini izlememi istedi. Arkasından yürüdüm, yazıhaneye girdik, ustabaşı masaya doğru yürüdü, sandalyeye oturdu.

– Peki, sen okuma yazma biliyor musun? diye sordu. “Evet” dedim. Kantarda yapılan işleri tartacak, isimleriyle yazacak her akşam bana vereceksin, yapabilir misin?

Yapabileceğimi söyledim. Yukarıya çıkmamı söyledi. Çıktım ve gösterilen işi yapmaya başladım. 25-30 işçi vardı. Yapılan işleri tartıyor, akşamları yapılan işin ne kadar çıktığını ustaya veriyordum. Kadınlar 20-25 kilo tütün açıyor günde. Haftalık sekiz lira, en çok on lira alıyorlardı. Ben de 10 lira alıyordum. Bir ay çalıştık, işimiz bitti. Yine boşta kaldık. Ama ben alışmış-

tım artık böyle zamanlarda iş aramaya çıkıyordum.

Öyle de kış vardı ki, soğuk, yağmur, çamur... Yollar çamur, ayakkabı mı dayanır. Ayakkabılarım da çok eskimişti, devamlı su alıyordu. Ama ne olursa olsun, iş bulmam, babama yardım etmem lazımdı. Şubat ayında bir gün dehşetli bir soğuk vardı, bir yandan da sulu kar yağıyordu. Her zamanki gibi iş aramak için evden çıkmıştım. Mağazaların toplu bulunduğu merkez denilen yere gittim. Kefeli'de çalıştığım usta beni gördü. İş aradığımı söyledim. O da bir Ermeni'ye piyangodan para çıktığını, onun da bu parayla bir mağaza açtığını ve işçi almakta olduğunu söyledi. Bana yeri de tarif etti ama doğrusu oraya kadar gidemedim; ayaklarım çok üşümüştü, ellerim de donuyordu. Orasını öğrendim ya, ertesi gün gider, sorarım, diye düşündüm. Çarşıdan Reşadiye mahallesine gitmek en az otuz dakika tutuyordu. Eve gittim, içeri girdim ama ayaklarım su içinde kalmıştı. Hemen sofada çoraplarımı çıkardım, ayaklarımı yıkadım, ondan sonra içeriye girdim. Annem mercimek pişirmişti, yanında ekmek de vardı. Sıcak mercimeği kaşık kaşık yemeye doyamadım. Öyle lezzetli geldi ki, unutamam. Akşam babam geldi, iş olup olmadığını sordum. Fakat babam üzgün üzgün bana bakınca ne demek istediğini anladım. Fazla üstelemedim.

Ertesi gün merkeze gittim. Kapının önünde bekliyordum. Kısa boylu, fakat çok güzel yüzlü, yirmisekiz yaşlarında bir gence iş aradığımı söyledim. Şöyle bir baktı, kendisini takip etmemi istedi. Arkasından içeriye girdim, yazıhaneye doğru yürüdük, benimle giren genç, selâm verdi, içeride oturan 30-35 yaşlarındaki adam da karşılık verdi. Benimle gelen adam bana baktı, üstündeki ceketi çıkarıp, ince mavi bir ceket giydi. Masada oturan yakışıklı adam bana oturmamı söyledi. Sandık ve Mezarlı işi bilip bilmediğimi sordu. Ben her ikisini de bildiğimi söyledim. İşçiye ihtiyaçları olduğunu, işyerini yeni açtıklarını iki sandıkçı kadın işçileri olduğunu ve üçüncünün de benim olabileceğimi belirtti. Ben de daha önce Mekki Bey'lerin yanındaki Kefeli Yusuf Bey'lerde kantarcı olarak çalıştığımı, babamın da Mekki Bey'lerin deposunda çalıştığını anlattım.

– Peki, yarın yedi buçukta işbaşı yap, öğlede bir saat yemek paydosu, akşam beş buçukta paydos, 110 kuruş yevmiye her perşembe günü haftalık hesap verilir.

Teşekkür ederek vedalaştım, gelirken nüfus cüzdanımı unutmamamı söylediler. Oradan çıktım. Çok sevinmiştim, soğuğu filan hissetmiyordum. Eve uçarak gitmek istiyordum. Hemen anneme müjdeyi vermek arzusun-daydım. Sanki çoluk çocuk sahibi aile geçindiren bir kadın gibiydim, oysa benim yaşlılarım okul okuyorlardı. Ama kimin çocukları? Varlıklı kimsele-

rin, toprak sahiplerinin, yüksek memurların, subayların çocukları okuyor. Şehirde emeğiyle çalışanların çocukları elbette ki okuyamıyordu. Hele köyde ırgatların çocukları... Eve koşarak giderken hep bunları düşündüm. Kafama bir şeyler takılmaya başlamıştı, ben niye okula gidemiyordum niye hep çalışmak zorundaydım? Bu memlekette yanlış giden bir şeyler vardı, ama ne olduğunu pek bilemiyordum. Koşarak evin önüne gelmiştim, annem kapıyı açtı. Babamın geldiğini, benim niye geç kaldığımı sordu. Babam da minderde oturmuştu, herhalde dertleşiyorlardı.

– Hoş geldin kızım, nerede kaldın?

– Geldim işte babacığım, hem de iş buldum. Anneciğim, yarın işbaşı yapacağım. Babama yakınım, öğlende babamın yanına gider, birlikte öğle yemeklerini yeriz. Baba, nüfusumu da istediler. Hâlbuki başka yerlerde istemezlerdi.

– İyi işte kızım, demek sağlam iş yapan tüccar bunlar, çünkü vergi alacak, hem senden hem de onlardan.

Artık tam bir emekçiyim...

Ertesi günü sabah yedide kalktım çarşaf giymedim, ancak işe girmek için çarşaf giyiyordum. Gri tayyörüm vardı, gri ayakkabı giydim ve gri başörtü örttüm. Sandıktaki kadife mintanımı da giydim. Annemle vedalaştık. Demir ağabeyim, Ahmet eniştem, Hasan eniştem ve babam saat yedide hazırlanıp, sekizde işbaşı yapıyorlardı. Hasibe halam ise Koren'in mağazasında temizlikçiydi, kızı Ayşe'yi de beraberinde işe götürüyordu. Babam mağazada eniştem Hasan ile birlikte çalışıyor. Ahmet eniştem ile Demir ağabeyim seyyar kunduracı idiler. Annem ve ablam evde, Emine halam evde... Tam bir işçi ailesi ama üç odalı bir sofalı evde bu kadar insan nasıl yaşıyordu, hayret ediyordum. Ama sonra bizi böyle bir araya getiren şeyin emeğimiz olduğunu düşündüm.

İşe gitmek üzere sokağa çıkarak, yürümeye başladım. Mağazanın önüne geldiğimde sadece iki kadının geldiğini gördüm.

– Hayırlı sabahlar, dedim.

İkisi de güler yüzle cevap verdiler. İçeriye girdik, ustabaşı orada idi. Tezgâhımı gösterdi, oturdum. Önlüğümü bağladım ve işime başladım. Koltuk, kafalık ve diğerlerini birer birer istiflemeye başladım. Ustabaşı dolaşiyor, yan gözle de yapmış olduğum istife bakıyor. Öğle paydosunda babamın yanına gittim. Öğle yemeğinde zeytin, biraz da tahin helvası yedik. İşbaşına on kala babamın yanından ayrıldım, işimin başına döndüm. Ben yokken

ögle paydosunda yapmış olduğum işleri muayene etmişler ve beğenmişler. Üç günde hazırladım, dördüncü günü saat dörtte denk sandıktan çıktı ve bağlandı, ustabaşı dengin etrafında dönüyor, tekrar tekrar bakıyordu.

İlkbahar geldi çattı, ben hâlâ çalışıyorum. 1931'in Mart ayında Emine halam ve kocası birlikte İstanbul'a, görüncesinin yanına gideceklerdi. Ben de üvey ağabeyim Hasan'ın İstanbul'da olduğunu bildiğim için gideceğim diye tutturdum. Zavallı babacığım, benim hiç üzülmemi istemezdi. Emine halama para vermiş, Zehra'nın da biletini alın, İstanbul'da ağabeysine gitsin, demiş. Benim bunlardan haberim yoktu. Ahmet enişte yolculuk için yiyecek bir şeyler almıştı. Onları hazırlaması için Emine halama verdi. Ben çok üzgündüm. Birden babam yanıma geldi ve saçlarımı okşamaya başladı.

– Haydi, sen de ne duruyorsunuz? Hazırlık yapsana! Emine halanla İstanbul'a gidiyorsun dedi.

Çok şaşırmışım, babamın boynuna bir kuş gibi atladım. Yanaklarından öptüm. Annem içeriye girdi. O da şaşırmıştı bu sevincimize, babam ona benim İstanbul'a gideceğimi söyledi. Annem yüzüme baktı:

– Demek beni bırakıp gidiyorsun.

Ben annemin boynuna sarıldım, yüzünü, gözlerini öpmeye başladım.

Eğer istemezse gitmeyeceğimi söyledim. Ama annem, canım annem, benim gitmemi daha sonra da kendilerinin de geleceğini söyledi. Tekrar anneme sıkı sıkı sarıldım. Babam bize gülererek bakıyor, bir yandan da başını sallıyordu. Annem hemen fırladı. Kızına yolculuk için bir şeyler hazırlayacaktı. Mutfağa girdi, arkasından ben de girdim, ama annem ağlıyordu. Acaba beni çok mu seviyor, diye düşündüm. Bir ara gitmeyeyim diye ikircikte kaldım. Ama sonra vazgeçtim, gerçekten İstanbul'a gitmek istiyordum. Annem hazırladıklarını tepsiye sıraladı. Fırın bizim evden yirmi metre uzaklıktaydı. Bir koşuda götürüverdim, bir saat sonra da gidip aldım. Akşam hep birlikte yemek yedik, sofraya kalktı, sohbet başladı.

Gece saat on ikiye kadar oturdular ama ben minderlerin kenarında uyumuşum. Sonra uyandım, herkes yatmıştı ama ben ayaktaydım. Gözlerimi kapıyorum bir türlü uyuyamıyordum. Babamdan, annemden, küçük kardeşimden, ablamdan, yeğenlerimden, eniştemden hepsinden nasıl ayrılacağım? Acaba orada durabilecek miyim, diye düşünüyorum. Öyle sayıklarken uyumuşum. Sabah saat beşte Hasibe Hala kalktı. Zaten hep öyle kalkar. Dışarıya çıktı, kahvesini pişirdi. Sigarasını yaktı, yavaş yavaş içti. Benim yanıma geldi:

– Zehra kızım, uyandın mı? Dedi.

Aslında gece uyumamışım. Nasıl uyurum, İstanbul'a gidiyordum. Kalk-

tım, yatağı topladık düzelttik. Birer birer uyanan ev halkı ihtiyaçlarını görüyor, sonra da elini yüzünü yıkayarak doğruca sofadaki minderin üstüne oturuyordu. Kahvaltı hazırlanıp yendi. Saat yedi buçukta bizi yolcu edeceklerdi. Artık vakit geliyordu. Annemin boynuna sarıldım, ikimiz de ağlayarak ayrıldık. Kardeşimi, Hasibe halamı öptüm, evdekilerle teker teker öpüştük. Babam, eniştem, Emine halam, Ahmet eniştem hep birlikte yola çıktık. Hava biraz sisli idi, aynı zamanda serindi, Karadeniz havası soğuk oluyor, ilkbahar olsa bile. Samsun çarşısını geçtik, babam bir bakkala girdi, bir şeyler aldı halama uzattı, 10 lira da para verdi. Gezine gezine rıhtıma geldik. Güneysu vapuru açıkta demirli idi. Motorlar yolcuları alıp vapura götürüyordu. Biz de bir motora bindik, babam da bizimle beraber vapura geldi. Ambara indi, köşede bir yer yaparak bizleri “yerleştirdi. Saat 8’de vapurun birinci düdüğü çalmaya başladı, babam hâlâ bizim yanımızda duruyordu. İkinci düdüğü öttü. Vapurdan ziyaretçilerin çıkması için haber veriyordu. Babamla sarıldık, öpüştük. Eniştemle halam da babamın elini öptüler, helâl-leştiler. Eniştem, ben ve halam güverteye çıktık, merdivenlere geldiğimiz zaman babamın gözleri yaşla doldu, bana sarıldı, tekrar tekrar öptü.

– Çok dikkatli ol, orası İstanbul’dur, sana güveniyorum. Hayırlı yolculuklar dedi.

Merdivenden aşağı indi, motora bindi. El sallaya sallaya motorla birlikte uzaklaştı. Çok hüzünlenmişim. Gözlerim yaşla dolmuştu, ilk kez annemden ve babamdan ayrılıyordum.

İkinci Bölüm

İSTANBUL'DA YENİ BİR HAYAT

Vapurumuz Karadeniz'in sularında beyaz köpüklerini savura savura yol alıyordu. Üç gün boyunca yol aldık, bir sabah saat sekizde uyandığımda Boğaz'ı geçmiş, Karaköy rıhtımına yanaşmaya başlamıştık. İnsan kalabalığı başımı döndürmüştü. Vapurdan indik ama nasıl? Hamallar genç, ihtiyar, elimizdeki zembili taşımak için çırpınıyordu. Vapurun merdivenlerine giremeyen hamallar iplere asılıp vapura çıkıyorlardı. Ekmek parası için nasıl bir mücadeleyleydi bu, çok şaşırmıştım. Bu kalabalığa 1924'te ilk kez geldiğimizde de şahit olmuştum. O zaman muhacir olarak Sakarya vapuru ile gelmiş, Sirkeci'de misafirhanede dört gün kalmıştık. Daha sonra da Reşadiye vapuru ile 'ver elini Samsun', hey gidi günler... O zaman da kalabalığa hayret etmiştim.

Rıhtımdan ayrıldık, yürüyerek Şişhane'ye geldik. Şişhane'den Kasımpaşa'ya indik. Bahriye caddesinden yürüdük, kahvelerin önüne geldik, eniştem bir adamı çağırarak bir şeyler sordu. Adam Karaman mahallesini tarif etti. Eniştemle Fesçi yokuşunu tırmanarak, tek katlı bir ev önünde durduk, gençler aynı evin yanındaki bahçeye masa sandalye taşıyorlardı, eniştem bir daha sordu. Yaya Fatma nerede oturuyor, diye. Genç bir çocuk hemen işaret etti. Gösterdiği kapıya doğru yürüdük, eniştem yüksek sesle "Fatmaaa, Fatmaa" diye seslendi. İçeriden koşarak bir kadın geldi. Eniştem ve yengemle sarıldılar, öpüştüler. Ben de kadının elini öptüm.

Bizi içeriye buyur etti, kadınla içeriye girdik. Pencerenin önünde bir sedir vardı, o da küçük ama temiz alçak bir sedir, bir sandık üstünde, yatak ve yerde iki kanat kilim var. Kadıncağız hemen yiyecek bir şeyler hazırlamaktan söz etti. Ama halam söze karıştı:

– Fatma, kızım, onu bunu değil, bize şöyle birer kahve yaparsan makbule geçer. Yemeği sonra düşünüyoruz, dedi.

Eniştem'de;

– Tam altı senedir görüşmedik, kahveni içemedim, yap bir kahvede içelim dedi.

Kahvelerini içtiler, bana da vermek istediler ama ben kahve içmediğimi söyledim. Bana gazoz verdiler. Ağabeyim ne zaman gelecek diye sabırsızlanıyorum. Tam yedi senedir ağabeyimi görmemiştim. O gece Fatma hanımın oturduğu evin bahçesinde sünnet düğünü vardı. Genç delikanlılar masaları, sandalyeleri, örtüleri taşıdılar, masaların üzerlerine rakı, şarap, biralar kondu, sazlar geldi, her masada üç kişi, bazılarında beş kişi oturuyordu. Sazlar başladı, içkiler içiliyor, kafalar doldu, şişede durduğu gibi durmaz ki bu içki, derken oyunlar başladı. Kimisi bağırıyor kimisi şarkı söylüyor. Velhasıl, para ile hastalık. Tabii ben öyle masaları, oyunları, içkileri ne evimizde ne de başka toplulukta o güne kadar görmemiştim. O gece saat on ikiye kadar duvarın üzerinden seyredebildim. Daha sonra kadıncağızdan müsaade istedim, içeriye girdim sedirin üzerinde kıvrılıverdim, oracıkta uyumuşum. Kadın gelmiş başımın altına yastık koymuş, üzerime bir pamuklu pike örtmüş. Saat dört sularında yüksek sesle 'Ey gaziler' türküsünü söylüyorlardı. Uykudan uyandım. O gece öyle geçti. Sabahleyin kahvaltı yaptıktan sonra saat onikiye doğru eniştem yanıma gelerek hazırlanmamı istedi.

– Eh kara kız, artık ağabeyine gidebiliriz.

Üçümüz birlikte Kasımpaşa'dan Taksim'e, Taksim'den de Dolmabahçe'ye indik. Dolmabahçe Sarayı'nı görünce şaşırdım. Enişteme sorular sormaya başladım. Padişahların bir zamanlar burada yaşadıklarını biliyordum. Atatürk'ün niye burada yaşamadığını sorunca eniştem, Atatürk'ün Anadolu'yu daha önemli saydığını, Kurtuluş Savaş'ımızın orada başladığını, bu yüzden Ankara'nın başkent seçildiğini söyledi. Sarayın duvarının yanında biraz durduk, karşıya baktım. Kızkulesi, Üsküdar, Selimiye; Çamlıca'nın esen yeşil havası ne güzel, pırlıl pırlıl, masmavi deniz çok güzel, hele vapurlar, sandallar... Bir türlü denizden gözlerimi ayıramıyorum. Ve kendi kendime şu İstanbul, şu deniz, şu Dolmabahçe neler görmüş, neler geçirmiş? Diyordum. Ortaköy tramvayı geldi, ikinci mevkiye bindik. Birinci mevki kırmızı renkti, arkasındaki de gri idi. Biz griye bindik. Kendi kendime; acaba neden öndeki kırmızı renkli tramvaya binmedik diye düşündüm. Enişteme sormak istedim fakat sonra vazgeçtim. Ortaköy durağına geldik, tramvaydan indik, durağın yakınında sıralanmış beş altı ayakkabı boyacısı sandıklarının üzerine vuruyor ve bağırıyorlar. Eniştem boyacıardan birine Dereboyu'nun nerede olduğunu sordu. O da tarif etti. Bir sokağı geçtikten sonra caddeyi gördük. Vay anam vay, Ortaköy'ün tam ortasından dere dedik-

leri pis sular akıyor. Öyle kokuyor ki, burnumuzu kapadık. Mahallede oturan bütün bu insanlar bu cadde denilen yerden akşam sabah geçiyor. Bir de Dolmabahçe'yi düşündüm. Temiz, kokusuz, yerlerde çöp bile yok. Ne yapalım, bu kokuya dayanarak yürüyeceğiz. Derken birden yolun sonuna geldik. Eniştem aşağı doğru inen birine mübadele muhacirlerinin nerede oturduğunu sordu. Adam kimi aradığımızı sordu, eniştem de Kavalalı Parola Hasan'ı aradığımızı söyledi. Adamın gösterdiği evi bulduk. Tam bu sırada yengem kapıya geldi. Önce tanımadı ama eniştemin arkasında beni görünce bir çığlık kopardı. "İçeri buyrun" diyerek bize yol gösterdi. Yengem önden, biz arkasından küçük bir sofadan geçtik, sol taraftaki odaya girdik. Oda dörde dört iki penceresi sokağa bakıyor, pencerelerin önünde uzunca bir sedir. Sedire oturduk. Yengem eniştemin ve Emine halamın ellerini öptü. Ben de onun elini öptüm, bana sanıldı sarıldı, yanaklarımdan öptü. Yengem benim ne kadar büyüdüğümü söyledi, annem ile babamın ne zaman geleceklerini sordu. Emine halaya dönerek:

– Siz Emine hala değil misiniz? Şimdi hatırladım, yedi günlük gelirken Hasibe halaya gitmiştik Drama'ya? Sizi de orada gördüm. Çok sene geçti, unuttum. Kusura bakma hala. Çocuklardan aklım başımda yok. Dört tane kolay değil. Hasan da şimdi nerede ise gelir.

Saat dördü geçiyordu, biri sokak kapısından içeri girdi. Gelen ağabeyimdi. Odadan içeriye girip bizi görünce, eniştem ile halamın ellerini öptü, bana da sarılarak çok özlediğini söyledi. Saçlarını okşamaya başladı, ben de ağabeyime kavuştuğum için çok mutlu olmuştum. Eniştemler kahvelerini içtikten sonra kalktılar, beni sağ salim teslim ettiklerini söyledikten sonra ağabeyim onları tramvaya kadar götürdü.

Akşamleyin yengem balık yaptı, güzel bir piyaz da vardı. Sofrada dört çocuk, üçte biz tam yedi kişiydik. Karnım iyice doymuştu. Biraz da yorgundum. Yengem uykumun geldiğini görünce yere yatakları yaptı.

– Yengeciğim, ben sedirde yatarım, siz rahatınızı bozmayın.

– O nasıl söz kızım, iki yatağı birleştireceğiz. Hepimiz yan yana yatarız.

Çocuklar, Hakkı, Ekrem, Hüseyin ve Münevver hepsi uyudular; biz de setin üstünde abim, ben, yengem; onlar sorular soruyor, ben de cevap veriyorum. Babamdan, annemden, ablamdan bahsetmemi istiyorlardı. Hasan enişteme de bir şeyler soruyordu.

Ertesi sabah ağabeyim erkenden gitti. O yıllarda İstanbul'da tütün işi yavaş yavaş açılmaya başlamıştı. Gerçi kışın gene iş olmuyordu ama yazın iş bulunuyordu. Tütün işçileri kışın bakkala, öteye beriye borç yapıyor, yazın ise ödüyorlardı. Bazısı ise kışın köye gidiyordu. Ağabeyim de kış olduğu

için işsizmiş, eve getirdiği öteberiyi de borçla alıyordu.

Çocuklar kalktı, birer birer yüzlerini yıkadılar ve sabah kahvaltı sofrası kuruldu. Akşamdan kalan balık pilakisinden ne varsa getirdi yengem, hepimize taksim etti. Kendine ufacık bir parça koydu ekmepleri birer dilim olmak üzere böldü. O güne kadar balık yememiştım, tavuk da. Hatta babamın hali vakti iyi iken bile et yemiyordum. 1930 senesine kadar evimiz, dükkânımız vardı, ama yiyecekler nereden gelir, nasıl alınır, hiç bilmiyordum. Sabahları taze süt, taze yumurta, en güzel peynir, en güzel zeytin ve reçelleri yiyorduk. Hele tereyağını çok severdim. Şöyle baktım sofraya, yediklerim bir film şeridi gibi gözümün önünden geçti. Ama ne yapalım, akşamki gibi tabağın kenarına ekmeğimi değdirsem olmaz. Kendime bir dilim ekmeği ayırarak balığı yengemin önüne koydum. Saat on olmuştu, ağabeyim geldi, sevinç vardı yüzünde.

- Kardeşim uğurlu geldi, iş buldum hanım,
- Gözün aydın ağabeyciğim, hayırlı olsun. İş yakında mı abi?
- Hemen şurada, taş merdiven derler, orada, Kemal Bey isminde bir tüccarın işi, üstelik ustabaşılık aldım.
- Ne zaman işe başlayacaksınız?
- Biraz sonra kahveye gidip arkadaşlara yarın sabah işe gelmelerini söyleyeceğim.
- Ağabey ben de işe girip çalışmak istiyorum.
- Tabii sen de, kantarda denkleleri tartar, marka yaparsın, sabah ve öğlenleri deftere yazarsın oldu mu?

Çok sevinmişim, içim içime sığmıyordu. Artık bir işim olmuştu. Öğle yemeği için fazla zahmete girmedik. Yengem iki ekmeği, zeytin, peynir, getirdi, bir de çay demledik. Ağabeyim de çok sevinçliydi. Kolay değil, iyi bir iş bulmuştu. Hepimize neşeli bir biçimde akşama ne istediğimizi sordu. Çocuklardan Hakkı bana bakarak “hala, babam kıyma alsın, annemde köfte yapsın” dedi. Ağabeyimde “Peki oğlum kıyma getiririm” dedi.

Ağabeyim gittikten sonra yengemle birlikte ortalığı topladık, süpürdük, bulaşık yıkadık. Çocuklar kapının önünde oynamaya çıktılar. O gün hepimiz mutluyduk, güzel bir gün geçirdik.

Ertesi günü ağabeyimle birlikte mağazaya gittik. Tahta bir bina eskiden köşk olduğu belli, pencereleri büyük, panjurlu, çok büyük bahçesi var; hurma ağaçları, erik ağaçları, incir ağaçları, birçok ağaçlar. İşçiler erkek, kadın evden ne getirmişlerse bahçede oturup yiyorlardı. Saat geldi yedi buçuğa beş dakika kala işbaşı düdüğü çaldı. Herkes tezgâhlarına oturdu ve hemen çalışmaya başladı. Ağabeyim masanın başına geldi, yaşlı bir adam olan Mustafa

Efendi'ye bir şey söyledi ve ardından adam beni yanına çağırdı. Bana deftere işçilerin izin gününü nasıl yazacağımı, gelmeyenleri nereye işaret edeceğimi gösterdi. Teker teker yazdım, isimlerinin yanına numaralarını koydum ve işaretledim. Öğlenleyin eve gidiyor, yengem ve çocuklarla birlikte yemek yiyordum. Dönüşte de ağabeyime getiriyordum o da masada yemeğini yiyordu.

Hafta başı erkeklere 80 kuruş, kadınlara 60 kuruş gündelik veriliyordu, Mustafa bey bana da 80 kuruştan gündelik verdi. Akşam oldu, ben paramı ağabeyime vermek istedim, ama ağabeyim almadı. Ben ısrar edince paramı saklamamı, ilerde lazım olacağını söyledi.

Annemle babam geliyor

İşe gidip geliyorum ama aklım sürekli annemde ve babamda. İkinci haftalığı da aldım, param ikiye katlandı. Bir çeşit siyah çarşaf olan Mongol çarşafını da ağabeyimin mağazasında çalışan Mari isminde çok güzel Ermeni bir kız beğeniyordu. Kendisine satmamı istemişti. Ben de altı liraya sattım, çarşafımı. Param gitgide artıyordu, üçüncü hafta sonunda neredeyse yirmi-beş liraya yakın param birikmişti. Bir gün ağabeyim sordu:

- Zehra yol parası tamamlandı mı?
- Ne yol parası ağabey?
- Babaya ve anneye göndereceğiz ya, gelmeleri için...

Aman Allah'ım ne müthiş birşey, birden coşmuştum. Ağabeyime 25 lira-ya yakın param olduğunu söyledim. Bana 15 lira daha uzattı.

- Tamam, al şu 15 lirayı da yarın postaya yatırın Hakkı'yla birlikte.
- Peki, ağabey bize hangi vapurla geleceklerini bildirmeleri lazım değil mi?
- Elbette bildirmeleri gerekiyor.

Akşam yemeğini yedikten sonra, biraz konuştuk. Ağabeyim, annemle babam buraya gelecekleri için çok mutluydu, yüzü gülüyordu. Ama yengem hiç konuşmuyordu. Bir şeyler düşünüyor olmalıydı. Nitekim parayı babama gönderdik. Ama ağabeyimle yengem ben yokken çok kötü tartışmışlar. Yengem biz işte iken çocukları evde bırakıp kardeşi İbrahim'in evine gitmiş. Tabii benim bütün bu olanlardan haberim yoktu.

Akşam paydos ettikten sonra eve döndüğümde çocukları evde yaşlı komşu Hatice ninenin etrafında boynu bükük bir biçimde görünce çok şaşırdım. Ama durumu hemen anladım.

- Çocuklar anneniz nerede?
- Yok, bizi bırakıp gitti, diye cevap verdi Hakkı. Münevver'i kucağıma

aldım, bir yaşında anaya muhtaç bir yavru. Ama ne yapacağımı şaşırdım, çocuk durmadan ağlıyordu.

– Peki, ben ne yapayım şimdi?

– Bilmem yavrum, bıraktı gitti, ama hiçbir şey de anlatmadı.

– Keşke gelmeseydim, belki benim yüzümden oldu bu. Tam bu sözüm üzerine içeriye ağabeyim girdi. Bize şöyle bir baktı.

– Ne var? Ne oldu? Yengen gitmiş mi, gitsin. Haydi, ver bana çocuğu, al şu yemeği pişir.

Hiç unutmuyorum, elinde istavrit vardı. Balıkları temizledim, ama gözle-rimden yağmur gibi yaşlar akıyordu. Yaşlı nine beni teselli ediyor. Balıkla-rı pişirdim, çocukların birer birer ellerini, yüzlerini, ayaklarını yıkadım. Sof-rada hepsine yedirdim. Büyükler yattılar, ama küçük durmuyordu.

– Ağabey, kızı yengeme götürüyüm ve alıp yengemi geleyim, bu böyle olmaz, eğer yengem beni istemiyorsa Raif amcalara giderim, yeter ki sizin aranızda tatsızlık olmasın.

– O nasıl söz, senin için değil, sen üzülme, yine gelir.

– Yok, ağabey, çocuk durmuyor, ben gideceğim.

Kızı kucağıma aldım ve İbrahim'in evine gittim, aşağıdan İbrahim'in se-si geliyordu:

– Utanmıyorsun, terbiyesiz; yedi sekiz sene kardeşini görmeyen bir ağa-bey, kardeşine yakınlık gösteriyorsa, ilgileniyorsa kıskanmak mı gerekiyor. Benim karım sana gösterdiğim ilgiden dolayı tatsızlık mı çıkarsın, yazıklar olsun sana... Diyor.

Ben bunları duyduktan sonra elim ayağım titredi. Çaresiz geri döndüm. Ama hıçkıra hıçkıra, hem ağlıyorum, hem de çocuğun altını temizliyorum, sonra yedirdim uyuttum. Ve ninenin yanına çıktım oturdum; hem anlattım, hem de ağladım. Ne talihsiz bir insan olarak doğmuşum...

– Üzülme yavrum, nasıl olsa anan baban gelecek. Çocuğa ben bakarım. Ertesi günü ağabeyim beşte gitti. Hemen arkasından ben kalktım:

– Zehra sen bugün işe gelme, bakalım ne olacak? dedi. O anda nine gel-di:

– Gitsin oğlum, ben bakarım çocuklara.

Peki, ama işi kim yapacak, fakat sen olsan da olmasan da bir ana çocu-ğunu, çocuklarını seviyorsa dayanamayıp gelir. Aklımdan bunlar geçti.

Öğlende koşa koşa eve geldim, içeri girdim, ne göreyim, yengem gel-miş. Kıza mama yediriyor. İçimden sevindim.

– Yengeciğim benim yüzümden evden gidiyorsan, sakın gitme. Ben Ka-sımpaşa'ya gider Yaya Fatma ablada kalırım, babam annem gelene kadar.

Yeter ki sen evinden çocuklarından ayrılma.

Tam bu sırada postacı bir telgraf getirdi. Telgraf babamdandı, Güneysu vapuru ile hareket ettiklerini bildiriyordu. Dünyalar benim olmuştu. Artık annem, babam ve kardeşim hep birlikte olacaktık. Hemen yengeme ve ni neye söyledim. Mutluluğum yüzümden okunuyordu. Yengem de sevindiğini belli eden sözler söyledi. Ağabeyim eve geldiği zaman telgrafı ona uzattım. Tabii o da çok sevindi. Yengemi görmeden sordu.

– Çocuklar yemek yedi mi?

– Yedi mi ne demek yengem evde, diye cevap verdim. Ağabeyim pek bir şey söylemedi ama, halinden memnun olduğunu anlıyordum.

Bir hafta sonra Güneysu vapurunun geleceğini bildiğimiz için Karaköy rıhtımına yeğenim Hakkı ile birlikte gittik. Karaköy'de tramvaydan indik, rıhtıma koştuk, beklemeye başladık. Vapur daha boğazdan girer girmez düdüğünü çalmaya başladı. Saat 9'da vapur rıhtıma yanaştı, kalabalıkta babamı, annemi ve kardeşimi gördüm. Onlar da bizi gördü ve el sallamaya başladılar. Hakkı'ya bir araba bulmasını söyledim. Sevinçten nasıl ağlıyordum, gözlerim yaşla o kadar dolmuştu ki, annemle babamı adeta göremiyordum. Bir hamal eşyaları aşağıya indirdi. Babam, annem, kardeşim hamalın arkasından iniyorlardı. Eşyalar yere kondu, babam hamala parasını ödedi o sırada araba da gelmişti. Babamın boynuna sarıldım, elini öptüm. Annemle de sarıldık, koklaştık. Onlar da Hakkı'ya sarılıp, öptüler. Ben de kardeşimi öptüm. Arabacı ile eşyayı arabaya koyduk. Arabada otururken ben şöyle babamın ayaklarına baktım, ayakları şişti. Ben sezdirmeden yine ağlıyordum. Babam yüzüme bakarak, niye ağladığımı sordu. Ben de “sevinçten” dedim.

O gece annem, babam, ağabeyim, yengem, çocuklar kuru fasulye yedik, ama yemekten sonra babam fenalaştı. Cebinden bir hap koydu ağzına, su istedi içti.

– Yavaş çocuklar, sarsmayın beni şimdi. Geçer merak edilecek bir şey yok.

Ağabeyim babamın elini tuttu, doktor getireceğini söyledi. Babam ise gerek olmadığını, biraz sonra geçeceğini söyledi. Çok korkmuştum ama babamın ciddi olarak hasta olduğunu anlamıştım. Üç gün sonra kendisiyle birlikte hastaneye gelmemi istedi.

Kötü haberi öğreniyorum

1932 senesinin Kasım ayının ilk günü yeğenim Hakkı, babam ve ben Ortaköy'den tramvaya bindik, Cerrahpaşa Hastanesi'ne gittik, babam yürümekte güçlük çekiyordu. Hakkı dedesinin koluna girdi, bir kanepeye oturdular. Ben kayıt odasında kayıt ettirdim. Sıra numarasını aldım, babamın yanma gittim, kolundan tuttum, doktor odasına doğru yürüdük. Kapının yanındaki kanepeye oturttuk babamı, sıramız gelince içeri girdik. Doktor Remzi Bey babamı görünce, çok şaşırdı. Meğerse babamı Tokat'tan tanıyormuş. Muayene etti, şişlere baktı, yüzü biraz asılmıştı.

– Galip Efendi, seni yatırıp, tedavi edeceğim.

Ardından beni sordu, babam da benim bileğimi tedavi ettiğini söyledi. Doktor hatırladı, çok büyümüş olduğumu belirtti. Doktor hemen yatma işlemleri için gerekli olan evrakları hazırlattı, anlaşılan hemen yatırıp, tedaviye başlamak istiyordu. Babamı sandalyeden kaldırdık. Ardından Hakkı ile dışarıya çıktık, ama benim elim ayağım titriyor, gözlerimden yaşlar akıyordu. Zavallı babam, çenemden tuttu, bir eliyle de alnımdan yukarı saçlarımı okşadı.

– Ne var yavrum ağlayacak, hastayım. Evde yatamam, bakılamam, bir tek oda, altı nüfus ağabeyinler, dört de biz barınamayız. Burada bakılır, iyi olur çıkarım.

O söyledikçe ben ağlıyordum. Doktor arkamızdan çıktı, yanımıza geldi.

– Ne o, ağlıyor musun? Babanı iyi edeceğim, yine eskisi gibi sıhhatli olacak. Bir berber dükkânı açarız belki, daha çalışacak baban endişe etme... Sakın ağlama e mi?

Ertesi gün tekrar ziyaretine gittim. Ama babamı görünce çok korkmuştum, sanki bir gecenin içinde ölüme dönmüş, bedeninin yarısı adeta buz kesmişti. Gözleri bir çukuru andırıyordu, elleri sapsarı balmumu gibiydi. Vücudu bambaşka bir hal almıştı, sadece konuşabiliyordu. Verilen yiyecekleri yememişti. Yanına oturdum. Kolonya ile kulaklarını ellerini, boynunu, boğazını sildim. Getirdiğim iki portakal, iki mandalin, bir paket gelincik sigarası ve kibriti uzattım. Ona bir portakal soydum, güzelce yedi. Ama gerçekten çok halsizdi. Ziyaret saati son bulmak üzere. Baba kız sarıldık öpüştük. Bir daha ki ziyarete annemle, kardeşimi getirmemi istedi. Eğildim, babamı öptüm ve ayrıldık. Babamı hastaneye yatırdıktan sonra annem ve kardeşimle birlikte Kasımpaşa'ya, Raif amcalara gittik. Annem, Raif amcaya ve karısı Hatice hanıma onların yanında bir oda kiralamalarını rica etti. Allah razı olsun, onlara yakın küçük, tabanı toprak, penceresi olan bir oda bulduk. Eskiden dükkânmış, ama ne olursa olsun, Ortaköy'den taşınmamız lazım. Hem babama hastaneye gidip gelmek için,

hem de Sirkeci'de tütün deposuna yakın bir yer. Buradan yürüyerek gidip gelebileceğim. Ortaköy'den çok daha yakın, zaten ne kadar eşyamız var ki, olup olacağı bir sandık üç kat yatak, dört kanat kilim, giyecek çamaşırlarımız ve bir çuval da bakır kaplarımız. Evin kirası da 80 kuruş. Önce kireç badana yaptık. Raif amcayla yumurta sandığı aldık, tabana döşedik. Ardından evimize yerleştik. Ben Raif amca ile işe gidip gelmeye başladım. Ertesi Cuma günü annemi hastaneye götürdüm. Babam annemi görünce gözleri doldu, birbirlerine sarıldılar, birbirlerinin yanaklarından öptüler. Annem yatağın kenarına oturdu. Babamın ellerini ellerinin içine aldı, babam başını çevirdi bana:

- Kızım babaya yanak yok mu?
- Tabii babacığım.

Öpüştük. Bir tarafında ben, bir tarafında annem. Bir eli bende, bir eli annemde. İkisi konuşuyorlar. Ben kulak vermek istemiyorum ama yine de duyuyorum. Benden, Şerife'den söz ediyorlar, hem de birbirlerinin gözlerine bakarak, acı acı gülümsemeye çalışıyorlar.

Gitme saati yaklaştı, hastabakıcılar ziyaret saatinin bittiğini bildiriyorlar. Babamdan ayrılma zamanı gelmişti. Annemle babam sarıldılar, birbirlerinin yanaklarından öptüler. Babam annemin ellerini sanki hiç bırakmak istemiyordu.

- Hakkını helal et hanım, belki bir daha görüşmek nasip olmaz.
- Konuşma öyle, iyi olacaksın. Helal olsun, ananın sütü gibi.

Sıra bana geldi; babamın elini ve yanaklarını öptüm, o da benim gözlerimden öptü.

– Hakkını helal et yavrum. Benim hakkım da sana kat bekat helal olsun, hayatta hiçbir zaman sırtın yere gelmesin. Annemi, kardeşini sana emanet ediyorum, dedi.

Hastaneden ayrıldık, yolda annem kendi kendine bir şeyler mırıldanıyordu. Üzgün olduğu her halinden belliydi, aslında ben de çok üzgündüm. Kendi kendine neler söylediğini anlayamıyordum. Cesaret ederek sordum. Birden gözlerinden yaşlar boşandı. Anneme gözlerini silmesi için mendil uzattım. Gözlerini sildi, hacı yaşmağına iyice sarındı, tramvaya bindik. Babamı üçüncü kez ziyaretimde onu yatağında bulamadım. 10 Kasım gecesi gözlerini yummuş. Bir gün sonra yetişebildim, akşamdan gusülhaneye koymuşlar. Babamı yatağında bulamayınca feryat ettim. Ama kim kime, herkes hastalarını ziyaret ediyor. Babamın sağ tarafında 25 yaşlarında bir genç aynı hastalıktan yatıyordu. Yanıma geldi ve babamın öldüğünü, ölmeden önce hep beni sayıkladığını söyledi. Son kez istemiş olduğu suyu

da ağzına kendisinin verdiğini, iki gün önce de iki arkadaşının geldiğini, onlara bir mektup verdiğini anlattı. Ağlamaya başlamıştım, o sırada doktor geldi. Beni biraz teselli etti. Doktora babamı görüp göremeyeceğimi, hangi hastalıktan öldüğünü sordum. Bana görmemin mümkün olmadığını, babamın hem kalp hastası olduğunu, hem de iki ciğerinin de çürümüş olduğunu söyledi. Doktora teşekkür ederek ayrıldım, artık cenazeyi kaldırmak için işlemleri yapmak gerekirdi. Doktor bana üzülmememi, bundan sonra ailemin yükünü benim taşıyacağımı, aslında üzülmeye de pek fırsatım olmayacağını söyledi. Doğruydular söyledikleri, benim için hayat yeni başlıyordu artık.

Hastaneden çıktım. Galata köprüsünden geçmek üzere idim, nasıl gittiğimi bilmiyorum. İki arabanın arasında kaldım, ama kendi kendime ne dediğimi bilmiyorum. Şoförler birden bağırmaya başladı ama ben farkında bile değildim. Yüzüme bakmaya başladılar. Birden yaşlı olanı bana bir tokat attı. Uykudan uyanır gibi oldum. Ağlamaya başladım. Adam beni kolumdan tuttu. Niye böyle dalgın olduğumu sordu. Ben de babamı kaybettiğimi söyledim. Adam bana hak verdi, başsağlığı diledi. İstersem eve götürebileceğini söyledi, ben ise yürümek istediğimi söyleyerek, teşekkür ettim.

Adamcağız arabasına binerek uzaklaştı, ben de evin yolunu tuttum. Kasımpaşa'da Kahraman Mahallesi'ne geldim. Feryat edip, ağlamamak için kendimi zor tutuyordum. Eve girdim, annem yüzüme baktı ve feryadı kopardı, Raif ağabey, karısı ve komşular duydular, hepimiz birden ağlamaya başladık. Kardeşim henüz on yaşlarındaydı, bahçeden bağırışmalara koştu ama ağlamadan öylece dondu kaldı. Biz ana kız doyasıya ağladık. Arada bir annem duruyor,

– Öksüz yavrularım, böyle mi olacaktı! Ne olacak şimdi halimiz, diyordu. Birden kafamı kaldırdım, artık ağlamayı kesmiştim.

– Anne ben yarın babamın mezarını görmek için gideceğim. Yeter artık ağlama, bak ben de ağlamıyorum. Tamam mı?

Hayatın, ağır yükü benim omuzlarıma yüklenmişti. Hiç tanımadığım, yabancı sayıldığımız bu güzel İstanbul'da, işsizlik, açlık, sefalet yükünü şimdi anlamaya başlıyorum. Babam hastaneye yattığı gün yanındaki siyah cüzdanın içinde pasaportlarımız, tapularımız ve bazı evraklar vardı. Ama hepsi karantinada kaldı, aramak aklıma bile gelmedi.

Hayat omuzlarımda artık

Sirkeci'de tütüncüler arasında Ayniye diye bilinen işyerinde Bulgarlar'a ihraç edilmek üzere, Samsunkâri* çalışıyor, 110 kuruş gündelik alıyordum. Oranın ustabaşısı ve eksperî babamı memleketimiz Kavala'dan tanıyorlardı. Beni hemen işe almışlardı. Oranın 200-300 işçisi vardı, erkekler 110 kuruşa kadar gündelik alabiliyorlardı. İşe Raif amca ile gidip geliyorum. Beni evladı gibi severdi. Karısı da öyle. Ben de hiçbir şekilde hürmette kusur etmedim, bunun yanı sıra herkese son derece saygılı davranıyordum. Öylece geçinip gidiyorduk. Hayat kendini başka bir biçimde göstermeye başlamıştı, zorluklar, geçim sıkıntısı vb. hayatımızın bir parçası haline gelmeye başlamıştı. Haftalığımı aldığım gibi bir kuruşunu bile harcamadan anneme verirdim. Haftalık erzakımızı almak için bir liste yapardık. Kardeşimle birlikte Kasımpaşa'ya iner her şeyimizi alır gelirdik.

Evimize gündüz, gece durmadan kadın misafirler, görücüler gelmeye başlamıştı. Bunların bir kısmı beni oğluna bir kısmı da kardeşine istiyordu. Ama annem bu insanlara cevap veremiyor, hatta kimi zaman bana bile söylemekten çekiniyordu. Çünkü evin hem erkeği, hem de kızı artık ben olmuştum. Evlenmek kelimesini hiçbir zaman aklıma getirmemem gerekiyordu. Altı ay bu tempoda çalıştık durduk, hem evi idare etmiş hem biraz da para biriktirmiştik. O zaman 20 lira çok büyük bir paraydı Başka bir eve çıkmak ihtiyacı vardı. Çünkü oturduğumuz oda küçük bir dükkândı, annemin ayakları sürekli ağrıyordu. Bir de çok rutubetli bir yerdi. Sonunda karşı mahallede Ekmekçi Ayşe bacının tek odasına taşındık. Burası daha iyi bir yerdi. Aslında burası da dükkânmış ama büyükçe bir penceresi vardı. Üstelik giriş katının üstüydü, tabii en önemlisi sabahtan akşama kadar güneş görmesiydi. Annemin ayaklarının ağrısına da iyi gelecek. Üzerimizde berber Şükrü'ler oturuyor, annemin tanıdıkları. Kirası 80 kuruş. Eh ne yaparsın, sürtmeyen, düşmeyen bir biz değiliz. İşte biz de düştük, yalnız biz değil, bütün tütün işçileri sürünüyor ama biz kendi derdimize düştüğümüz için bunların pek farkında olamamıştık. Şimdi ise aynı insanlarla içice çalışıyoruz. İşsiz kaldık mı hep birlikte kalıyoruz. Açlığımızı hep birlikte duyuyoruz.

[*] Samsunkâri: Eskiden kullanılan bir tütün denkleme tarzı olup, Ege tütünlerinin dışında Samsun, Bafra, Alaçam, Gerze ve Sinop'ta üretilen tütünler için kullanılmıştır. Bu denklemede Samsunkâri sandıklar kullanılırdı, bu sandıklar tütünlerin kalite, boyut ve tav durumlarına göre değişik boyutlarda olurdu. Büyük bir beceri ve deneyim isteyen Samsunkâri denk için çeşitli kalitedeki tütünlerden oluşan binlerce demet yapmak gerekirdi.

Tütün işi bitti, işçilerin kimisi ayakkabı boyacılığı, kimisi Sirkeci'ye gidip hamallık yapıyor, kimisi bakkallardan borç bulup yiyor. Hayat ucuz ama iş yok, para yok. Parayı kazanan köyde köy ağaları, şehirde de yeni türemiş cumhuriyet kapitalistleri, vurguncular; işçiler ise fakirlik içinde sürünüyor, köy ırgatları da perişan, işte o yılların durumu... Hele hele tütün işçileri çok sefildi, anlatılmaz... Kışın boğaz tokluğuna çoluk çocuk köyle-re postal* yapmaya giderlerdi, yazın ise tütünlerin içinde bir odada hem çalışır, hem yerler, hem de yatarlardı. Çoğu zaman birkaç aile birlikte yaşırdı. Şehirde ise kimin evinde fasulye tenceresi kaynıyorsa o insancıklar bah-tiyar sayılıyordu.

Tütüncülük zor sanaat

O yıllarda Kasımpaşa'da birkaç işçi kız arkadaş edinmiştim. Fatma, İkbāl, Lütfiye, Rasime, Naciye ve diğerleri... Başı bağlı denilen kızlar hepsi de usta, hepsinin de değişik dünya anlayışları var. Hayatın zor şartları içinde çalışıp duruyorlardı. Çoğu yaprakçıydı, ama hiçbiri Samsunkârî diye adlandırılan Samsun usulünü bilmiyordu. Oysa ben hem Samsun usulünü, hem Rumelikârî'yi** hem de basma*** diye tabir edilen işi çok iyi biliyordum. Onun için de erkeklerle birlikte aynı gündeliği alıyordum. Anneme, kardeşime bakıyordum. 1930-1933 senesinde bütün dünyada iktisadi durum çok kötü idi. İşçi sınıfı açlık, hastalık ve sefalet içindeydi. Fakir kitlelere bu felaket sanki bir inme gibi çökmüştü. Faşist bloklar birleşmiş insanlığı tüm-den çökertmek için meydan okuyorlardı.

Köylere giden işçi komşular beni de köye götürmek için çağırıyorlardı ama ben gidemezdim. Çünkü yaşıam onsekizdi, henüz çok genç sayılırdım, kardeşim ise on, onbeş yaşında, annem yaşlı, tütün işini ise hiç bilmiyor.

[*] Postal: Kök ve kuymukları birbiri üzerine gelen uygun nitelikteki 15-20 yaprak-tan oluşan kümeyle verilen ad. Bu kümelemeye Samsunkârî ve İskenderiyekârî denklemede *demet*, Rumelikârî tarzda ise *postal* adı verilir.

[**] Rumelikârî: Rumeli'de üretilen tütünler için uygulanan bir denkleme tarzıdır. Bu tarzda da Samsunkârî ve İskenderiyekârî de olduğu gibi eksperin göreceği yerlere kaliteli tütünler konurdu.

[***] Basma: Bu usulde tütünler Rumelikârî denk sandığında pastallar biçiminde değil de çileler biçiminde yığılırdı. Basma tütünlerinin boyu küçük boyutlu ve kaliteli oldu-ğu için yapılan denklemler de küçük olurdu. Bu tarz daha çok Tire ve İzmir çevresi tütünlere için kullanılmıştır.

Bu durumda ben yalnız ne kadar iş çıkarabileceğim ki, üç kişinin boğazını kurtarabileyim? Bundan dolayı köylere gidemedim. Fakat iş aramak için her sabah bir dilim ekmekle, bir bardak sıcak su içip saat sekizde çıkar, akşam beşe kadar kapı kapı dolaşırdım. Yürümekten ayaklarımın altı sızlardı, aç açına eve dönerdim. Bu bir hafta değil, bir ay değil, böyle sürüp gidiyordu. Zavallı anacığım biriktirdiğimiz para ile bizi idare etmeye çalışıyordu. Kış başladı, her gün bir okka kömür yakıyorduk, ama bana mısın demiyordu, yüzümüz biraz sıcaklık görüyor, sırtımız ise buz kesiliyordu.

Arkadaşlarla bir gün iş aramaya çıktık. Hanlara, mağazalara, evlere hep iş var mı diye sora sora Sultanahmet'e geldik. Tekel tütün deposuna gittik, iş istedik. Hepsî 'kadromuz dolu' diye cevaplar verdi. Geri dönerken, aşçı dükkânlarının olduğu yerden geçerken, mis gibi işkembe çorbası koktu, okul arkadaşım olan ve çok şakacı arkadaşımız Nebiye, bizim bu halimize gülerek, bağıra, bağıra;

– Kızlar, avuçlarınızı yalamazsanız, göğüsleriniz şişer... diye dalga geçmez mi? Hepimiz katıla katıla güldük. Fakat çok yorulmuştuk, tabii oldukça acıkmıştık. Sultanahmet Parkı'na doğru yürüdük. İçimizden İkbâl, çimenlere oturmamızı önerdi. Bir arkadaşımız 'ben size yiyecek bir şeyler bulurum' deyince çok sevindik:

Sultanahmet'te Yerebatan caddesinde üç katlı bir binanın kapısının önüne geldi, kapı aralık idi, başını kapıdan içeriye uzattı, 15 yaşlarında bir kız, önünde önlük toz alıyor. Sefade'nin başını görünce kapıya geldi:

– Ne var, ne istiyorsun?

– Yavrum, bir arkadaşımız çok acıktı, paramız da yok ki ekmek alalım. Bize biraz ekmek verir misiniz?

– Sus! Şöyle dur, hanım görmesin, şimdi getiriyorum, dedi. Kız içeri girdi, üç dört parça ekmek, bir kâğıdın içinde de bir avuç dolusu zeytin getirdi.

– Al abla, çabuk git buradan, hanım görmesin çok cimridir. Arkadaşımız teşekkür ederek ekmeği ve zeytini aldı. Daha sonra yanımıza geldi. Çok sevinmiştik, sabahtan beri aç olan midelerimiz bayram edecekti. Hemen yiyecekleri taksim ettik. Biraz bir şeyler atıştırdıktan sonra hepimiz canlanmıştık. Artık yürüyebilirdik. Doğru Köprü'ye geldik, oradan da Şişhane'ye ve aşağıya Kasımpaşa'ya inerek evlerimize dağıldık.

Mart ayında tütün mağazalarının açılacağı haberi el altından yayılıyordu. Ama henüz ortalıkta bir şey yoktu. O yıl havalar da çok soğuk gidiyordu. Soğuk, kar, fırtına... Isınmak büyük bir problemdi bizim aile için, tabii geçim de.

Evde kimi zaman ekmek, kömür ve gazyağı bulamıyorduk. Soğuktan birbirimize sokuluyor, geceleri gazyağı olmadığı için idare lambasını yakamıyorduk. Artık canıma tak etmişti. Bir sabah erkenden kalkıp, doğrudan doğruya Karaköy iskelesine gittim. Elim, ayağım buz kesmişti, soğuktan gözlerimden yaşlar damlıyordu. Karaköy'e gelirken kimseye haber vermemiştim, kimsenin duymasını istemiyordum. Üzerimde artık çok eskimiş lacivert pardösüm ve siyah başörtüm vardı. Bir yolcu vapuru iskeleye yanaşmış, yolcular inmeye başlamıştı. Hemen vapurdan yeni inen bir ailenin yanına yanaştım, bavullarını taşıyacağımı anlamışlardı. Yüklendim ve arabaya kadar getirdim. Orta yaşlı biri olan aile reisi cüzdanını çıkarıp, yüzüme baktı. Tomarla paranın içinden bir on liralık çıkarıp verdi. Teşekkür ederek ayrıldım, çok utanmıştım. Başka bir yolcuya yanaşmadan hemen evin yolunu tuttum. Kasımpaşa'ya gelince bir bakkala girdim, önce iki ekmek ardından, şeker, kuru fasulye, kömür ve kahve aldım. Güzel anneciğim epeydir kahve içmemişti, pek de severdi... Annem beni böyle görünce çok şaşırdı, kardeşim de uyanmıştı.

– Kızım bu ne, nereden buldun bunları?

Eli ayağı titremeye başlamıştı. Gözlerinden yaşlar boşanmaya başlamış, bir yandan da titriyordu. Ben telâş etmemesini, yanlış bir şey yapmadığımı söyledim. Sobayı yaktık, biraz ısınmıştık, kardeşim de merak ediyordu, çünkü o da kaç gündür hem üşümüş, hem de acıkmıştı.

– Anneciğim sen benim ne yaptığımı sanıyorsun. Hamallık yaptım anneciğim hamallık... Bugün sabah erkenden iskeleye gittim. Vapurdan inenlerin bavullarını taşıdım, şimdi anladın mı?

Birden hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlayan annem boynuma sarıldı.

– Vay benim talihsiz kızım, baban olsaydı böyle mi olurduk... Ey büyük Allahım sen çocuklarımı doğru yoldan ayırma, onları kötülüklerden koru... Diye dua etmeye başladı.

Tekrar sarıldık, öpüştük. Gerçekten ben annemi çok seviyordum, onsuz bir şey yapmam mümkün değildi. Ama ben onsekiz yaşında hayatın bütün yüklerini sırtlanmış biriydim artık. Bu katı bir gerçektir. Benim buna alışmam gerekiyordu. O güne kadar biraz olsun rahat bir hayatımız olmuştu ama bundan sonra her türlü zorluğa hazırlıklı olacaktım. Güç ama beni uzun bir işçilik dönemi bekliyordu. Ve artık hayatını emeği ile kazanan bir işçiydim. Hayatta daha kötü şeyler de vardı. Çünkü büyük şehrin her sokağı, her köşesi tehlikelerle doluydu, hele bir genç kız için... Ama ben direnecek, hayatımı namuslu, emeği ile yaşayan bir insan olarak sürdürecektim. Bunda da kararlıyım.

Gerçekleri görmeye başlıyorum

Açılacak olan tütün mağazalarından işçilere gizli gizli markalar gönderiliyor. O yıllarda tütün mağazalarında işe almak için ustabaşılar önceden tanıdıkları işçilere marka gönderirlerdi. İşin başlayacağı gün işçiler o marka ile müracaat ederlerdi. Beni tanıyan yok ki marka göndersin. Ben mağazaların önüne gidiyorum. Alırlarsa alırlar, almazlarsa almazlar. Ağabeyim bana da bir marka bulmuş. Beşiktaş'ta Austro Limited Şirketi'nde Ali Usta'nın salonunda bir süre Samsunkârî çalıştım. O tarihte kadınlardan Samsun kârî bilen pek yoktu, ben de bu usulü iyi bildiğim için ağabeyim vasıtasıyla iş bulabilmişim. Haftalık ücretim 600 kuruştı. Bu da o zaman için iyi bir para sayılırdı, üç kişiydik, masrafımız az değildi, yemek, kira, biraz da giyim dersin o bile yetmiyordu. Kimi zaman doktor parası ve hiç hesapta olmayan masraflar haftalığımı götürüyordu. 1933 yılı Cumhuriyetin 10. sene-i devriyesi olduğu için üç gün tatil yaptık. Ardından şeker bayramı geldi. Kardeşime basmadan bir elbise diktirdim, anneme de bir yemeni aldım. Kendim için hiçbir şey alamamıştım. Olsun, benim için bazı şeyleri gerekli görmüyordum. Bu yıllarda bütün eğlencem okumaktı. Paydos saatlerinde, evde oturduğum günlerde gazete ve dergi okurdum. Bazı şairlerin şiirleri de ezberimdeydi adeta. Ancak şunu da itiraf edeyim ki, okuduğumu anlamakta güçlük çekiyordum. Ne de olsa eğitimim belli bir düzeyin üstüne çıkamamıştı. İşyerindeki kadın arkadaşlarımdan hiçbiri okuma yazma bilmiyordu. İşçi arkadaşlarla işe giderken, eve dönerken birlikte oluyor, yolda konuşuyor, birbirimizin dertlerini öğreniyor, gerekirse ortak oluyorduk. Çoğumuz ayrı semtlerdeydik, benim için önemli olan eve vaktinde gitmekti. Çünkü annem her zaman beni merak ederdi, ben de onları üzmemek istemezdim. Onları babamın bana emanet ettiği ve benim de çok sevdiğim iki varlıktı onlar.

Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde genel af ilan edildi. Çok güzel bir bayram oldu. Üç, dört gün sonra işten eve döndüğümde üst katımızda kalabalık bir grubun eğlendiğini gördüm. Önce anlamadım, yukarıya çıkıp, bakmak istedim. O sırada kardeşim aşağıya inmişti. Zehra ablanın kocasının hapisten çıktığını söylemişti. Bu sefer anlamıştım, komşumuz Zehra'nın kocası hapisteydi, afla birlikte o da tahliye olmuştu. Çıktım yukarıya, üç genç, üçü de yakışıklı. Rakı masasında hem eğleniyorlar, hem de sohbet ediyorlar:

İçeriye girdim ve üç arkadaşla 'geçmiş olsun' dedim. Üçü de kalkıp elimi sıktı. Bana otur demelerine rağmen oturmam, çünkü hem yorgundum hem de onları bu güzel günlerinde yalnız bırakmak daha doğru bir hareket olacaktı. Adaşım Zehra'ya 'iyi geceler' diyerek aşağıya indim.

Birkaç gün sonra yine Beşiktaş'ta çöp iskelesinde denize nazır yeni bir tütün şirketinin açıldığını duyduk. İyi bir haftalık veriyorlarmış, ama bundan da önemlisi sekiz dokuz ay iş garantisi varmış. Ben de gittim. Kadın erkek yüzlerce insan kapının önüne yığılmıştı. Sanki koyunlar gibi kendilerine yem verecek çobanı bekliyor gibiydiler. Daha sonra ustabaşı kapıya geldi, birikmiş kalabalık içinden markası olanları içeri aldılar. Hüzün içinde bu zavallı emekçileri seyrettim. Sonra da bizim Austro Şirketi'ne gittim. İşbaşı yapanlara sevinmiştim ama doğrusu kapıda bekleyip, geri dönenlere karşı da içimde bir acıma duygusu belirmişti. Onlar da işçiydi, bir parça ekmeğe muhtaçlardı, ben de onlardan biriydim.

İşbaşı yaptıktan sonra müdürümüz Kemal Bey geldi. Kimseden ses çıkmıyordu. Elleri arkasında bütün salonu dolaştı, yanında da ustabaşı Kâzım ile Ali de vardı. Onlar da efendilerinin arkasında gezinen sadık usaklardı. Müdür salondan ayrıldıktan sonra ustabaşı Kâzım salonun ortasına geldi. Önemli bir şey söyleyeceği belliydi. Müdüründen öyle direktif almıştı.

– Kızlar her gün hilesiz otuz denk isterim, eksik çıkarsa hesabı sizden kesilecek, bunu bilin. Anladınız mı? Yapamayacak olanlar varsa şimdiden haber versin.

Tabii kimseden ses çıkmadı, ses çıkarmak ne haddimize, bir kelime söylersen hemen kapının önüne koyarlar. O günlerde yeni salonlar açıldı. İki yeni salonda daha tütün işlenecekti. Birinde ustabaşı Durmuş Hasan, diğerinde ise Topal Bekir'di. İki gün sonra ustabaşı Balıkçı Ahmet'e de bir salon açtılar. Toplam dört yeni salon olmuştu, her salonda yüzden fazla işçi çalışıyordu. İşyerinde işçi sayısı birdenbire artmıştı. Ama daha sonra ne olacağı bilinmezdi tabii.

Yeni arkadaşlıklar

Hayat öylece akıp gidiyordu. Bazı şeylerin farkına varmaya başlamıştım. İşyerlerinde çalışan işçilerin sorunlarını daha iyi anlıyordum. Hele bizim işyerinde çalışanları çok seviyordum. Bir süre sonra bizim işyerinde çalışan arkadaşlardan Fatma, evinde bir eğlence tertip etmişti. Beni de çağırdılar. Ben ise annemden izin almadan hiçbir yere gitmezdim. Önce izin almalıyım, dedim. Eğlence bir tatil günü olacaktı. Benim için de bir değişiklik olurdu. Annemden izin alınca o gün Fatmalara gittim. Evde dokuz on kız arkadaş vardı. Bir de Fatma'nın sütkardeşi Mustafa, başka da kimse yoktu. Yedik, içtik, eğlendik. İlk defa orada bir bardak şarap içtim. Onu da tam olarak bitiremedim. Çok neşeli bir gündü. Kız arkadaşlarımdan hiçbiri oku-

ma yazma bilmiyordu. Ama eğlenceyi çok seviyorlardı... Arkadaşlardan biri bir dahaki haftaya Gülhane Parkı'na gitmemizi teklif etti. Hepsisi birden kabul ettiler. Aslında bu dostluklar iyi de oluyordu. İşçilerin de işyeri dışında eğlenmeye gezmeye hakları vardı. Bir hafta sonra da Gülhane'ye gittik. Orada da iyice eğlendik, hiç bilmediğim bir yerdi Dönüşte anneme anlattım, onun da hoşuna gitti. Bu arada akrabalarım da gezmeye başlamıştım. Bir hafta sonra ağabeyimin kayınbiraderi İbrahim ağabey ile nişanlısı Esma geldiler. Onlar da annemden izin aldı ve birlikte yine Gülhane Parkı'na gittik. Bu kez oradaki askeri müzeyi gezdik. Çok şaşırmıştım. Ama doğrusu o yıllarda yaşamak istemezdim. Çünkü saltanatı sevmiyordum. Ağabeyimin kayınbiraderi İbrahim'e Ibo derdik. Ibo'ya ve nişanlısına teşekkür ettim. Ibo ile küçük yaştan mübadele tarihine kadar birlikte büyümüştük. Yabancı sayılmazdı.

Bir ay kadar yeni düzende çalıştık, ancak bir süre sonra üç salon kapandı, işler kötüye gidiyordu. Sadece bir salon kalmıştı. İki gün sonra arkadaşlarla son paralarımızı almaya gidiyorduk. Bundan sonra ne yapacağımı bilemiyordum. Karşıdan Kara Ramazan tramvaya binmek için Akaretler durağına doğru geliyordu. Beni görünce yanıma yaklaştı. Ve ertesi gün beni kendi salonlarına alacağını söyledi. Sonra koşarak tramvaya bindi. Akşam olunca anneme söyledim. Annem endişe etmişti, önce bir durakladı. Kara Ramazan'ın kötü bir insan olup olmadığını sordu. Ben de bana güvenmesini, artık bazı şeylere tek başıma karar verebileceğimi söyledim. Ayrıca kötü bir şey hissettiğimde hemen vazgeçebileceğimi ekledim. Ertesi sabah erkenden gittim. Ramazan da gelmiş beni bekliyordu. Doğrudan yukarıya çıktık, beni yanına oturttu. Evden börek getirmiş, paketi açtı.

– Buyur ye, sonra işe başlarız.

– Teşekkür ederim, ben evde kahvaltı yaptım.

İşe başladık, o bir taraftan, ben bir taraftan hazırlanmaya başladık. Usta-başı Topal Bekir geldi, beni görünce Ramazan'ın yanına oturdu, bir şeyler söyledi ve kalktı yürüdü gitti. Ben yaprakları hazırlıyorum, Ramazan da di-
ziyordu.

İkimiz de öğlen paydosuna kadar üst kapağı koyduk ve öğle paydosu zili çaldı. Ben evden peynir ekmek getirmiştim. Ellerimi yıkamak için tuvalete gittim, geldim. Ramazan da tezgâhı topladı. Sonra birlikte yemek yedik. Yiyeceklerimizi evden getirmiştik. Bir tasın içinde kızarmış yoğurtlu biber, birkaç tane de domates, yarım kilo ekmek içinde köfte, tahtanın üzerine bir kâğıt serdik. Bende üç dilim ekmek ve kibrit kutusu kadar beyaz peynir. Soframıza koyduk. Ramazan konuşkan biriydi, yakınlık kurmak

istiyordu. Nereli olduğumu sordu önce, Kavalalı olduğumu söyleyince hemşeri olduğumuza çok sevindi. Beni daha önce tütün işinde hiç görmediğini, ancak Tokat'tan geldiğimi öğrenince karısının da oradan gelen mübadillerden ve adının Rabia olduğunu söylemez mi? Rabia benim Tokat'taki en iyi arkadaşlarımdan biriydi. Artık Ramazanla daha da yakınlaşmıştık. Kendisine ağabey demeye başladım.

Ramazan ağabey, bana "yoldaş" diyordu. Bu kelimeyi ilk kez duymuştum. "Bunun anlamı ne" diye sordum. Ramazan ağabey "sen tütüncüsün, bende tütüncüyüm, ikimizde aynı yoldayız, o yüzden sana yoldaş diyorum" dedi. Bir gün öğle paydosu verildiğinde Ramazan ağabey kalktı dışarı gitti. Sandığının üzerinde yazılı bir kağıt vardı. Okumaya başladım. TKP'nin bir beyannamesiymiş. 8 saatlik işgünü, kadın erkek ücretlerinin eşitliği için işçileri birlikte mücadeleye çağıran bir bildiriydi. İlk kez böyle bir şey okuyordum. Ramazan ağabey geldiğinde "kusura bakma ağabey, sandığının üstünde duruyordu okudum" dedim. Ramazan ağabey boynuma sarıldı, bende bunu sana nasıl okuturum diye düşünüyordum. Şimdi hakiki yoldaş olduk dedi.

İlk kez bir grev yaşıyorum

Onbeş gün sonra mağazaya bir İngiliz geldi. Hemen bir sipariş havadisi yayıldı. Üstelik İngilizler siparişi çok çabuk istiyorlardı. Ama ücretlerimiz çok düşüktü, bu paraya çalışmak, üstelik de siparişi yetiştirmek olağanüstü bir çalışma gerektiriyordu. İşçilerin arasında zam talepleri dolaşmaya başlamıştı, kulaktan kulağa isteklerini yayıyorlardı. Bir gün Ramazan bana bir şey söylemek ister gibi oldu ama tam olarak ne olduğu konusunda bir türlü açılmıyordu. Sordum kendisine,

– Ramazan ağabey sende bir şey var ama bilemiyorum, bana da söylemiyorsun, belki benim de yapabileceğim bir şey vardır. Ne olur söyle öğreneyim.

– Zehra kardeş, işçiler yarın grev yapacaklar. Daha iyi ücret almak için yapılıyor. Görüyorsun, biz iki kişi iki denk çıkarıyoruz. Ben alıyorum 110 kuruş, sen alıyorsun 100 kuruş, Altı günde 12 lira 60 kuruş alıyoruz. Hâlbuki tüccar 4 liradan kilosunu satıyor. Bize çok az para veriyor. Altı günde 1640 kilo çıkarıyoruz.

– Ağabey çekinecek ne var ki... Sen demek ben demek, ben demek sen demek. Hepimiz biriz, aç kalırsak tümümüz aç kalırız. Sonra ben alıştım açlığa.

Ertesi gün işçiler salona girdiler, ben de beraber yerlerimize oturduk, hiç kimsede çıt yok. Ben şaşırıdım, hepimiz oturuyorduk. Ustabaşı salona girdi, baktı ki hiçbir işçi çalışmıyor. Hemen dışarı çıktı, patronun yazıhanesine gitti. Ne anlatmışsa anlatmış. Topal Bekir eksper ve müdür, iki de kâtip salona girdiler, hiçbir şey söylemeden müdür arkasından da ötekiler de çıkıp gittiler. Topal Bekir tekrar salona geri geldi, salonun ortasında durdu.

– Aranızdan üç kişi seçin, benimle yazıhaneye gelsin, diyerek, kapıyı çekt, gitti.

Hemen işçiler arasından üç kişi seçildi. Bunlar yazıhaneye gittiler. Yarım saat kadar sonra geri geldiler. 10 kuruş zam almışlar, bunu bütün işçilere anlattılar. Ve tekrar işe başlandı, ustabaşı topal Bekir salonda bir aşağı bir yukarı gezinip salonun ortasında durdu.

– Arkadaşlar zammı aldınız, şimdi iş isterim. Kayme çok yükseldi, benim anamı ağlatıyorlar yazıhanede.

İşçilerin kimisi gülüyor, kimisi de dudak bükerek ‘sanki çok vermiş, on kuruş enikonu’ diyordu. Akşamüstü denkler sıralandı. Patron geldi sandıklardan denkler çıktı, yüklenip, gitti. Topal ustanın gözü öyle aç ki, daha fazla iş istiyor durmadan. Ustalar hep öyledir işte, patronların maşası. Her zaman işi ezmek için fırsat kollarlar, işlerine gelmeyen işi attırırlar. Sendika yok, kanun yok hiçbir şey yok. İşçi ne yapsın? Gidip derdini kime anlatsın? O yıllarda iş kanunu var ama kim dinler yasayı? Tütün işçisi olarak kaderimiz hep aynıydı, kışın borçlanıyor, yazın ödüyorduk.

1933 senesinde Kasımpaşa’da oturuyordum. Alışmışım bu muhite, arkadaşlarım da hep işçi idi. Anaları, babaları, çocukları, kızları da, dededen kalma tütüncülük sanatından başka bir meslek bilmiyorlardı. Ama onların emeği sürekli olarak tütün tüccarları tarafından sömürülüyordu. Bizleri her zaman koyun seçer gibi seçiyorlar, boğaz tokluğuna çalıştırıyorlardı.

O yıllarda Beşiktaş’ta Huşca adlı bir şirket daha açılmıştı. Kasımpaşa’dan, Ortaköy’den, Beşiktaş’tan, Balat’tan işçiler tonga* işinde çalışmak için bu yeni mağazaya başvurmuşlardı. Tonga daha değişik bir sistemdi. Bunun için

[*] Tonga usulü: Bu usul tonga sandıklarında yapılır. Bu tarzın yapımı basit ve kolaydır. Bu yüzden ülkemizde çok çabuk yayılmış ve diğer denkleme usullerinin yerine geçmiştir. Tonga denkleminde tütünler denk sandığı içinde serpmeye sonucunu rastgele durdukları için bu sistem kolaylıkla makineleşmektedir. Bu usulde maliyet düşmekte ve üretim artmaktadır. Ayrıca bu usulde istifleme de kolay olmaktadır. Özellikle yabancı tütün alıcıları bu tarzda yapılan denklemeyle önem vermişlerdir. Türkiye’de 1930’lu yılların sonundan itibaren tonga usulü denkleme diğer usullerin önüne geçmiştir.

balya yapılmış tütün dengi önce yaprak yaprak renklerine ayrılır, sonra tona sandığına konur ve mengene ile pres edilirdi. Özellikle Amerikalı ve İngiliz alıcılar böyle istiyordu. Aslında bu sistemle kalite düşüyordu. Ama ne yapalım, çalışıyorduk işte. Üstelik yevmiye kırk ile altmış kuruş arasında değişiyordu o yıllarda. Çalışma şartlarımız da çok kötüydü. Bir salonda beş yüz, altıyüz kişi çalışıyorduk. Öğle yemeklerini aynı yerde yedik, sonra biraz gazete okur, memleket olaylarını kendimize göre tartışır, yorumlar yapardık. Zaten o günlerde ekonomik olarak en kötü olan bizlerdik. Biz yani işçiler, bir de Anadolu'da köylülerin zor durumunda olduklarını biliyorduk.

Ben o yıllarda olayları tamamen sezgilerim ve yaşadıklarım ile kavrayabiliyordum. Özellikle küçükken yaşadıklarım, değişen ekonomik durumumuz bazı şeyleri anlamama yardımcı oluyordu. Tokat'ta babamın da bir berber dükkânı vardı. Dükkâna gelen köylüleri görüyordum. Bizim evde yiyecek içecek her zaman boldu. Yağ, peynir ve her türlü gıda maddesi hiç eksik olmuyordu. O zamanlar geçim derdini pek bilmezdim. Evimizde iki kiracımız vardı. Birisi çok fakirdi, 25 kuruş kira veriyordu. Ama nasıl veriyordu bilemem. Bir kızı vardı Dilber isminde, benden her zaman ekmek ve sucuk, pastırma isterdi. Ben de ona hiç kimse görmeden kilerden alır verirdim. Bahçeye çıkar, gizli gizli yerd. Bir gün annem gördü. Elimdeki yiyeceklerin ne olduğunu sordu. Ben de Dilber'e vereceğimi söyledim. Birden elimdekileri aldı. Doğrusu anneme biraz gücenmişim. Ama annem bu, iyiliksever kadın. Hemen içeri girdi ve bir kangal sucuk, bir somun, bir kepçe de çökelek getirdi. Bunları bir sininin içine koymuştu. Bana uzatarak, Dilber'e götürmemi istedi. Dilber ise hem bana hem anneme dualar etti. Sonradan öğrendim. Dilber'in babası ırgatmış, kıt kanaat geçiniyorlarmış. Diğer kiracımız ise daha değişik bir aile idi. Kocasının tütün satıp, geçindiğini biliyorduk. Sonradan öğrendik ki, kaçak tütün kıyıp, satıyorlarmış.

1933 yılının sonlarına doğru tütün işleri biraz açıldı. Ahırkapı'da Nemli-zadeler, Beşiktaş'ta Austro şirketi, Boğaz'da Abdi Fuat'lar, Kantarcı'larda Hacı Hasan ve Agop'un işleri birden açılmıştı. Adeta yoldan işçi çeviriyor, hemen işe başlatıyorlardı. Çünkü bu dönemde tütün tüccarları yabancı memleketlerden büyük miktarda sipariş almışlardı. Bunları yetiştirmek için üretimi arttırmışlardı. Amaçları siparişleri bir an önce yetiştirip, paralarını almak ve lüks yaşantılarını sürdürmektir. Ama bizler her zaman az bir ücretle çalışmaya mahkûm ediliştik. Tütün işçisinin kaderi hiç değişmiyordu. Kışın bakkalın, kömürçünün borcunu ödeyince kimimiz Ege'ye, kimimiz Düzce'ye gider, yine istiflemeye devam ederdik. Yazın ise soluk yüzlerle İstanbul'a tekrar dönerdik.

Öğrenme ve bilinçlenme yıllarım

O yıllarda bir gün işten çıkmış yürüyorduk. Yanımda Çakıcı ve karısı İhsane de vardı. Dolmabahçe'den yürüyerek gidiyorduk. Tanımadığım genç, sarışın biri önümüzde durdu. Çakıcı bizi tanıştırdı Adam bizimle tanışmaktan memnun olduğunu söyleyerek, yanımızdan ayrıldı. İhsane kocasına kim olduğunu sorunca, Çakıcı da çok iyi bir arkadaş olduğunu söyledi. Adının Mustafa olduğunu da öğrendim.

On gün sonra Mustafa bizim eve geldi. Hiç unutmam, annem yeşil mercimek pişirmişti. Fakat biraz yağı azdı, kırmızıbiberi fazlaca olduğu için sadece rengi vardı. Sofrayı hazırladık. Kendisini de çağırdık, hiç itiraz etmeden oturdu. Yemeye başladık, Mustafa yüzüme bakıyordu. Yemeği beğenmemişti herhalde, sorduğumda tam tersine çok beğendiğini söyledi.

Annem yemeğin yağının az olduğunu, şişedeki son yağı koyduğunu, bu nedenle kusura bakmamasını söyledi. Karşılıklı gülüştük. Bir süre daha oturdu ve müsaade isteyerek, ayrıldı.

Artık iyi bir arkadaş grubumuz vardı. Birlikte gezmelere gidiyorduk, birbirimizi daha yakından tanıma fırsatı bulabiliyorduk. Gittiğimiz yerler daha çok Yıldız Parkı, Gülhane Parkı gibi halkın gittiği yerlerdi. Ellerimizde yüzer paralık çekirdekler, tramvaya filan binmeden yayan gidiyorduk. Ama bu işin de zevki buydu. Yürürken Çakıcı hemen ilginç bir konu açar ve bizi tartıştırırdı. Çakıcı'nın okuma yazmayla arası pek yoktu, aslında bilmiyordu ama özellikle hayat tecrübesi fazla olan bir arkadaşımızdı. Karısı İhsane de çok iyi bir insandı, onun da okuması yazması yoktu. Mustafa ise ilkokulu bitirmişti, babası ölmüştü, annesi evlere hizmetçiliğe giderdi. Mustafa ve kardeşini ilkokuldan sonra okutamamış, ne yapsın... Ben ise ilkokulu bitirmiştim, okumayı da çok seviyordum.

Bir gün Mustafa ile bir karar alıp, arkadaşlarımıza okuma yazma öğretmek için hazırlıklar yaptık. Hemen bir alfabe temin edip, program hazırladık. Bu sadece Çakıcı ve eşi için değil, bize yakın olan arkadaşlar için de uygulanacaktı. Bazen öğle paydoslarında bazen de bizim evde çalışıyor, arkadaşlarımızın aydınlanmaları için elimizden geleni yapıyorduk. Bu uzun bir süre devam etti. Aramızdaki dostluk daha da pekişmişti, birbirimizi ne kırıyor ne de üzüyorduk. Çıkan tartışmaları dostlukla hallediyor, sorunları büyütmiyorduk. Aramızda her konuşulan orada kalıyor, belirli bir ketumiyeti koruyorduk. Bu arada kendi aramızdaki toplantılarda çok değişik konuları tartışıyor, memleketin o andaki durumu üzerine bilgiler ediniyorduk. Ama hepsinden öte biz tütüncülerin durumu çok berbattı. Çalıştığımız tütün mağazalarında şartlar çok kötüydü, üstelik elimize geçen para da çok azdı.

Toplantılarımızın gündemi hep buydu. Hele kışa doğru mağazalar kapanınca herkesi bir korku alırdı. Bütün tütüncüler 'bu kış nasıl geçecek' diye kara kara düşünürdü. Kış bu anlamda gurbet demekti bizim için, çoluk çocuk, iki yorgan iki yastık, bir tencere, bir leğen, tabak çanak, bir atlı arabayla doğrudan Mudanya iskelesine, oradan vapura... Mudanya'dan sonra ya Bursa ya da Bandırma köylerine dağılıp. Ne için bunlar? Bir parça ekmek için, çoğumuzun çoğumuzun nafakasını temin etmek için... Köylerde çalışma şartları çok ağırdı. Çalıştığımız köylerde önce ağayı bulurduk, bir oda temin eder, orada hep birlikte kalırdık. Sanki köyün ağasına çalışan köleler gibiydik, hiçbir hakkımız yoktu. Sadece tütünleri denklıyor, tüccarın alımına hazır hale getiriyorduk. Bizim aileden ağabeyim gidiyordu köylere. 1933 yılında bana da gitmeyi teklif etti. Ortaköylü tütüncülerle birlikte Bursa'nın Orhangazi kazasına gittiler. Ama ben gidemedim, çünkü annem ve küçük kız kardeşim vardı. Onları nasıl bırakabilirdim? Fakat o yıl çok zor geçti. Çünkü iş yoktu, ben ne iş olursa olsun yapmaya razıyım. Her gün sabah evden iş aramaya gidiyor, ama ne yazık ki akşam ayaklarım şiş ve çaresiz olarak geri dönüyordum. Elimizdeki kısıtlı parayla adeta bir mucize yaratıyorduk. Her gün bir ekmek, yarım kilo un, kömürçüden bir kilo kömür arada bir on kuruşluk zeytinyağı ve çok seyrek olarak da biraz peynir alabiliyordum. En çok pişirdiğimiz şey un çorbasıydı.

Hayata bakışım değişiyor

Bütün bu açlık, yoksulluk, zor yaşama koşulları bana bir şeyler anlatıyordu. Arkadaşlarla yaptığımız tartışmalar ve öğrendiğim yeni şeyler sonucunda dünyanın birçok ülkesinde işçilerin ve çalışanların benzeri bir hayata sahip olduklarını ama o ülkelerde en azından bundan kurtulmak için mücadele verildiğini öğreniyordum. Ama hala bazı şeylerin farkında değildim. Bir keresinde kocası afla hapisten çıkmış olan komşumuz Zehra'ya neden her 1 Mayıs'a birkaç gün kala kocalarımızı tutukluyorlar, diye sormuştum. Zehra kendisinin de bir şey bilmediğini söyledi. Bunu kocasına sorduğunu, o da kendisine işçilerin haklarını savunduğu için, böyle bir baskıya maruz kaldığını anlatmış. Ben ise mücadelemizin bir başka yanını daha kavramıştım adeta.

Birkaç gün sonra arkadaşım Fatma Talimhane'de bir çorap fabrikasında işçi aradıklarını söyledi. Birlikte fabrikaya gittik. Kapıda yaşlı bir adam bizi içeri alarak, müdürün odasına götürdü. Müdür bizi şöyle bir süzdü, ellerini arkasına bağladı. Başını iki yana sallayarak, evli olup olmadığımı sordu.

Evli olmadığımızı, ancak bakmakla yükümlü olduğumuz annelerimizin, kardeşlerimizin olduğunu anlattık. Ama adam bize tekrar baktı ve işçiye ihtiyaçları olmadığını söyledi. Üzüntü içinde sokağa çıktık, ben derin bir nefes aldım. Bu ilk kez başıma gelmiyordu, fabrika kapılarından çok geri çevrilmişim. Talimhane'den aşağıya inerken bize doğru gelen bir adamın dizlerine vurarak, gülmekte olduğunu gördüm. Fatma gelenin sütkardeşi Mustafa olduğunu söyledi.

– Eee kızlar ne oldu, iş bulabildiniz mi?

– Hayır, bir şey çıkmadı, eve dönüyoruz. Mustafa gülmeye devam etti. Ben dayanamadım.

– Bizimle alay mı ediyorsun? Sanki sen iş aramıyor musun?

– Arıyorum, arıyorum tabii. Size bir haberim var yarın bir tütün mağazası açılıyor, Dolapdere'ye inelim söylerim.

Mustafa çok neşeli bir çocuktü. Ama sonunda ertesi gün Azapkapı'da bir Ermeni ustasının yeni bir mağaza açacağını, erkenden orada olmamızı söyledi, vedalaşarak ayrıldık.

Eve geldiğimde, annem merak içindeydi. Ona iş bulamadığımı söyledim. Eve geldiğimde çok sevinmişim, çünkü ateşte tencere kaynıyordu. Bu arada annem elime bir mektup uzattı. Mektup kız kardeşim Sabiha'dandı. Sabiha mektubunda kötü rüyalar gördüğünü, sağlığını merak ettiğini yazıyordu. Zavallı kız kardeşim, babamın ölümünden haberi yoktu. Annemin de gözleri dolmuştu, onu teselli ettim ve ertesi gün yeni bir mağazanın açıldığını oraya iş bulmak için gideceğimi söyledim.

Sabahleyin annem beni erkenden uyandırdı, giyinip hemen çıktım. Mahalleden beş, altı arkadaşla buluşarak, mağazanın önüne geldik. Mağazanın önü çok kalabalıktı, ama Mustafa bizler için marka almıştı. Sevinerek içeri girdik ve çalışmaya başladık. Anlattıklarına göre iki üç aylık bir işmiş, ama olsun bu bizim için büyük bir şeydi, hele işsiz geçen günlerden sonra.

Bu arada günlük gazeteleri izliyor, buldukça kitap da okuyordum. Özellikle tarihe çok meraklıydım. Dünya tarihini, Osmanlı tarihini, işçilerin mücadelesi tarihlerini anlatan kitaplar çok ilgimi çekiyordu. Ama hala bazı kavramları kafamda tam olarak tasavvur edemiyordum. Çünkü bu konularda fazla bilgim yoktu. Kapitalizm, emperyalizm, faşizm gibi kavramları tam olarak öğrenmem için çok okumam lazımdı herhalde. Romanlar da hayatımda yer etmeye başlamıştı, şiir de... Maksim Gorki'nin *Benim Üniversitem* adlı romanından çok etkilendim. O yıllarda Nâzım Hikmet'in şiirlerini okumaya başlamışım. Tefvik Fikret'in şiirleri de beni etkiliyordu.

Ailevi durumumuz her zaman kötüydü. Annem babamın ölümünden

sonra elinde kalan bir çift' altın küpeyi bile bozdurmuş, geçimimiz için harcamıştı. Tütüncülerin hayatı çok zordu. Köylerde çalışmaya gittiklerinde yorganlarını bile ağaya rehin bırakıyorlardı. Ama özellikle kış aylarında sefaletimiz daha da büyüyordu. Bu arada partinin bildirileri de dağıtılırdı. Bu bildirilerde işçilerin meslek birlikleri, sendikalar kurması için çağrılar yapıyordu. Bu bildiriler genellikle sabahın erken saatlerinde sokaklarda belirli yerlere konurdu. Polisler de bunu öğrendikleri için hemen toplarlardı ama bu arada bildiriler elden ele dolaşır, işçilerin önemli bir bölümüne ulaşırdı. Bir de bazı şeyler kulaktan kulağa yayılırdı. O yıllarda partinin bu bildirilerinin çoğunu okuma fırsatı buluyordum. Anlatılan şeyler çok hoşuma gidiyordu ama bazı yerlerini anlayamıyor, arkadaşlarıma soruyordum. İşyerlerinde, arkadaşlarımız arasında TKP'li olanlar vardı. Onlarla oturup, kalkıyordum. Günlerimiz birlikte geçiyordu. Benim de eğilimim belliydi artık, ama bu konularda parti çok titizdi, ince eleyip, sık dokuyordu. Bu nedenle herkes için bir deneme dönemi vardı. Benim için de tabii.

Örgüte ilk adımlar

Bir sabah erkenden kalkıp, Kasımpaşa'dan Beşiktaş'a doğru yürürken, arkamdan Fatma yetişti. Beşiktaş'ta bir mağazaya iş bulmak için gidiyordum. Bana ustabaşılardan tanıdık olup olmadığını sordu. Hiç kimseyi tanı mıyordum ki... Sonra birlikte kaymakamlığın yanındaki mağazaya geldik.

Ustabaşıları, koyun seçer gibi tanıdıklarını alıyordu. Mustafa da oradaydı, yanımıza geldi. Kendisi de girememiş, Hasan Usta'nın patronun köpeği olduğunu söylüyordu. Fatma biraz itiraz eder gibi oldu, böyle konuşmamasını söyledi. Ama Mustafa dinler mi?

– Kızdırma beni Fatma bu heriflerin hepsi patronların uşağıdır, bunu bil!

İş için gelen tütüncüler kapının önünde birikmişti, kalabalık gitgide büyüyordu. Ama onlar yine istediklerini almaya devam ediyorlardı. Sonunda bir ustabaşı çıkıp, işçi alımının bittiğini söyledi. Bir de umut verdi.

– Yeni salon açılınca sizleri de alacağız...

Yavaş yavaş orayı terk etmeye başladık. Demir kapılar kapandı, yine açıkta kalmıştık. Neyse ki, birkaç gün sonra bana ve bazı arkadaşlara işe başlamanız için haber geldi, hemen gidip başladık. İşimiz tongaydı, aslında tütüncülükte yeni bir yöntem deneniyordu. Bu ise işsizliğin artmasına neden oluyordu. Tongada işimiz tütün yapraklarını teker teker elimizle dizip, sandıklara yerleştirmekti. Bu usul yeniydi. Yabancı alıcılar malı daha ucuza almak için böyle bir yol deniyorlardı. Yani tüccardan işlenmemiş,

gayri mamul tütün istiyorlardı. Bu usulle altı ayda işlenecek tütünlerin işi üç ayda tamamlanıyordu. Tabii bu durum ücretleri düşürüyor, işsiz sayısını artırıyordu.

O yıl yani 1933'te bu düzenin çarkının nasıl döndüğünü daha rahat anlamaya başlamıştım. Gün geçtikçe olaylar hakkında yaptığım yorumları daha doğru buluyor, bir süre önce kavrayamadığım konuları anlayabiliyordum. Bir süre önce anlamını bilmediğim 1 Mayıs'ın da ne olduğunu öğrenmiştim. O yıl 1 Mayıs'ta işçilerin bazıları birbirine kırmızı karanfil ve gül verdi. Sokaklarda sabahın erken saatlerinde bırakılan bildirilerde 1 Mayıs'ın ne olduğu, tarihçesi anlatılıyordu. O sabah bildiriler sanki ağaçlardan dökülen yapraklar gibi dört bir yana saçılmıştı. Bildiriyi birkaç defa okudum. Artık iyice öğrendiğim şeyleri anlatıyordu, 1 Mayıs'ın bir mücadele günü olduğu, o gün miting ve yürüyüşlerin yapılması gerektiğini yazıyordu. İşten çıktıktan sonra Fikret Ablanın evine gidecektim. Orada toplantı vardı. Bir süredir Fikret Ablanın evinde bir araya geliyor, bir çeşit eğitim görüyor, bazı sorunları birlikte tartışıyorduk. Fikret Ablanın asıl adı Firdevs'ti ama kocası ona hep Fikret dediği için biz de Fikret Abla diye hitap ederdik. Yıllarını fabrikalarda çalışarak geçirmiş, bilinçli bir kişiydi. O gün 1 Mayıs'tan, işçi sınıfının tarihteki mücadelesinden söz etti, işçinin kim olduğunu, işçi sınıfının ne anlama geldiğini, kapitalin ne olduğunu çok güzel anlattı. Ben bile konuları çok iyi anladım. Sonra da esas meselenin işçilerin teşkilatlanması olduğunu izah etti. Türkiye'nin geri bir ülke olduğunu ve bizim de böyle bir teşkilata sahip olmamız gerektiğini söyledi. Daha sonra iki arkadaş daha konuştu ama bu konuşmalar tam beş saat sürmüştü, kafam allak bullak olmuştu. Yine de çok memnundum, çünkü o güne kadar kafamda soru işareti gibi duran şeylere cevaplar bulmuştum. Fikret Abla toplantı sonunda yemek hazırlamıştı, karnımızı doyurduk ve bize bu bilgileri veren TKP'li arkadaşlara veda ederek, ayrıldım.

O gün akşam eve geldiğimde annemin boynuna sarıldım. Bilmiyorum bir tuhaf olmuşum, anlatılanlardan mıdır, 1 Mayıs'tan mıdır, çözemedim. Güzel bir yemek yedik ve derin bir uykuya daldım.

Günler böyle geçiyordu. Onbeş gün sonra Fatma ile Taksim Bahçe-si'nden geçerken Mavra Mustafa'ya rastladık. Bize nereye gittiğimizi sordu. Biz işe gittiğimizi söyleyince, beraber gelip, gelemeyeceğini sordu. Ses çıkarmadık, birlikte Gazhane'den Dolmabahçe'ye indik, oradan Beşiktaş'a yürürken habire konuşuyor, bir şeyler anlatıyordu. Bize gazete verebileceğinden söz ediyordu. Bir süre sonra tekrar rastladık, bunlar tesadüf müydü, bilemiyorum ama yine aynı konulardan söz etti. Konuşmaları bir tuhaftı,

hep bildiğim şeyleri anlatıyordu. O günlerde daha çok tarih kitapları okuduğum için anlamadığım yerleri soruyordum. Fakat bir türlü doğru dürüst cevap alamıyordum. Bildiği konuların çoğu benim yabancıım değildi. Sonra bir defa randevulaştık, bana bazı sorunları anlattı, bilgiler verdi ama dediğim gibi bilgileri sınırlıydı. Oysa ben, bana bir şeyler öğretecek birinin konuları en azından benden daha iyi kavramasını beklerdim. Ama bundan önemlisi çok büyük bir kabalık yaparak, beni çok beğendiğini, her zaman buluşup, konuşmamızı istediğini söyledi. Böyle bir laf işitince hemen oradan uzaklaştım. Gerçekten çok kızmıştım, sonuçta dava arkadaşısıydık, böyle şeylerin konuşulmasının yeri ve zamanı değildi.

Ertesi gün Çakıcı'yı görünce, selam vermeden yanından geçtim. Arkamdan seslendi, bir şeyler olduğunu anlamıştı galiba. Ona bir daha Mavra Mustafa ile konuşmayacağımı, çünkü bana saygısızlık ettiğini söyledim. Olan biteni hepsini anlattım, bana hak verdi. Kendisiyle her yere, cehenne-me dahi gidebileceğimi ama Mavra Mustafa gibi kişilerle bu işin olmayacağını söyledim. Çakıcı bana hak verdi ve ertesi gün akşam beşbuçukta Yıldız Parkı'nda buluşmak üzere sözleştik.

Sözleştiğimiz saatte buluşarak, parkın yukarısında bir ağacın dibine oturduk, beş dakika sonra, kendisini daha sonra tanıdığım Mehmet Bozışık geldi. Ellerimizi sıktıktan sonra bir sigara yaktı. Ardından da Bozışık Türkiye'deki rejim üzerine aydınlatıcı bilgiler verdi. Konuların çoğunu bilmeme rağmen anlatımı rahattı, karşısındakini hiç sıkıyordu. Özellikle ülkedeki tek parti rejiminin baskıcı özelliğinin üstüne basıyor ve kurtuluşun sosyalizmde olduğunu vurguluyordu. Kafam yine karışmıştı ama dinlediklerim ufkumu biraz daha açmış, bilgilerimi tazelemişti. Arkadaş gerçekten ikna edici bir kişiliğe sahipti. Eve döndüğümde yorgundum, ne var ki artık her geçen gün sorunları daha iyi anlıyor, çevreme baktığımda, insanlarla konuştuğumda, onların bu durumlarının bir kader olmadığını farkedebiliyordum.

1933'ün son günü yine akşam beş buçukta işten çıktım. Beşiktaş'tan Kasımpaşa'ya kadar yayan geldiğim için eve vardığımda saat yediye geliyordu. Annem mangalı yakmış, kardeşlerimle birlikte beni bekliyordu. Hemen dışarı çıkarak, aldığım haftalıkla biraz meyve biraz kuruyemiş aldım. Ablamların gelip gelmeyeceğini sordum. Geleceklerini söyleyince çok sevindim, birlikte bir yılbaşı geçirecektik. Yemek de vardı. Lahana dolması, nohut, kabak tatlısı, meyveler, yemişler... Ne güzel! O gece ben, annem, kız kardeşim, ablam, eniştem ve üç yeğenim güzel bir gece geçirdik. Eniştem çok güzel keman çalardı. Bazen amatör olarak bir iş bulduğu zaman giderdi. Ama esas işi ayakkabı boyacılığı idi. Nota bilmezdi ama oldukça yetenekliydi.

Türk müziğini yakından izlerdi, kimi zaman da düğünlere çalmaya giderdi. Ama geçimi çok zordu, ne yapsın üç tane çocuk... O gece biraz keman çaldı. Anneme baktım, gözyaşlarına boğulmak üzereydi. Hemen boynuna sarıldım. Kim bilir neyi hatırladı, mübadele öncesini mi, babamı mı, çocukluğunu mu? Biraz teselli ettim. Sonra neşesi yerine geldi. Enişteme seslendi.

– Haydi, Hatice çarliston oynayacak, al bakalım kemanı...

1934 yılının yılbaşını hiç unutamıyorum, sanki bir dahaki yılbaşında evimde, annemle, ailemle birlikte olamayacağım içime doğmuş gibiydi. Her neyse, güle oynaya sabahı ettik.

O yıl yine Beşiktaş'taki depoda çalışıyordum. Düzenli bir hayatım olmuştu. Evimize giren birkaç kuruş parayla da geçinip gidiyorduk. Bu arada ben toplantılara gidiyor, örgütsel çalışmalarımı sürdürüyordum. Birçok görev de yüklenmiştim. Bir yerde kendimi partili sayıyordum. Her gün birlikte olduğum arkadaşlar da öyleydi. Tütüncüler arasında hatırı sayılır bir örgütlenmemiz vardı. Ayrıca gizli sendikal örgütlenme çabamızı da sürdürüyor, işçiler arasında ekonomik mücadelenin önemli bir parçasını yerine getiriyorduk. Bunun kısa zamanda nasıl gerçekleştiğini anlayamamıştım. Birdenbire kendimi bir şeylerin içinde bulmuştum. Ama kendimce de bilinçli davranıyor, vazifelerimi ihmal etmiyordum.

Mustafa Özçelik ile birlikte partiye alındık. Tütüncüler içinde birkaç hücre kurulmuştu. Benim bildiğim Ramazan, Conga Ali, Seyit Atılal bizden önce TKP'ye girmişlerdi.

25 Nisan 1934 Perşembe günü haftalığımı almış, arkadaşım İkbâl'le birlikte Dolmabahçe'den Taksim'e doğru yürüyorduk. Taksim'e geldikten sonra İkbâl'e Perşembe Pazarına gideceğimi söyleyerek, Şişhane'ye yöneldim. Birden karşıdan bana doğru gelen Mustafa Özçelik'i gördüm. Özçelik yanıma yaklaştı ve bir hafta sonra Çakıcı ile birlikte bir başka arkadaşla buluşacağımızı söyledi. Bunun çok önemli olduğunu, saati ve yerini ayrıca bildireceğini de ekledi. İki gün sonra Çakıcılara gittim. Çakıcı bana, ertesi gün işe gitmememi, bir randevumuzun olduğunu söyledi.

Tabii ne olduğunu sormamıştım. Buluştuğumuzda bir ay sonra bir yolculuğa çıkacağımı ve hazırlanmam gerektiğini öğrendim. Bu yolculuktan kimsenin haberi olmayacaktı. Anneme ne diyecektim, onun da bir şeyden haberinin olmaması gerekirdi. Mayıs'ın son günü partiyle bağlantısı olan arkadaşım İkbâl'e işyerinden aldığım son ücretimi verdim. Anneme götürmesini ve benim bir süre İstanbul'da olmayacağımı söylemesini istedim.

Üçüncü Bölüm

İSTANBUL'DAN MOSKOVA'YA

1934 yılının 1 Haziran Perşembe günü Karaköy rıhtımında Karadeniz'e gidecek olan Güneysu vapuruna binmek üzere Mustafa Özçelik ile birlikteyiz. Saat akşamın sekizi, benim için hayatımın önemli bir dönemi başlamak üzere. Üzerimde siyah dok kumaşından çarşaf, ayağımda bej rengi yedi punt ökçeli bir ayakkabı, et rengi bir çorap, pike kumaştan elbise. Arkadaşım Mustafa'nın üzerinde lacivert ceket, gri pantolon, beyaz gömlek, lacivert kravat, siyah çorap, siyah ayakkabı ve büyük boy palto. Vapurun hareket saatinden tam on dakika önce biniyoruz, bizi uğurlamaya gelen arkadaşlarımız ise Mehmet Çakıcı ve eşi İhsane.

Biletimiz üçüncü mevki bileti idi. Ne var ki hava güzeldi, güvertede oturduk, yere Mustafa'nın paltosunu serdik. Vapur kalkmak üzereydi. Rıhtımda bizi uğurlamaya gelen arkadaşlara el salladık. Bu sırada vapur demir almaya başlamıştı, sekize beş kala vapur düdüğü öttü, biz güzel İstanbul'a veda ediyorduk. Moskova'ya kadar gidecek, orada okuyacaktık ama bu nasıl olacaktı? Bizleri kimler karşılayacaktı? Sonra ne yapacaktık? Doğrusu bu konuları çok fazla düşünmek istemiyordum. Ama kafamda idealim, inançlarım ve insanlar için daha güzel bir dünya özlemi vardı.

Güzelim Boğaz'dan geçip, Karadeniz'e doğru yaklaşırken hep bunları düşünüyordum. Güneş batmış, akşamın alacakaranlığı Boğaz tepelerini sarmıştı. Tepeler hafif bir kızılık içinde karanlığa doğru kaybolmaya başlıyordu. Boğaz'dan çıkıp, Karadeniz'e ulaştığımızda saat dokuzu bulmuş, gecenin karanlığı içimi ürpertmeye başlamıştı. Birden içimi koyu bir hüznün kaplamıştı. Nereye gidiyordum? Ne için yapıyordum tüm bunları? Geride bıraktığım yaşlı bir kadın, annem ve on yaşında bir kız kardeşim, ikisinin de benden başka kimseleri yoktu. Ama bu ülkede onlar gibi binlerce insan hatta daha da kötü durumda olanları vardı. Birden bir şeylere sığınmak ihtiyacı-

nı hissettim, Mustafa'ya seslendim. Fakat o da dalmış olacak ki, sesimi duymadı. Kim bilir belki o da benzeri düşüncelere dalmıştı.

– Bir şey mi dedin, Zehra...

– Evet, Mustafa acıkmadın mı? Bir şeyler alıp, yesek mi acaba?

Mustafa kalkıp vapurun bir taraflarına gitti. Döndüğünde elinde iki kâse çorba ile iki dilim ekmek vardı. Çorbalarımızı içtik, ekmeğimizi yedik, arkadaşına teşekkür ettim. Gece oldu, gemi ıssız, sessizce ilerliyor, güverte karanlık, birkaç yerde ölgün ışıklar, herkes uyuyor. Ama beni uyku tutmuyor. Yolculuğa başlarken, kafamda geçirdiklerimi yeniden, yeniden düşünüyorum. Hayat üzerine, gelecek ve insanlar üzerine binbir türlü sorun yeniden kafamdan geçiyor. Sabaha karşı biraz dalıyorum. Mustafa'da başını demirle-re yaslamış uyumak üzere. Ben gözümü açtı, baktım Mustafa hâlâ uyuyordu.

Yolculuk boyunca vapura her iskeleden değişik insanlar bindi, indi. O zaman Karadeniz şehirleri şimdiki gibi değildi. Sinop, Samsun, Giresun küçük birer kasaba görünümündeydi. Sonunda yolculuğumuz Hopa'da noktalandı. Artık vapurdan inmek gerekiyordu. Pazar sabahı saat sekizde vapur Hopa açıklarında demirleyince, adeta yeni bir hayata atacağım adımın heyecanı içindeydim. Yolcular vapura yanaşan motorlar vasıtasıyla inmeye başladı. Bir süre güvertede inen yolcuları seyrettik, sonunda biz de o taraflarda göreve gelen bir yüzbaşı ve ailesiyle birlikte aynı motorla sahile çıktık.

Burada bizi bekleyecek olan birileri olacaktı. Ancak ortalıkta kimseyi görmeyince telâşlandık. Hopa'nın içine doğru bir yürüyelim, dedik. İlerde bir otel vardı. Herhalde ilçenin tek oteli de buydu. Kapıda bizi gören bir delikanlı, içeriye 'buyur' etti. Bize birinci katta bir oda verdiler. Mustafa otel kâtibinden yiyecek bir şeyler istedi. Ben çok acıkmıştım, hemen yemeğe koyuldum. Arkadaşım kaç günlük sakalla duruyordu, tıraş malzemesi istedi. Tıraş olurken tedirgin bir biçimde konuşmaya başladık.

– Zehra ya kimse gelmezse, halimiz ne olacak?

– Ne olacak Mustafa geldiğimiz gemi ile tornistan geri döneriz, diye cevap verdim. Mustafa güldü.

– Hay aklınla bin yaşı...

Tam böyle konuştuğumuz sırada birden kapı vuruldu. İçeriye giren orta boylu, yakışıklı bir gençti. Geç kaldığını söyleyerek, özür diledi. Birden rahatlamıştık. Demek sahipsiz değildik. Örgütümüze güvenmemiz gerektiğini bir kez daha anlamıştım. Gelen arkadaşın elinde bir paket vardı, içinde sekiz on tane simit ve başka yiyecekler bulunuyordu.

– Arkadaşlar ben şimdi çıkıyorum, siz de hemen beni izleyin, bir süre yürüyeceğiz, dedi ve çıktı.

Sınırı geçiyoruz

Arkasından biz de çıkmak üzere harekete geçtik, otelcinin yapmış olduğu masrafların parasını ödemek istedik. Ama almayarak, ödendiğini söyledi. Önde bizi karşılayan arkadaş, arkada biz sahilten yürümeye devam ettik. Sonra orman yoluna döndük, üçyüz metre kadar yürüdükten sonra öndeki arkadaş biriyle konuştu, sanırım bir orman bekçisiydi. Artık ormanın içinden yürüyorduk, her taraf yemyeşil, mis gibi çam kokusu genzimize işliyor, uzaktan akan küçük dereciklerin şırlıtısı duyuluyordu. Böyle yürürken, birden önümüzde giden arkadaş kayboldu, hemen sonra iki yeni arkadaş çıkagelmişti. Bu sefer birlikte yürümeye devam ettik. Akşama doğru bizi bir tepenin yamacına bıraktılar, vedalaştık. Karanlık basmıştı, ormanda ağaçların dibine çöken iki karaltı halindeydik. Ne gelen ne de giden vardı. Bizi getirenler de yok olmuştu. Yanında bulduğumuz tepenin eteğinde bir ovuk vardı, oraya girdik. Ama gerçekten korkmaya başlamıştım. En çokda yılandan korkuyordum. İlerden hayvan ulumaları geliyordu. Bir buçuk saat sonra karşı tepeden bir karaltı bize doğru gelmeye başladı. Bu biraz önce birlikte geldiğimiz arkadaşlardan biriydi. Diğeri de arkadan geliyordu. Öndeki geç kaldığından dolayı özür dileyerek, elindeki peşkiri açtı. İçinde ekmek ve kaşar peyniri vardı. Çok da acıkmıştık, hemen oracıkta karnımızı doyurduk. Sonra yeniden arkadaşları izlemeye koyulduk. Onlar yine önden biz de arkadan yürüyorduk. Bu sırada bir tepenin önüne gelmiştik. Tepeyi önce çıkmak, sonra da inmek gerekiyordu. Ama inilecek yer kayalıktı. Fakat ben o yıllarda oldukça atletik bir yapıya sahiptim. Bütün cesaretimi toplayarak, 'inerim' dedim. Arkadaşlardan biri benim diğeri de Mustafa'nın elinden tutmuştu. Ne var ki, gerçekten oraları bilmeyen bir insanın o kayalıklardan inmesi çok zordu. Ama bütün güçlüklerden sonra kayalıklardan aşağı inmeyi başardık. İndiğimiz yer sahil, ayaklarımız kum ve çakıltaşlarına değmişti. Elli adım kadar yürüdükten sonra kıyıya ulaştık. Karanlıkta bizi bir sandalın beklediğini fark ettim. Yaklaşınca bizi otelden alan arkadaşın sandalda olduğunu gördüm. Arkadaş çabuk olmamızı söyleyerek, cebimizdeki bütün paraları istedi, biz de verdik. Hava karanlık, denizin üstü de sisle kaplıydı, birbirimizi görmek bile çok güçtü. Bizi getiren arkadaşlarla vedalaştık ve sandala atladık. Otelden tanıdığımız arkadaş bize 'ayakta durmayın, yatın' dedi. İkimiz de sandalın içine uzandık. Arkadaş kürek çekiyordu. Gece sessizdi, küreklerin suya değerken çıkardığı hisırtıdan başka bir şey duyulmuyordu. Böylece birkaç saat gittik. Gece yarısı üçe doğru bir kıyıya yaklaştık, köpekler bizi fark etmişti, hemen havlamaya başladılar. Yanaşıp, sandaldan inince başka bir ülkenin topraklarında olduğumuzu an-

lamıştım. Ama çok yorgundum, bütün bunları düşünecek halde değildim, bütün amacım bir an önce bir köşede kıvrılıp, uyumaktı. Hemen kıyıya yakın bir yerde bulunan küçük bir binaya girdik. İstanbul'dan çıktığımızdan beri doğru dürüst uyuyamamıştım. Hopa'ya ulaştıktan sonra dinlenmeden ormandaki yolculuk, ardından kayalıklardan aşağıya iniş, sandalda geçen saatler... Artık bitmişim, hemen oracıkta kıvrıldım, kendimden geçmişim. Ama ne olursa olsun içimi kaplayan bir sevinç vardı. Bunun ne olduğunu tam olarak bilemiyordum. Bir süre sonra uyandım, birkaç gündür saçlarımı saran bitler bu kez iyice azmışlardı. Canavarlar bir türlü rahat vermiyordu. Gemiden beri üstümüzde dolaşıyorlardı. Hele saçlarım, sanki onların evi gibiydi. Böyle düşünürken Mustafa geldi. Yüzü kıpkırmızı idi. Omzuma dokundu, irkilip, kendime geldim. Saat kaçtı, neredeydik, neler oluyordu?

– Uyan Zehra, seninle konuşmak istiyorlar?

Kim konuşmak istiyordu, ne soracaklardı? Ama bazı şeyleri kafamdan geçirmeye başlamıştım. Uyku sersemliği halim geçmiş gibiydi. Bir odaya girdim, içerde bir masa, üç dört sandalye ve bir de koltuk vardı. Koltukta oturan kır saçlı bir subay oturmamı işaret etti, biraz rahatlamıştım. Bana bazı sorular sordu, gerekli cevapları verdim. Teşekkür etti. Bu kez ikimizi de iki tane divan olan bir odaya aldılar. Gece yarısı olmuştu, artık uyuyacaktım, birden rahatlamıştım. Bu arada Mustafa da gelmişti, ikimiz de derin bir uykuya daldık. Uyandığımda odanın içine güneş ışıkları dolmuştu. Güzel bir sabahı, hayatın bir başka safhası başlıyordu benim için. Pencereyi açtım, temiz hava içeri doldu, mutluydum artık. Mustafa'yı uyandırdım. Derken kapı çalındı, bir asker tepsi içinde yemekler getirdi, çok lezzetli etli bir yemek ve ekmek vardı. Güzelce karnımızı doyurduk. Sevimli bir askerdi. Girerken 'Dobru Utra' (günaydın) demişti. Ben bir şey yiyemedim ama Mustafa bastı kaşığı, belli ki o da çok yorgundu ve benim gibi rahatlamıştı.

Kaldığımız binada tuvalet yoktu, ihtiyacımızı görmek için dışarıya, binanın birkaç metre ötesine gidiyorduk. Burada üçüncü günümüzdü. Biraz olsun dinlendik, bu arada bir asker elinde makasla gelerek, saçlarımı kısacık kesti. Saçlarım belime kadar geliyordu. Önce ne için olduğunu anlamamıştım, sonra tarif etti. İkimiz de güldük, evet tek sebep basımdaki o canavarlardı. Ama tabii iş saçla bitmiyordu. Vücudumuz da bitlenmişti. Mustafa'ya ne yapacağımızı soruyordum, o da hiçbir şey bilmediğini söylüyordu. Evet, tek çare sıkı bir temizlikti, yıkanmaktı ama gel gör ki, onu nasıl yapacağımızı da bilemiyorduk...

Burada kaldığımız beşinci günün gecesini bir subay geldi. O da orta yaşlı, kır saçlıydı. Bize ertesi günün gece yarısı hazır olmamızı, yolculuğa çıkacağı-

mızı söyleyerek, ayrıldı. Ertesi günü heyecanla geçirdik. O günün gecesini hiç uyumadım. Sabaha karşı saat dörtte iki kişi geldi. Bizi alıp, kıyıda bekleyen bir motora bindirdiler, yanımıza da yiyecek verdiler. Başka bir yolculuk başlıyordu ama bu kez korku yoktu sadece biraz heyecanlıydım o kadar. Çünkü nereye gideceğimizi, bu yolculuğun sonunda hangi şehre varacağımızı bilmiyordum. Ama emin olduğum bir şeyler vardı ki, o da artık rahat olduğumuz ve inandığımız bir dava uğruna bazı şeylere katlanmamız gerektiği idi.

Batum'da tutukluyuz

Batum'a sabahın altısında ulaştık. İskeleye harika bir park, her taraf yemyeşil, parkın ortasında Bir Lenin heykeli. Çok güzel bir şehir, henüz ışıklar içinde, pırıl pırıl, bir yandan da sabah oluyor. Bizi getiren adamı izlemeye başladık. Epeyce yürüdükten sonra büyükçe bir binanın önünde durduk, kocaman bir demir kapı açıldı. İçeriye girdikten sonra uzun bir koridora saptık, adam bizi bir odanın önünde bıraktı, içeri girmemizi söyledi ve kapıyı arkadan kapattı. Oda bir hücre gibiydi, kapısı demirden, içinde tahtadan yapılmış oturma yerleri vardı, bunlar sediri andırıyordu. Orada saatlerce oturduk. Konuşmadık, birbirimize söyleyecek bir şey mi kalmamıştı? Kendi kendime düşündüm, ne oluyordu? Bize ne yapmayı düşünüyorlardı. Ama o kadar da korkmadım. Çünkü bizim ne için geldiğimizi biliyorlardı. Herhalde bu normal bir işleyişti. Ancak yine de geceyi uykusuz geçirdim. Sabahleyin gardiyana benzeyen biri geldi, beni yan taraftaki odaya koydu. Burası karanlıktı, tahta bir divan vardı, ona oturdum. Bir saat sonra gardiyan geldi. Elinde ik dilim siyah ekmek vardı. Bir de karavana kazanının içinde çorba, çorbayı istemedim, ekmekleri aldım ve yedim. Bir süre sonra gardiyan yine görüldü. İşaretle tuvalete gidip gitmeyeceğimi sordu. Ayağa kalktım, açılan kapıdan yürüdüm, tuvalette ihtiyacımı gördüm, elimi yüzümü yıkadım. Ancak ne olup bittiğini bilemiyordum. Döndüğümde hücrede iki kadın vardı. Kim olduklarını, buraya ne için getirildiklerini anlamamıştım. Biri uzun boylu, sarışın, mavi gözlüydü, diğeri ise esmer siyah saçlı, siyah elbiseliydi. Daha doğrusu elbise değil bir iş önlüğü idi. Sonra konuşmaya başladık. Esmer olanı Ermeniydi, adı da Armen. Bir saat sonra annesinin yiyecek getirdiğini söylediler. Bir sepet içinde haşlanmış yumurta, peynir, ekmek, yağ, reçel, pasta, kek gibi yiyecekler vardı. Şaşırmıştım bu bolluğa, o yıllarda Sovyetlerde beş yıllık plan uygulaması vardı. Ağır sanayi hamlesi olduğunu, Türkiye'de gazetelerde okumuştum. Kadınların suçlarının ne olduğunu bilmiyordum. Ama buraya getirdiklerine göre, bir şey-

ler vardı. Sovyetlerde ağır sanayi hamlelerinin yapıldığını, ekonominin düzeltilmesine uğraşıldığını biliyordum. Bunu hazmedemeyen Troçkistler, ufak tefek sabotajlar yapıyorlardı. Siyah önlüklü olanı bir süre yanıma gelerek, suçumun ne olduğunu sordu, yarım yamalak bir Türkçe ile konuşuyordu. Önce şaşırdım, cevap vermek istemedim. Sonra yüzüne dikkatlice baktım, samimi, güleç bir yüzü vardı. ‘Hiç’ dedim. O da bana bileğini gösterdi, bir altın saati olduğunu, kardeşinden kaldığını, istediklerinde vermek istemediği için buraya getirdiklerini söyledi. Aslında hatalı olduğunu, saati istediklerinde vermesi gerektiğini de ekledi. Benim acıktığımı anlamıştı, sepetten bir yumurta uzattı. Çok yorgundum, bitkindim, hiçbir şey düşünecek halde değildim. O kadar kötü bir durumdaydım ki, şimdi tarif etmek bile mümkün değil o şartları.

O hücrede tam onüç gün geçirdim. Her tarafım pislik içindeydi, saçlarım kesilmiş ama yine her tarafım bitlerle, bit sirkeleriyle doluydu. Tahta divanda yatmaktan kemiklerim sızlıyordu. Bize niye böyle davranıyorlardı, bir türlü anlamıyordum. Ancak aklıma hiç kötü bir şey de gelmiyordu. Mustafa da çok zor durumdaydı. Odalarımız yan yana idi. Bazen kapının kafesli deliğinden bakıyor, onu görmeye çalışıyordum. Arada bir konuşmaya çalışıyorduk. Pantolonu yırtılmış, benim gibi her tarafını bitler kaplamıştı. Onun da hücresinde üç tutuklu daha varmış.

Sonunda onüçüncü gün bir gardiyan gelerek, beni ve Mustafa’yı yukarıya çağırdıklarını söyledi. İkimiz kapının önüne çıktığımızda birbirimize bakarak şaşırdık, gerçekten bir esir kampında kalan tutuklular gibiydik. Gardiyan önde, biz arkada binanın dördüncü katına çıktık. Gardiyan durduğumuz bir kapının önünde içeri girmemizi işaret etti. Masa başında bir subay oturuyordu, yanında da bir sivil ayakta duruyordu. Sivil olanı uzun boylu, sert bakışlı, sarışın bir adamdı. Mustafa’ya bir şeyler söyledi ama arkadaşım cevap vermedi. Sonra bana dönen sivil, beni tanıdığını, Samsun’da İngilizlerin Koren tütün mağazasında gördüğünü ekledi. Ardından masadakine dönerek, kızgınlıkla bir şeyler söyledi. Ve bizi tekrar hapishaneye gönderdiler.

Mustafa çok üzülmüştü. Çünkü ikimizin vaziyetinin de ne olacağı meçhul idi. Geriye döndüğüm zaman ne sarışın ne de esmer kadın yoktular. Sadece Ermeni olan bana ekmek, yumurta, tuz ve salam bırakmış. Doğrusu gitmelerine ben de üzülmüştüm. Oysa niye üzülyordum ki. Bunu ben de bilemiyordum. Demek ki yalnızlık, karanlıkta ölü bir ışık altında kalmak beni korkutuyordu.

Ertesi gün yine aynı gardiyan kapıyı açtı ve birden içeri girdi.

– Haydi, bacım yukarı, demez mi?

Ben bana bacım dediğini duyunca, bir kuş gibi oldum, gardiyanın yüzünü baktım. Sonra yine devam etti.

– Bacım bugün buradan çıkacaksınız, esas naçalnik geldi.

Ben cevap vermedim. Mustafa da odasından çıktı. Gardiyan önden biz arkadan, bir gün önce geldiğimiz odanın önüne geldik. Bu kez o da bizimle birlikte odaya girdi. Masada oturan değişik bir subaydı. İri yarı, karakaşlı kara gözlü, yakasında bol bol nişan olan biriydi. Masadan kalkarak, yanımıza geldi. Elimizi sıktı.

– Kusura bakmayın arkadaşlar, çok işim vardı gelemedim, galiba bir yanlışlık olmuş, yarın hareket edeceksiniz.

Zili çaldı, içeriye genç biri girdi. Ona yarın bizi trene götüreceğini ve ihtiyaçlarımızı alacağını söyledi. Tekrar bize döndü, iyi yolculuklar diledi, elimizi sıkarak ayrıldı. Aşağıya odalarımıza döndük ama artık Mustafa ile rahat konuşabiliyorduk.

Ertesi gün saat altıda kapı açıldı. Parlak bir güneş vardı. Bir gün önce gördüğümüz genç adam hazır olup olmadığını sordu. Elbette ki hazırдық, hemen yürümeye başladık. Bu sırada koridorun sonunda tanıdık bir ses yankılandı.

– Çocuklar yolunuz açık olsun, söyleyin bizi de çabuk aldırırsınlar...

Şaşırmıştım, kimindi bu ses acaba? Birden kendi kendime ‘bu Çakıcı’nın sesi’ dedim. Ama nasıl gelmişti buralara... Sonra düşündüm; ‘ben nasıl gelmişim peki...’ O da aynı yoldan gelmiştir aynı amaç için burada olmamız doğal değil mi?

Moskova’ya doğru

Bende çok büyük bir sevinç. Dışarıya çıktık, yürüyerek tren istasyonuna girdik, büyükçe bir istasyondur. Biletleri aldık ve genç adam bizi bekleme salonuna getirdi, oturma yerimizi gösterdi, Mustafa’ya para verdi ve elimizi sıktı, iyi yolculuklar dileyerek, yanımızdan ayrıldı. Daha bir saat vaktimiz var, hemen istasyonun yakınındaki bir pazara gittik. Yiyecek bir şeyler aldık, yolculuğa çıkacaktık, tedarikli olmak gerekiyordu. Biraz da kiraz almıştık. İstasyona döndük, bir yerde oturup bir şeyler atıştırdık. Bu arada kirazları da yemiştik. Beş dakika sonra korkunç bir karın ağrısı başladı. Belli ki, kiraz dokunmuştu ama yerimde duramıyordum. İstasyondaki temizlikçi hemen bizi alıp, istasyon doktoruna götürdü. Doktor bizimle Türkçe konuştu, kiraz yediğimi söyleyince durumu hemen anladı. Bir bardak su içine bir ilaç damlattı. Ardından yediklerimi çıkarınca iyice rahatladım. Oracıkta bi-

raz uzandım, trenin kalkış saati gelinceye kadar dinlendim. Sonra Mustafa ile birlikte gideceğimiz trene gelip, kompartımana oturduk. Yanımıza bir yolcu daha bindi. Azeri olduğu için Türkçe konuşabiliyorduk. Adam yol boyunca bavulundan bir şeyler çıkarıp, yedi. Bu arada bize de ikram ediyordu. Ama gerçekten üç gün üç gece ne yiyecektik, aldıklarımız yetmeyecekti. Üstelik paramız da çok fazla değildi.

Bir gün bir gece yolculuktan sonra gece Tiflis'e geldik, burada trenden indik. Biletimiz aktarmalıydı, ancak nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Biraz gezelim demiştik, çünkü trenimize daha epey vakit vardı. İstasyonun dışına çıkmaya korkuyorduk. Yine de biraz dolaştık ve geri döndük. Etraf çok kalabalıktı, genç, ihtiyar, çoluk çocuk, sarı, siyah, kumral her ırktan insan büyük bir hareket vardı garda. Moskova'ya gidecek olan tren saat bire on kala geldi. Daha önce tren hakkında bilgi aldığımız memura tekrar sorduk, gelen tren Moskova treniydi. Binip, bir kompartımana oturduk. Ama hiçbir şeyimiz yoktu, ne paramız ne de yiyecek bir şeyler... Oldukça bitkin bir biçimde üç gün üç gece süren bir yolculuktan sonra Moskova'ya varmıştık. Bu arada bize acıyan bir yol arkadaşımız bize yirmi kapık verdi ve bu para ile tramvaya binip, gideceğimiz yere yolculuk edebileceğimizi söyledi.

Saat onbirde Moskova Garı'na girdiğimizde, çok şaşırmıştım. Bu kadar büyük bir tren istasyonunu ilk defa görüyordum. İstasyonda bir köşede sıralanmış kulübelerde genç kızlar hem telefonlara cevap veriyor hem danışmanlık görevi yapıyorlardı. Kulübelerden birine yanaşarak, elimizdeki kâğıdı kıza gösterdim. Kız biraz da işaretle bize A tramvayına binmemizi söyledi. Tramvaya bindikten sonra biletçi kıza adresi yeniden gösterdik. Kız bize iki durak sonra ineceğimizi işaret etti. İki durak sonra indik, bununla bitmiyordu, adreste yazılı sokağı ve numarayı nasıl bulacaktık? Neyse ki talihimiz yardım etti. Bir subay gösterdiğimiz adresi alarak, arkasından gelmemizi istedi. Birkaç metre ötede bir binanın içine girdik. Girişte camekânlı bir yerde oturan adam Mustafa'nın elindeki adresi alınca, hemen telefona sarıldı. Telefonda aradığı yer cevap verince adam ahizeyi Mustafa'ya verdi. Karşıdaki ses Mustafa'ya ve bana Fransızca ve İngilizce bilip, bilmediğimizi sordu. Ancak ses Türkçe bilip bilmediğimizi sorunca, heyecandan ne diyeceğimizi şaşırmıştık. Telefondaki ses bir yere ayrılmamamızı, orada beklememizi söyledi. Bir iki dakika sonra uzun boylu, sarışın biri yanımıza yaklaştı. Ve bize 'buyurun' dedi. Biz de onu izleyerek, bir koridordan geçip, asansöre bindik. Son katlardan birinde indik ve onbir numaralı dairenin önüne geldik. Ben bayağı heyecanlanmıştım. Adam kapıya vurdu, içerden girmemizi isteyen bir ses geldi.

Reşat Fuat ve Zeki Baştımar'la karşılaşıyorum

İçeri girdik, büyük bir salon, ortada bir masa, koltuklar ve kanepeler... Ama hepsinden önemlisi masanın başında Reşat Fuat ve Zeki Baştımar duruyordu. Bizi odaya getirenin adının Miller olduğunu orada öğrendik. Miller Almanya'da Komünist Gençlik Teşkilâtı'nın başkanıydı. Çok iyi bir Türkçesi vardı. Çok heyecanlanmıştık. Karşımızda TKP'nin önemli isimleri vardı. Elimizi sıktılar, 'hoş geldiniz' dediler. Doğrusu kendimizden biraz utanmıştık. Her tarafımız dökülüyordu, üstelik kir, pas içindeydik. Kolay mı, dağlardan, ormanlardan gündüz gece yürümek. Trenlerde tahtada yatmak, hapiste karanlık bir beton odada aç bırakılmak. Bunları, hepsini onlara anlattık. Bize bazı arkadaşlarımızı sordular; Tellâl Emin'i, Congo Ali'yi, Congo Mustafa'yı, Çerepyanlı Emin'i, Mümin Hoca'yı, Seyit'i, Seyit'in ağabeyi Mehmetaki'yi... Ne yaptıklarını. Ben o zamanlar bu arkadaşlarla fazla samimi değildim, sadece onları mücadeleci tütün işçileri olarak bilirdim. Benim o yıllarda yakın olduğum tütüncüler Mustafa Özçelik ve Mehmet Çakıcı ile eşiydi. Her neyse, sohbetimizi bu minval üzere sürdürdük. Yarım saat sonra Kopulova isminde uzun boylu, sarışın, güler yüzlü bir kadın geldi, elimizi sıktı, elinde duman rengi iki pardösü vardı. Birini bana diğerini Mustafa'ya uzattı. O sırada hemen Reşat Fuat'a bize Batum'da yapılanları anlattık. Ayrıca Çakıcıların da oradan hemen getirilmesini söyledik. Reşat Fuat 'Merak etmeyin onları da hemen getiririz' dedi.

Kadınla birlikte odadan çıktık. O önden, biz arkasından asansörle aşağıya indik. Kapıda bekleyen siyah bir arabaya bindik. Beş on dakika gittik, bir binanın önünde durduk. Kadın bir odanın önüne getirerek, kapıyı açtı. Odada bir kişilik karyola, bir gardırop, bir masa, bir koltuk, iki sandalye, yerler çok güzel, desenli muşamba, büyükçe bir pencere, güzel tül ve desenli perde, pencere ise büyük bir bahçeye bakıyor.

İçeriye girdik, arkamızdan bir kadın daha elinde bir bavulla içeri girdi. Beni getiren kadın vedalaşıp, dışarı çıktı. Gelen kadın banyo yapacağımı belli eden kelimeler söyledi. Tabii bunların anlamını bilmiyor ama kastettiği manayı çıkarabiliyordum. Benimle beraber hamama girdi, üzerimden çıkardıklarımın hepsini kaynayan kazanın içine attı. Eline bir ilaç döktü, ilacı başıma iyice sürdü, sonra suyu döktükçe saçlarımdan dökülen beyazlı siyahlı bitler, sirkeler, yüzlerce, belki de binlerce.

Ardından tekrar tekrar yıkadı, sonra iyice saçlarıma baktı, bitlerden eser kalmamıştı. Tırnaklarımı kestikten sonra, banyodan çıkarak, dışarıya oturdu. Bambaşka bir insan olmuştum. O pislik içinde yüzen Zehra gitmiş bir genç kız gelmişti. Daha sonra kadın beni yeniden banyoya soktu. Bu kez

ılık suyla yıkadı, kurulandım ve verdiği güzel bir iç çamaşırın üstüne bej bir spor elbise giydim. Elbise de sanki üzerime biçilmiş gibi oturdu. Aynaya yenden baktım, ne diyeyim kendimi bir an için tanıyamadım. Banyo beni rahatlatmıştı, hemen uyumak istiyordum. Bütün yorgunluğum gitmiş gibiydi.

İşimiz bittikten sonra yenden geldiğimiz binaya döndük. Kadın beni bir odanın önüne getirdi, kapıyı açarak içeri girdi. Güzel bir odaydı. Yeni eşyalarını gardıroba yerleştirdikten sonra bana yemek getireceğini söyledi. Önce anlayamadım, elimle yatmak istediğimi anlatmaya çalıştım. Kadın gülererek, başıyla onayladı ve çıktı. Hemen kendimi yatağa attım. Öyle uyumuşum ki, kadın öğle ve akşam yemeklerini getirip bırakmış, benden hiç haber yok. Sabahleyin kahvaltıyı getirince, ürküp telefona sarılmış ve Reşat Fuat'a haber vermiş. Saat onda Miller ile birlikte kapıya gelip, 'güm güm' vuran Reşat sonunda beni uyandırabildi. Reşat hasta olup olmadığını sordu. Miller ise doktor geleceğini söyledi. Ben önce reddettim, sadece başımın ağrıdığını söyledim. Ama daha önce haber verdikleri doktor gelmişti. O da muayene etti, bir şey bulamadı, sadece birkaç hap verdi ve rahat olmamı istedi. Saçlarımı okşadı ve ayrıldı.

Reşat ile Miller "seni biraz gezdirelim" dediler. Kabul edip, hemen pardösümü giydim. Ancak başım çok ağrıdığı için etrafını büyük bir sargı beziyle sarmıştım, çıkarayım dedim. Miller "çıkarmasan da olur" dedi. Ama ben halimi çok komik bulup çıkardım. Sonra birlikte üst kata Mustafa'nın olduğu odaya çıktık. Aynı uygulamaları arkadaşım Mustafa'ya da yapmışlar. Onu da görünce daha da rahatladım. Nede olsa dünyanın yolunu dağ, bayırı birlikte aşmıştık. Bin bir müşkülle karşılaşmıştık. O benim için bir kardeş gibiydi ve aynı yolun yolcusuyduk. Onu da aldık ve binadan ayrılarak istasyona gittik. İstasyon dediğim metro istasyonuydu. Birkaç durak sonra indik, geldiğimiz semtte büyük bir fabrika vardı. Miller bir döküm fabrikası olduğunu söyledi. Fabrikayı baştan sona gezdik, çalışma yerlerini, yemekhaneleri, soyunma ve yıkanma yerlerini inceleme imkânı bulduk. Gerçekten çok iyi düzenlenmişti. Özellikle fabrikanın revirini çok beğendim, doktor, hemşire ve diğer görevliler çok ilgi gösterdi.

Fabrikadan sonra Moskova'nın şimdi adını hatırlayamadığım bir müzesini gezdik ve yenden metroyla kaldığımız yere döndük. Miller ile Reşat bize veda ederek ayrıldı. Anlaşılan biraz dinlenecektik burada. Bir hafta boyunca, dinlendik, yedik, içtik, sabahları Mustafa ile yakın yerlere yürüyüşler yaptık, kimi zaman kiralık bisikletlere binerek, çevrede turlar attık.

Bir hafta sonra bir gün biz yine gezmede iken, Kapulova gelmiş ama bizi bulamamış, ertesi gün Reşat çıkageldi.

– Çocuklar neredesiniz, bir yere ayrılmayın her akşam saat beşte burada bulunmanız gerekiyor, ayrıca öyle uzak yerlere gitmeyin, kaybolursunuz yoksa...

Eğitim için hazırlık

Birkaç gün daha böyle geçti. Bir sabah odamın kapısı vuruldu. Kapıyı açtığımda yine Kopulova'yla karşılaştım. İçeri girerek, bana giyinmemi işaret etti. Birlikte üst kata Mustafa'nın odasına çıktık. Bir de ne göreyim? Çakıcı ve karısı İhsane ve küçük kızı Macide, sarıldık öpüştük, hasret giderdik. Onların sıkıntı çekmelerinin nedeni, parolayı unutmalarıymış. Konuştuk, dertleştik, onlar da Batum'da bizim gibi zor günler geçirmişler. Ama sonra parti yetkililerinin çabaları sonucunda onlar da buraya gelmiş. O yıllarda Sovyetlerde planlı dönem vardı. Rejime karşı olanlar da boş durmuyordu. Troçkistler fabrikalarda, sendikalarda hatta devletin bazı kademelerinde Sovyet iktidarının ekonomik ve politik gelişimine sekte vurmaya çalışıyorlardı. Bazı geri kafalı kişilerde onlara inanıyordu. Oysa işçisi köylüsü artık iktidardaydı. 1917 Ekim devriminden beri epeyce yol alınmıştı. Plânlı kalkınma projeleri yürüyordu. Ben ikinci beş yıllık plân başladığında Sovyetler Birliği'nde idim, Troçkistler az da olsa örgütlülüklerini sürdürüyorlardı.

Kopulova bir süre oturdu, sonra Miller geldi. Mustafa ile bana hazırlanmamızı, başka yere gideceğimizi söyledi. Bu arada Kopulova bize Haziran ve Temmuz aylıklarımızı vermek istedi. Bir an düşündüm, böyle bir paraya ihtiyacımız yoktu. Yemek, elbise, çamaşır vb. her şey ücretsizdi, paraya gerek var mıydı? Bu parayı orada dünya emekçileri için oluşturulmuş bir çeşit yardım sandığı Mopur'a vermelerini istedim. Mopur; bütün dünyadaki sosyalist ve komünistlere yardım eden Kızılay gibi bir kuruluştur. Mustafa'da "ben almam Mopur'a verin" dedi.

Ertesi gün Mustafa ile ben trenle Fedesya'ya gittik. Yanımızda kısa boylu bir Macar arkadaş vardı. Burada eğitim görecektik. Ama doğrusu bu eğitimin nasıl olacağını pek bilemiyordum. Fedesya'da istasyondan sonra bir otobüsle Kırım'daki tesislere geldik. Deniz kıyısındaki binalar, tek katlı villalar, salonlar, sanatoryum ve dinlenme evi, arkada uzanan üzüm bağları, meyve ağaçları kısaca her şey çok güzel düzenlenmişti. Evler birbirinden ayırıdı, bekâr erkeklerin kalacağı odalar üçer kişilikti. Odalarda kitaplık, gardırop vb. her şey bulunuyordu. Yemek salonu ise deniz kıyısında idi. Yüz kişilik bu salonda dörder kişilik masalar sıralanmış, masalara beyaz örtüler serilmişti. Mustafa'nın kalmış olduğu ev bizden otuz, kırk metre öte-

deydi. Kaldığım evin üst katında üç Japon kız vardı, alta da ben kalıyordum. Daha sonra idare müdürüne benim de onların yanında kalmak istediğimi söyledim, kabul etti. Ancak ne dillerini biliyordum, ne yaşama biçimlerini anlıyordum. Ama hiç önemli değildi, onlar da bizim gibi enternasyonal bir davaya inanmışlardı. Aynı dilleri konuşmasak bile inancımız tekti. Hele yemek salonu tam bir dünya sahnesi gibiydi. Hintliler, Çinliler, Japonlar, Araplar, Fransızlar, İngilizler, Yunanlılar, Türkler vb. Her millet kendi grubu içinde dostluk kurmuştu, birlikte yiyor, birlikte geziyorlardı. Bu günler de dinlenme, eğlenme, gezme ve yemek ile geçti. Mevsim yazdı. Denize giriyoorduk, günlerimiz güzel geçiyordu.

On gün sonra bir otobüs daha geldi. Gelenler arasında Remzi Sako, karısı Fikret, Çakıcı ve karısı İhsane, David, Şevket, Dede Ramazan ve karısı Şehime vardı. Bazılarını ilk kez burada tanıyordum. Yemekte hep birlikte olduk, masalarımızı yan yana getirdik. Türkiye'den gelen öğrenciler epey kalabalık olmuştu. İki gün sonra bir toplantı yaptık. Toplantıda Remzi Sako önemli bir şey açıkladı.

– Birkaç gün sonra bazı arkadaşlar daha gelecek ve ondan sonra onlarla birlikte okula hazırlık için bazı dersler yapacağız, haberiniz olsun, dedi.

Dört beş gün sonra bir otobüs daha geldi. Bu kez de Halil Yalçınkaya, Ahmet Kaya Abbas, Mustafa Şekerci, Laz Mehmet ve İskender Mustafa geldiler. Epey kalabalık bir grup oluşturmuştu. Ertesi gün bir toplantı yaptık. Yeni gelen arkadaşlarımız biraz dinlenmeliydi. Bu toplantıda Remzi Sako'yu hoca tayin ettik. O günden sonra özellikle kahvaltının ardından büyük bir masanın etrafında bir araya gelip, önce ekonomi-politik derslerini uygulamaya başladık. Remzi bu derslerde artı-değeri, bunun nasıl meydana geldiğini, işçi sınıfının kapitalist toplumdaki konumunu ve benzer konuları işliyordu. Böylece derslerle, dinlenmeyle geçen günler benim için çok rahatlatıcı idi. Ömrüm boyunca böylesine rahat bir hayatı yaşayamayacağımı düşünüyordum. Artık yaz da sona eriyor gibiydi. Eylül'de Moskova'ya gidecektik. Esas eğitim orada başlayacaktı. Ama bunun nasıl olacağı konusunda hiçbir bilgin yoktu.

Bir gün Mustafa Özçelik yanıma geldi ve bana şu Japonla tenis oynadığım için arkadaşların kızdığını söyledi. “Peki, kim bu kızanlar” deyince, cevap vermedi. Ertesi gün hocamız ve aynı zamanda bizim gruptan sorumlu olan Remzi Sako'ya meseleyi açtım. Bana öyle bir şey olmadığını, herkesin arkadaş seçmede özgür olduğunu, burasının bir dinlenme yeri olarak bilinmesi gerektiğini ekledi. Herhalde Mustafa biraz da kıskançlığından böyle bir şey uydurmuştur, dedik. Ama yemekhanede Mustafa bana sorunu niye

Sako'ya açtığımı sordu. Ardından da “kimse böyle bir şey demedi, ben senin başkalarıyla oynamanı istemiyorum” dedi. Ben de ona bunları bırakıp, okumasını söyledim. Ardından da ancak böyle yaptığı takdirde benim nasıl bir arkadaş olduğumu anlayabileceğini üstüne basarak ekledim. Biraz mahcup olmuştu, bir daha da bana karışmadı.

Eylül gelince bütün gruplar önce Fedosya'ya oradan da Moskova'ya döndük.

KUTV'a günleri başlıyor*

Moskova'da eğitim dönemi başlıyordu. Bütün bir yazı dinlenmekle, enerji depolamakla geçirmiştik. Artık ben ve arkadaşlarım için yoğun günler gelmişti. Eylül 1934'te derslere başladık. Ders gördüğümüz okul çok büyüktü, tarif etmem biraz zor ama ayrı ayrı sınıfları, kütüphanesi, yatakhaneleri, bahçesi, spor salonu ile böyle büyük bir tesisi ilk defa görüyordum. Herkesi yerleştirdikten sonra programın uygulanmasına geçildi. Ben bekâr olduğum için tek kişilik bir odada kalıyordum. Her gün saat yedide kalkılır, önce bir salonda jimnastik hocasının nezaretinde idman yapılırdı. İdmana başlamak için doktor kontrolünden geçmek şarttı. Ardından duşumuzu alır ve kahvaltıya otururduk. Saat dokuzda başlayan derse onda ara verilir, teneffüse çıkılır sonra tekrar derse girilir ve onikide yemek paydosu verilir. Öğleden sonra da derslere devam ederdik. Gördüğümüz dersler arasında tarih, iktisat, inkılâplar tarihi, sosyalizmin temel kuralları, parti tarihi, Türkçe, matematik, coğrafya önemli bir yer tutuyordu, ayrıca tartışmalar da ders saatlerinin canlı bölümlerini oluştuyordu.

Okulumuzda üç sınıf vardı. Birinci sınıfta, Mustafa Özçelik (Petko), Mehmet Bozışık'ın kardeşi Salih (İslamof), Dede Ramazan (İstavropolo) ve karısı, Şevket Özparlak, Zehra, Mehmet Çakıcı (Mihas), İhsane (İspinos), Şehime (Kudret); ikinci sınıfta İskender Mustafa (Perez), Halil Yalçınkaya, David Nae, Motorcu (Pavbo) Mehmet, üçüncü sınıfta ise Ahmet Kaya (Aleksiyef), Mustafa Şekerci, Küçük Abbas (Dimof) ve Naimof -ki bu da 1925'te Nâzım'larla birlikte giden Rum bir arkadaştı- vardı. Puşkin Parkı'na bakan okulda birkaç bölüm vardır. Enternasyonal bir yapısı olan okulda Çinli, Hintli, Japon, Fransız, İngiliz velhasıl her millettten öğrenci vardı. Bunların tümü kendi ülkelerindeki komünist partilerin üyesi idiler. Biz de oraya Türkiye Komünist Partisi adına eğitim görmek için gelmiştik.

* KUTV Personel Şubesinin 9 nolu seksiyon öğrencileri hakkında değerlendirme belgesi kitabın sonunda EK bölümündedir.

Şubat ayına kadar yoğun bir biçimde devam eden derslere ara verince biraz rahatladık. Gerçekten dersler oldukça yorucu geçmişti, ama bu arada çok şey öğrenmiş, ufkumuz genişlemişti. Onbeş günlük sömestre tatilinde civarı gezdik, fabrikalarda işçilerle konuştuk, onların çalışma şartlarını, nasıl yaşadıklarını öğrenmeye çalıştık.

Ben Moskova'ya giderken bir çift lastik ayakkabı vardı ayağымda. İki seneye onu giydim. Başka ayakkabı istemedim. İlk gittiğimizde sosyalizmle ilgili bilgilerimiz çok azdı. Ve gençtik. 1935 yılında sosyalist yarışmacılık "Stantanov" hareketi başlamıştı. Her birim önüne hedef koyuyor, onu gerçekleştirmek için yarışıyor. Bizde yerin metrelerce altına kömür çıkarmaya girdik. Baretler, kazma kürek kömür çıkardık. Bizim gurup çoğunlukla köylü kökenli olduğu için kazma küreğe yabancı değildi.

Okuldaki eğitim her milletin kendi hocaları tarafından yapılıyordu. Bu hocaların bir bölümü Rusça da biliyordu. Böylece o dönemin sonuna kadar okuduk ama birinci yılın sonunda ben hastalanmışım. Sırtım çok ağrıyordu, ızdırabtan duramıyordum. Doktor Aleksandr beni tedavi etmeye başladı. Ama o yıllarda sık sık sözünü ettiği "tüberküloz" kelimesinin ne anlama geldiğini bilmiyordum. Bu arada kulağымda korkunç bir ağrı başladı. Hemen ameliyat edilmesini istediler. Doktor Andreyanov yaptı ameliyatı. Çok iyi bir hekimdi, bana sürekli olarak "Yevreykam" diyordu. Ama çok zor ameliyat geçirdim, dokuz ay zarfında iki kez hastaneye yattım, eğer ameliyat olmasaydım, kulaktaki iltihap beynime kadar sirayet edecekti. O kadar ki, kulak akıntısı ameliyattan sonra üç yıl daha devam etti. Sonra da hiçbir şey kalmadı.

Okulda Peres (İskender Mustafa) ile Petko (Mustafa Özçelik) beni paylaşamıyorlarmış. Benim böylesi şeylerden haberim yoktu. Meğerse bunlar ciddi ciddi hakkымda başka şeyler düşünüyorlarmış. Her neyse, ben hastanede kalırken, arkamdan böylesi tartışma ve dedikoduların konuşulması hoşuma gitmiyordu. Arkadaşım İhsane ziyaretime gelip, bunları anlattığı zaman hem sinirlendim hem de üzüldüm.

Taburcu olduktan sonra derslere çalışıp, imtihanlara girdim. Okula başım sarılı olarak gittim. Giderken yanımda İskender vardı. Gerçekten hem hastalığım hem de diğer dönemlerde bana çok yardımcı olmuştu. Tabii ki hastalığım nedeniyle fazla çalışmamışım. Kadirof bu durumuma çok üzülmüştü, bu nedenle imtihanda bana çok yardımcı oldu. Ama notlarım fazla yüksek değildi. İmtihandan sonra yine İskender Mustafa beni hastaneye götürdü. Ayrılırken el sıkıştık, o anda yüzüme baktı.

– Zehra eğer sana bir şey olsaydı, ben de yaşamamak için mutlaka bir şeyler yapardım, dedi.

Yaz gelince okul tatile girdi, arkadaşlar askeri talimlere katıldı. Ben ame-

liyatlı olduğum için gidemedim. Küçük Abbas Dimo ve Dede Ramazan (İstavropulos) ile birlikte okulda kaldık. Kendi aramızda bir işbölümü yaparak, bazı görevleri paylaştık. Ben Mopur görevini üstlendim. Verilen aidatları alıyor, giyecek ve benzeri ihtiyaçlarımızı temin ediyordum. Ama bazı sorunlar da çıkmıyor değildi. Meselâ İstavropulo (Dede Ramazan) bizden habersiz, paranın korunduğu yerden para alıp, bira içiyormuş. İnsanlar nasıl değişiyordu. Bu İstavropulos hakkında neler duymuştum... 1928'lerde Sultanahmet Camisi'nin minareleri arasına "Bütün Dünya İşçileri Birleşin" yazılı bez pankart astığını anlatırlardı. Önce farkına varmadık, daha sonra Dimof (Abbas) parayı alırken yakalamış. Bana söyleyince ne yapacağımı şaşırdım. Sonra aylığımız gelince parayı tamamlayıp, yerine koyduk. Ancak arkadaşlar döndüğünde olayı kısım şefimize anlattım. Meğerse İstavropulos bunu daha önce de yapmış. Artık bir önlem almak gerekecekti. Yapılan toplantı sonunda, İstavropulos'un bir fabrikaya gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak ailesi bizimle birlikte kaldı. Eşinin okuma yazması yoktu. Derslere devam ediyor ama sadece dinlemekle yetiniyordu. Ben hem İstavropulos'un eşi Kudret'e hem de bizim İhsane'ye okuma yazma dersi veriyordum. İkisi de kısa bir süre içinde okuma yazmayı öğrendiler.

Okuldaki ikinci senemiz daha verimli geçti. Bu kez farklı dersler görüyorduk, hocalarımızın bazıları değişmişti. Seyit Ahmedof, Kadirof, İsmailof, Nerimanof, Dr. Şefik Hüsnü (Ferdi) ayrı ayrı dersler veriyordu.

İsmail Hakkı Bey, Rusya İnkılap Tarihini anlatıyordu. Mustafa Suphilerin zamanından kalmaydı. Türkçe kitaplar yoktu. Marks, Engels, Lenin'i Türkçe okuyamıyorduk. Azerbaycan dilinden yarım yamalak okumaya çalışıyorduk. Lisan benziyordu. Ahmetov Hoca vardı, o bize yardım ediyordu.

Evleniyorum

Bir gün arkadaşım Kudret bana bir mektup uzattı. Açtım baktım, İskender Kemal'den (Peres) geliyordu. Açıkça evlenmemizi istiyordu. Kendisi bizzat söyleyememiş, en iyisi mektupla hislerimi ifade edeyim demiş. Mektubu tekrar Kudret'e verdim ve "henüz zamanı değil, biz buraya evlenmek için değil, inandığımız dava için bir şeyler öğrenmeye geldik, hele okuyalım, sonra düşünürüz bunu aynen ona söyle" dedim.

İkinci sene derslerime daha sıkı sarıldım. Artık bazı şeyleri kavramaya başlamıştım. O yıllardaki dünya siyasetini izleyebiliyor, yorumlar yapılabiliyordum. Başka ülkelerdeki ve Türkiye'deki işçilerin hangi koşullarda yaşadığını ve nasıl bir mücadele vermeleri gerektiğini kavrayabiliyordum. Ama bütün bunları kavramak o kadar kolay olmuyordu. Okumak, öğrenmek, bir daha okumak bir daha öğrenmek...

Bu arada okulda bazı arkadaşlar benim Peres ile Petro arasında bir tercih yapmamı, ikisinden biriyle evlenmem gerektiği konusunda baskı yapmaya başladılar. Sonuçta ben İskender Kemal'i tercih ettim. Çünkü ona karşı bir eğilimim de vardı. Üstelik hastalığım sırasında çok yardımcı olmuş, beni hiç yalnız bırakmamıştı. Hatta bundan dolayı bazı arkadaşların eleştirisine maruz kalmış, disiplin kuruluna verilmiş, sonuçta Dr. Şefik Hüsnü ile Reşat Fuat araya girmiş ve bunda bir sakınca olmadığını belirtmişlerdi. Ayrıca İskender Kemal grubumuz içinde sözü dinlenen, kültürlü, eğitimi iyi olan bir gençti. Sonunda evlilik kararını verdim. Buna arkadaşlarım da çok sevindi. Ülkemizden uzakta hayatımızı birleştirecektik, bu çok değişik bir şeydi. Daha sonra da yurda dönecek ve aynı hayatı paylaşacaktık.

Evlilik törenimiz çok önemli bir güne denk getirildi. 8 Mart 1935 Dünya Kadınlar Günü'nde anma törenini yaptıktan sonra evliliğimiz ilân edildi. Ertesi gece bir eğlence tertip edildi, Petro da şerefimize bir çay verdi. O da çok iyi bir arkadaşı, daha sonra dostluğumuz sağlamlaştı.

İki ay sonra okulun tatil hazırlıkları başladı. Arkadaşlar hazırlıklar yapıyordu. Bu arada iki aylık hamileydim. Fakat kısım şefimiz, daha sonra Stalin tarafından sürgüne gönderilip, orada ölen Baytar Cevdet (Fahri) bunu duyunca beni müdür odasına çağırarak, benim en başta talebe olduğumu, ikincisi hastalık geçirdiğimi ve bunun bir tehlike yaratabileceğini belirterek, çocuğu aldırmam gerektiğini söyledi. Ben de razı oldum. Ertesi günü eşim ve ben müdürümüzün arabası ile uzak bir hastaneye gittik, ağır bir kürtaj geçirdim. Ama çok kan kaybetmişim ki, ciğerlerim rahatsızlandı. Okul doktoru beni çok sevdiği için özel bir ihtimam gösterdi. Kısa sürede kendimi toparladım, bunda eşim İskender Kemal'in de büyük bir payı vardı. Bir an için olsun hiç yanımdan ayrılmadı, bir dediğimi iki etmedi. Tedavi gayet iyi geçmiş, morali düzelmişti. Bu arada tatil için kuralar çekildi. Biz ve birkaç tanıdığımız aile Yalta'ya düştük. Çok sevinmişim, deniz ve güneş beni sağlığıma daha hızlı kavuşturacaktı. Nitekim öyle de oldu. Çamlar arasında güzel tatil evleri, rengârenk çiçekler, mis gibi kokan çam ağaçları, kaldığımız yerlerde eski eşyalar, tablolar, antika eşyalar... Sanki bambaşka bir dünyada yaşıyorduk. Bu arada yine hamile kalmıştım ama son derece mutluydum. Doktor muayene edince, bu kez doğum yapabileceğimi söyledi. Doğumun ciğerlerime de iyi geleceğini ekleyince daha da sevinmişim.

Tatil bitince yeniden okula başladık, yine kısım şefimiz Fahri'ye giderek, bu sefer doğuracağımı söyledim, eşim de ısrarlı bir tavır içindeydi. Ama Fahri bu defa da çocuğu buradan Türkiye'ye nasıl götüreceğimizi, aldırmam gerektiğini söyleyince, kesinlikle reddettim. Okulda ilk dönemin altı ayını

okuduktan sonra hamile kadınların dinlendirildiği bir merkeze gönderildim. Burada her gün doktor kontrolünden geçiyorduk, spor yapıyor doğumla ilgili bilgiler alıyorduk. Bu merkezdekilerin tümü işçi kadınlardı. Bir süre sonra buradan ayrılarak, yeniden okula döndüm. Kış tatili başlıyordu, yine birkaç aile birlikte Moskova yakınlarında İvanovna'da bir dinlenme evine gönderildik. Yine çamlar içinde güzel bir yerdi. Yemek salonu ise ayrı bir yerdeydi. Bir gece İstanbul'dan tanıdığımız tütüncülerden Remzi aniden içeriye girdi. Hayret etmiştim, nereden çıktı diye. Eşim ve diğer arkadaşlar Remzi'yi tanımazlıktan gelip, kalkıp çıktılar. Ben ise ayağa kalkıp, 'hoş geldin' diyerek elini sıktım. Yemekhaneye girip, biraz yiyecek hazırladım, sonra ona kalacak yerini gösterdiler. Çok yorgundu herhalde, banyo yapıp, yatı. Ertesi gün kahvaltıda sohbet etme imkânı bulduk. Remzi bana Türkiye'deki ailesini sordu. Bende annesinden, iki kızından ve karısından bahsettim.. Gözleri yaşardı. Başından geçenleri bir bir anlattı. Meğerse onu Özbekistan'a göndermişler, çok zor günler yaşamış, dil bilmediği için güçlük çekmiş, daha sonra bir tütün fabrikasında ustabaşı olmuş, burada da bir hemşire ile evlenip, kız çocuğu sahibi olmuş. Cebinden güzel bir bebek fotoğrafı çıkararak, bana gösterdi. Çok duygulanmışım.

Kızım dünyaya geliyor

O yıl çok kötü bir kış vardı, yollar kapanmıştı. Moskova'ya bir süre dönemedik. Bir gece, bir başka arkadaş Remzi'yi götürmek için geldiği zaman sadece benimle vedalaştı, ayrıldık ve bir daha da onu hiç görmedim. Yollar açıldıktan sonra yeniden Moskova'ya döndük. Artık eğitimimiz de tamamlanmak üzereydi. Okuldan sonra bizleri fabrikalara staj yapmaya gönderdiler. Ben bir iplik fabrikasında çalışırken, eşim de makine teknisyenliği stajı görüyordu. Kudret de benimle birlikteydi. *Amaç hepimize bir sanat öğretmektir. Hemde teorik olarak öğrendiğimiz şeylerin pratiğini yapıyorduk. Ben Türkiye'de tekstilde biraz çalışmışım. Kurtuluş'ta pamuk imalatında iplik yapıyorduk. İngiltere'den gelen makinaları orada görmüştüm. 120 tane bobini 5 dakikada topladım. Başımızda bulunan Lisa bunu görünce çok şaşırıldı. Ona yarım yamalak Rusça Türkiye'de bu işi yaptığımı anlattım.* Üç aylık stajdan sonra tekrar İvanova'ya döndük. Hava yine çok soğuktu, her taraf kar içindeydi, ısı kimi zaman sıfırın altında yirmi dereceye kadar düşüyordu. Hamileliğim de ilerlemişti. Bir gece aniden sancım tuttu, acele bir kızak hazırladılar ve Moskova'ya hastaneye getirildim. Sabah saat sekiz sularında da kızım dünyaya geldi. Kızım 4 kilo 200 gramdı. Hastanede bir haf-

ta yattıktan sonra taburcu olup, yeniden İvanova'ya geldim. Kızımın adını Ayten koyduk. Mavi gözlü, siyah saçları vardı, sol kolunda da zeytin tanesi büyüklüğünde bir benini hatırlıyorum. Kızımın adının Rusça anlamı da “Luna Koja” yani ‘ayın teni’ anlamına gelen bir kelime. Doğumdan sonra yoldaşlarımız ziyaretime geldiler. Bugün gibi hatırlıyorum: Şefik Hüsnü bir altın saat, Reşat Fuat bir yüzük, Zeki Baştımar ise elbiselik kumaş getirdi. Doğumdan sonra Udelni'ye güzel bir eve yerleştik, ailecek ağaçların çevrelediği bir binanın üst katında oturuyorduk. Çok rahattık, kızımız için bir çocuk arabası almıştık, bakıcısı her gün gelip, gezdiriyordu.

Artık dönüyorum, ama kızım olmadan...

Böylece güzel günler geçirdik, bu arada kızım altı aylık olmuştu. Artık Türkiye'ye dönüş vakti de geliyordu. Bu arada dönen birinci ve ikinci grubun tutuklandığını duymuştuk. 1937 yılına girdiğimizde artık bizim de dönecek olan üçüncü katile olarak hazırlıklarımızı bitirmemiz gerekiyordu. Arkadaşların tümü bana burada kalıp, çocuğumun büyümesini beklememi söyledi. Bir gün Dr. Şefik Hüsnü ile Reşat Fuat gelip, kızım beş yaşma gelene kadar orada yaşamamın zorunlu olduğunu, Peres'in ise gitmesi gerektiğini söylediler. Ancak ben razı olmadım, hatta kızımı da yanımda götüreceğimi söyledim. Buna herkes karşı çıktı, o yollarda küçücük bir bebeğin başına neler geleceğini söyleyip, beni vazgeçirdiler. Peres de benim gibi düşünüyordu, onun da endişesi kızıydı, ayrıca beni Sovyetler'de bırakıp dönmeye razı değildi. Gerekirse kendisinin benimle birlikte kalacağını, bensiz asla dönmeyeceğini arkadaşlara ilettiler. Bu tartışmalarla bir iki ay daha geçti. Nihayet bir gece bizlerin sevki ile uğraşan Garcan ile Miller yoldaşlar gelerek, çocuğu sütannesine verdiler. Bana “hiç merak etme, çocuğun çok iyi bakılacaktır, ilerde ya sen gelir ya da kızını sana göndeririz” dediler. Ama ne ben bir daha gittim ne de kızımı tekrar görebildim. Kızımdan ağlayarak ayrıldım. Ama bu ayrılık zorunluymuştu, yapacak hiçbir şey yoktu.

25 Nisan 1937'de Türkiye'ye dönmek üzere Odesa'ya geldik. Bir otele yerleştikten sonra aynı yere bir karı-koca ve Nail V (Çakırhan) geldi. Gece saat 9 sularında İsmail Bilen ile Miller geldiler. Bilen eşime bir tabanca verdi.

– Eğer motorcu Boğaz'ın girişinde bir köye indirmek isterse, tabancayı çekip vur ve hiç durmadan Bebeğe kadar gidip, oradan inip, dağılın, dedi.

Gece yarısı motora binerek yola koyulduk. Hepimiz oldukça tedirgindik, eşim İskender Mustafa beş gün boyunca gündüzleri uyuyup, gece nöbet tuttu. Sonunda Karadeniz'i aşip, Boğaz'ın girişine yakın bir yere geldik. Fe-

ner bir kilometre ötedeydi. Fenerle bizim aramızda, bize yakın bir yerde bir başka motor duruyordu. Eşim Mustafa durumu anlamıştı, bize hemen ambara inmemizi ve ses çıkarmadan beklememizi söyledi. Söylediklerini yaptık, hepimiz çok heyecanlanmıştık. Bu arada motordan bir ses yükseldi.

– Memet mal var mı?

İskender Mustafa tabancayı çıkarmış, namluyu bizim motorcuya doğrultmuştu. Saniyeler geçmek bilmiyordu. Motorcumuz bembeyaz kesilmişti.

– Hayır, yok yok, yalnız iki tane yunus balığı var...

– Yalan söyleme, karışmam vallahi...

– Yok, yok ağabey emin ol!

Bizden önceki arkadaşların başına neler geldiği, nasıl yakalandıkları şimdi anlaşılmıştı.

Dördüncü Bölüm

YENİDEN İSTANBUL

Tehlikeyi atlatmıştık, bir şey olmadan Bebeğe kadar geldik. *Partiden, “sakın evinize gitmeyin” diye bizi tembiblemişlerdi. Zaten biz Sovyetler’de iken polis eve gelmiş anneme tazyik yapmış beni sormuş.* Burada herkes birbirinden ayrıldı. Biz de Sirkeci’de Cumhuriyet Otel’ine geldik. Ancak hüviyetlerimiz olmadığı için zorluk çekecektik, neyse ki otelci kadın beni kadın olduğum için kabul etti. Fakat Mustafa’yı almadı. Bavulumuzu otelde bıraktıktan sonra Ortaköy’e gittik. Ağabeyim ve yengem çok şaşırdı, sarıldık, öpüştük. Onları eşimle de tanıştırdım. Annemi çok merak ediyordum. Bursa’da olduğunu söylediler. Ama hepsinden önemlisi ağabeyim, polisin beni aradığını ve buralarda dolaşmanın tehlikeli olabileceği konusunda uyarılarda bulundu. Bunun üzerine yemek yemeden vedalaşarak, ayrıldık. Akşam Sirkeci’ye dönerek bir yerde karnımızı doyurduk, İskender beni otele bıraktı, çünkü kalacak yeri yoktu, otele almamışlardı. O gece hiç uyuyamadım, Mustafa da Sirkeci’den Samatya’ya kadar gidip, gelmiş. Sabahleyin otele geldiğinde hemen bir ev aramaya kalkıştık, Fatih’te İtfaiye’nin arkasında Bozdoğan kemerine yakın bir sokakta ahşap bir evin alt katının boş olduğunu görünce kapıyı çaldık. Orta yaşlı bir kadın ne istediğimizi sordu, kiralık ev aradığınızı söyleyince hemen kiranın onaltı lira olduğunu söyledi. Fazla itiraz etmeden hemen bir aylık kirayı kadına verdik. Ancak eve koyacağımız hiçbir eşya yoktu. Doğruca Mahmutpaşa’ya giderek bir karyola ve yatak aldık. Kapalıçarşı’dan da çarşafları uydurduk. Bir masa dört sandalye, tabak, çanak ve bunun gibi ne ihtiyacımız varsa, hepsini bir at arabasına yükleyerek eve geldik. Kadın eşyaların hepsini yeni görünce, şaşırdı. Ailemiz evlenmemizi istemiyordu, biz de böyle bir yolu tercih ettik, gibi bir gerekçe uydurduk. Kadın halimize çok acıdı, bize çok yardımcı oldu. Her gün işe gider gibi evden çıkıyor ve partili arkadaşlarımızla buluşuyorduk.

Samsun ve sonrası

İki hafta sonra Reşat Fuat bize Samsun'a gitmemiz gerektiğini söyledi. Ev sahibi kadına çok acele İzmir'e gitmemiz gerektiğini söyleyerek, evi boşalttık. Ertesi gün Karaköy'den kalkan Güneysu vapuruna binerken bir tuhaf oldum. Bu vapura kaçınıcı binişimdi, vapur demir alırken derin bir nefes aldım. Böylelikle polisin takibinden de kurtuluyordum. Samsun'da iner inmez kız kardeşim Şerife'nin evine gittik. Evde kayınvalidesi vardı, Şerife'yi sorduğumda işte olduğunu söyledi. Akşamleyin gelince, sarılıp öpüştük. Gelişim tütüncüler arasında hemen duyuldu. Eski tanıdıklar eve doluşmaya başladı. Eski arkadaşım Arnavut Esmâ da koşarak geldi, sarılıp, hasret giderdik. Bu arada Esmâ iki odasının boş olduğunu, kiraya verebileceğini söyledi. Çok sevinmiştim, şimdi iş bulmak gerekirdi. Bir hafta sonra Samsun İnhisar İdaresinin tütün deposuna müracaat ettim, beni hemen işe aldılar. Mustafa da kunduracılık yapmak için küçük bir dükkân açmak istiyordu. Bunu da kısa bir sürede gerçekleştirdi. Hayatımız düzenli geçmeye başlamıştı. Ama küçücük kızım hiç aklımdan gitmiyordu, oysa o şimdi çok uzaklardaydı. Çaresiz dayanacaktık. Bu arada Samsun'da yaşarken ta uzaklarda olan Ayten'e bir kardeş doğurdum. Adını Gülten koyduk.

Samsun'da tütün işçileri arasında iyi bir örgütlenmemiz vardı. Biz de kısa bir süre içinde buradaki arkadaşları tanıma imkânı bulduk, birlikte toplantılar yaptık, tütün işçilerinin sorunlarını çözme yolunda mücadele ettik. Gerçekten buradaki şartlar çok kötüydü, işçiler arasında tam birlik yoktu, işveren istediği zaman istediği işçiye atabiliyor, kimsenin sesi çıkmıyordu. Bu arada yine gizlice yürütmüş olduğumuz Müstakil Tütüncüler Sendikası'nın da örgütsel çalışmalarını yapıyorduk. *TKP'li arkadaşlar arasında Ganzur Mehmet, Bulgaristanlı Kadir, Kenan Yaşar, Bayram Ali vardı. O tarihte Samsun İnhisar İdaresinin Danimarka'ya tütün ihracı işi vardı. Tam o dönemde biz sendikayla beraber 6-7-12 olan farklı farklı saat ücretlerinin eşit olması için grev yaptık. Zaman uygun olduğu için başarılı olduk. Herkesin maaşları düzeldi. Eşit hale geldi.* Samsun'da onbir ay kaldıktan sonra yeniden parti tarafından İstanbul'a çağrıldık. 1938 yılının Nisan ayında tekrar İstanbul'a döndük. Balat'ta ablam Saliha'nın yanında birkaç gece misafir kaldıktan sonra bir oda kiralayarak, buraya yerleştik. Mustafa bu süre zarfında pek sokağa çıkmıyordu. Ben ise Kantarcılar Tütün Deposu'na müracaat ederek, iş buldum. Arkadaşlarım Rabia, Lütfiye, İkbâl ve Memduhe de burada çalışıyordu. Ustabaşı ise teyzemin eski eşi Hasan Tahsin'di. Beni görür görmez işe aldı. Her gün Balat'tan Sirkeci'ye yürüyerek, Kantarcıların deposuna gidip gelmeye başladım. Ama yine huzursuzdum. O gün-

lerde Kasımpaşa'da polis tarafından arandığımı, beni birkaç yere sorduklarım öğrenince, bu işten de ayrılmak zorunda kaldım. Bir süre Balat'ta balıkhanede kısa bir iş buldum. Balat'tan da Fatih'e taşınmıştık ama bu yer değiştirmeler yaklaşık bir yıl daha sürdü. Bu arada polis aramaları gevşemiş, belki de mürur-ı zamana uğramıştı.

Bu yıllarda son kez Karaköy'de iki odalı bir ev tutmuştuk, Mustafa da ayakkabıcılığa başlamıştı. Ben de Tophane'deki Felemenk Tütün Deposu'nda bir iş bulmuştum. Burası yaklaşık sekiz yüz işçinin çalıştığı büyük bir yerdi. Ama sosyal hakları çok azdı, ücretler düşüktü. Yalnız her şeye rağmen işçiler arasında birlik vardı. İşyerinde yapılan ilk işçi müessesilliği seçimlerini bizim arkadaşlar kazandı. Bugün gibi hatırlıyorum seçilenleri; Hafız Besim Hoşses, Hasan Doğruyol, Ahmet Şener, İbiş Aydınlatan, Ramazan Koçak, Mehmet Uzun ve ben. İşveren ise Kemal Karadağ ve ortakları idi. Mücadelemiz oldukça zorlu geçti. İşçiler bizi sıkıştırıyor, ücretlerin artışı istiyor, işyerinde yemek verilmesini, izin hakkının tam olarak sağlanmasını, izinlerin düzenlenmesini istiyorlardı. Sonunda yapmış olduğumuz müzakereler sonunda isteklerin büyük bir bölümü kabul edildi. Biz de mümessil olarak görevimizi iyi yapmıştık.

Hayatımız büyük zorluklar içinde geçiyordu. Çünkü Samsun'dan geldiğimizde kızım Gülten yirmiyedi günlüktü, üstelik annem de giderek ağırlaşıyordu. Bu arada sütüm bozulduğu için kızımı emziremiyordum. Aynı günlerde Tophane'de Topal Recep Beyin açmış olduğu sandık işine arkadaşlarının ısrarı üzerine girmiştim. Çalışıp, üç beş kuruşu da hasta annemle, kızımın harcamak dileğindeydim. Bir iki hafta burada çalıştım, bir gece saat onbir civarındaydı. Daha Mustafa işten gelmemişti. Annemle yemek yedik, biraz konuştuk, sonra da yattık. Çok zaman geçmemişti ki, birdenbire bir iniltiyle uyandım. Annem uyanmış, inliyordu ama ne dediği anlaşılmıyordu. Ani bir felç geçiriyordu. O sırada Mustafa da gelmişti. Hemen bir doktor aramaya gitti. Gelen doktor annemin ani bir şok geçirdiğini, bunun kalıcı da olabileceğini söyledi. İlaç verdi, iğne yaptı. Ertesi gün işe gitmedim. Birkaç gün sonra ablam geldi. Ama artık annem yarı felçliydi, yemek yiyemiyor, dışarı çıkamıyor, ayakları tutmuyordu.

Bir kızım uzarlarda, bir kızım hasta

Karaköy'de oturduğumuz ev çok kötüydü. Hemen Kasımpaşa'ya taşınmaya karar verdik. Kasımpaşa'da arkadaşım Remziye'lerin evini ucuz bir kirayla tuttuk. Ama kızım ve annem kötüydü, kızıma bir bakıcı bulmak gere-

kiyordu. İşten ayrılmak ta mümkün değildi. Sonunda Firdevs abla diye tanıdığımız bir kadın her gün gelip bakmaya başladı. Ben sabahları bir kilo sütünü ve mamasını bırakıyor, işe gidiyordum. Bir gün geldiğimizde çocuğun şiddetli ishal olduğunu gördüm. Herhalde çiğ süt içirmişlerdi. Bir hafta boyunca kızım eridi, gitti. Doktor görünce hemen barsak humması teşhisini koydu. Serumlar ilaçlar kâr etmedi. Gül yüzlü kızımı 13 Kasım 1938'de kaybettim. İçim öyle yandı ki, neydi bunlar, başıma gelenler... Bir kızımдан ayrılıyor, onu uzak diyarlarda bırakıyor, bir kızımı da toprağa veriyordum.

Kızım öldükten sonra işe gidip gelmem bir çeşit teselli olmaya başladı. Ama içim yanıyordu. Aldığım altı lira altmış kuruşluk haftalığın dört lirasını annem için harcıyordum, geri kalanıyla evi geçindiriyordum. Bu arada Mustafa da kızın ölümünden sonra yıkılmıştı. İşe gidiyor ama çalışmıyordu. Bir iki aylık bunalımdan sonra yeniden çalışmaya başladı. Savaş kapıya dayanmıştı, Avrupa tam ateşin içindeydi, Hitler'in orduları bütün insanlığı, demokrasiyi tehdit ediyor, dünyaya hâkim olmak istiyordu. Türkiye mümkün olduğu kadar savaşın dışında kalmaya çalışıyor ama insanların hayatlarını idame ettirmesi zorlaşıyordu. Un, şeker, gazyacı ve temel gıda maddeleri bulunmaz olmuş, karaborsa hortlamıştı.

Savaş bir kâbus gibi hayatımızın üstüne çökmüştü. Elbette ki, bundan etkilenenler bizim gibi işçilerdi, çalışanlardı. O yıllarda Yenişehir, Kaşkaval Sokak'ta 2 numarada oturuyorduk. Annem ise her geçen gün kötüye gidiyordu. Sonunda 1939 yılının Şubat ayında onu da kaybettim. Cenazeyi kaldıracak paramız yoktu. Çaresizdik, nihayet koluma taktığım, bana Dr. Şefik Hüsnü'nün Sovyetlerde kızım doğduğunda verdiği altın saati rehin bırakmak zorunda kaldım. Cenazeyi ancak böyle kaldırabildim.

Annemin ölümünden sonra kendimizi toparlama imkânımız pek olmadı. Devamlı bir iş olmasa bile arada bir çıkan işlerle idare ediyor, Mustafa ile birlikte tenceremizi kaynatıyorduk. Masrafımız biraz azalmıştı, ama şartlar öyle kötüydü ki, devamlı eski günleri arıyorduk. Her şeye rağmen hayat devam ediyordu. Bu yıllarda parti çalışmaları durdurulmuştu. Savaş, tevkifatlar elimizi kolumuzu bağlamıştı. Ayrıca kadro sıkıntısı da vardı, dağınıklık her yerde egemendi. Yeniden toparlanma 40'ların başında Reşat Fuat tarafından gerçekleştirilecekti.

İkimiz de çocuğa hasret kalmıştık. Üçüncü kızım 1940 yılının Şubat ayında dünyaya geldiğinde çok sevindik, ölen kızımın adını koyduğumuz Gülten bize hayat verdi. Eşim Mustafa, Beyoğlu'nda Artaki'nin kundura atölyesinde çalışıyor, 13 lira haftalık alıyordu. Kırımız ise 9 liraydı, ben doğum

nedeniyle çalışmıyordum. Bu durumdan dolayı iki odalı olan evimizin bir odasını kiraya vermek zorunda kaldık. Savaş yıllarında İstanbul'da hayat çok zordu. Karartma vardı, Mustafa her gece karanlıkta Beyoğlu'dan Kasım-paşa'ya kadar yürüyordu. Parası olanlar tehlikelerden uzaklaşmak için Ana-dolu'ya kaçıyor, sokaklar aç insanlarla doluydu. Çöp kutularını karıştıran-lar, lokantaların önlerinde bir dilim ekmek dilenenler, asker kaçakları, akla gelen her türlü yoksulluk ve sefalet İstanbul sokaklarının doğal manzarası olmuştu.

Böyle gecelerden birinde henüz uyumamıştım. Mustafa da zaten geç saatlerde işten çıkıyor, eve gelmesi epey vakit alıyordu. Kızım ise mışıl mışıl uyuyordu. Birden sokaktan beni çağırdıklarını duydum. Bu tanımadığım birinin sesiydi. Camdan bakınca yaşlı bir kadın gördüm.

– Zehra Hanım siz misiniz, Dolapdere karakolunda beyinizi gördüm, size haber vermemi istedi.

Birden alt katta oturan Furûzan isimli kiracılara indim. Eşi denizyollarında kaptandı. İki de çok iyi insanlardı. Onların çocukları olmadığı için kızım Gülten'i çok severlerdi. Durumu anlattım, eşi Süleyman Furûzan'ın da benimle birlikte gelebileceğini, kendisinin Gülten'e bakabileceğini söyledi. Apar topar karakola gittik. Zaten yakın bir yerdi. Karakol silme insan doluydu. Mustafa bir sandalyede oturuyordu. Demek ki Beyoğlu taraflarından bir sürü asker kaçağı toplamışlar. Mustafa polisleri Yugoslav tebalı olduğunu, nüfus cüzdanının olmadığını bu nedenle askerlik yapmadığını söylemiş ama ikna edememiş. O sırada komiser yanımıza geldi. Evli olup olmadığını sordu. Ben evli ve bir çocuğumuzun olduğunu, eşimin Türk tabiyetine geçmesinden sonra nikâh işlemlerimizi yapacağımızı söyledim. Komiser de benim gibi mübadele muhaciriymiş, üstelik de Kavala'dan. Adresimizi, kimin evinde oturduğumuzu öğrenince, gitmemiz için izin verdi. Ancak Mustafa için kurtuluş yoktu, çaresiz askere gidecekti. Sabahleyin saat dokuzda karakolda olup, askerlik işlemlerine başlayacaktı.

Ertesi sabah erkenden karakola, oradan da yürüyerek Dolmabahçe'ye geldik. Bir akşam önce yakalanan asker kaçaklarının eşleri ile birlikteydik, eşim Mustafa'nın hüviyeti olmadığı için askere alma işlemini yapamayacaklarını söyleyip, elime tutuşturdukları evrakı Beşiktaş kaymakamlığına götürmemi istediler. Kaymakamlıktaki işlemleri yaptırdıktan sonra geri döndüm, oradan da nüfus memurluğuna giderek, cüzdanlarımızı aldık. Askerlik şubasından “size haber gelir o zaman gelirsiniz” deyip bizi bıraktılar. Sonra hep birlikte yürüyerek, Yenışehir'e, evimize döndük. Kızımı babası kucağına aldı. Geze geze Dolmabahçe'den Taksim'e oradan da Yenışehir'de-

ki evimize geldik. Ayaklarım şişmiş; kan oturmıştu. Mustafa pamuk ve oksijen buldu. Ayaklarımda patlayan yerleri sildik. 2 liramız kalmıştı. Mustafa bakkaldan yiyecek birşeyler almaya gitti.

Aşağıdan Füzuran geldi. Bize çorba getirmiş. Mustafa işe gitti. Ben başımızdan geçenleri Füzuran'a anlattım. Akşam eşim Mustafa, Füzuran kocası Süleyman bizde oturduk. Süleyman gelirken beş tanede pasta getirmiş. Uzun zamandır böyle şeyler yememiştik. Özellikle kızım Gülten pastaları büyük iştahla yedi.

Ertesi günü Füzuran yine bana geldi. Sağdan soldan konuşurken kendi hayat hikayesini anlatmaya başladı. *“Kardeşim Zebra; ben Selanik’liyim. Mübadele olduğunda 9 yaşındaydım. 14 yaşına geldiğimde annemi kaybettim. Babam memurdu. Çok içki içiyordu. Bu nedenle işinden atıldı. Ablamda bu duruma tabammül edemedi, İzmir’e bir adamla kaçtı. Ben babamı çok seviyordum. Paramız pulumuz yoktu. Bir gece babam çok sarhoş sokakta düşmüş. Hastaneye kaldırmışlar. Eve polis geldi. Ben kötü birşey olduğunu anladım. Hastaneye gittik. Babam ölmüştü. Babamın cenazesini kaldıracak para olmadığı için hastane doktoru cenazeyi kaldırdı. Beni hastaneye götüren polis benden hoşlanmış. Ben ne yapacağım diye düşünürken ertesi günü eve geldi. “Seni beğendim, evleneceğim seninle” dedi. Rakı da getirmiş o gece yerde yedik, içki içirdi ve beni ifşal etti. Ben uyurkende çekip gitmiş. Gidiş o gidiş. Sonra yaşlı bir bakkal vardı ve beni istiyordu. Başıma geleni ona anlattım. Beni çok seviyormuş, durumumu kabul etti. Evine gittik. Ama cadımı cadı bir anası vardı. Bir gün adam anasına karşı geldi “ben 45 yaşındayım, bu kız 19 yaşında muhtaç durumda olmasa benim gibi bir ihtiyara varır mı” diye isyan etti. Çok iyi bir adamdı. Beraber yatıyorduk ama o benim saçlarımı okşuyor “zavallı yavrucak nelere katlanıyorsun” diyordu. Bir sabah ben uyandım. “İsmail bey, İsmail bey” diye seslendim. Ama uyanmadı. Kalp krizi geçirip ölmüş adamcağız. Çok üzüldüm, ağladım kaderimemi yanayım adam ölmüş ona mı üzüleyim bilemedim. Ablamı aradım. Onu buldum bir hafta orada kaldım. Sonra tütün mağazasında istifcilik işi buldum. Orada bir gençle tanıştım. O beni gece bayatına alıştırdı. Bir gece basıldık. Bana vesika verdiler. Genel eve düştim. Süleyman’da beni orada tanıdı. Beni o hayattan kurtardı. Aldı getirdi beni buraya. Çok iyi kalpli birisi” Hayat hikayesini Füzuran anlatırken gözlerinden sicimle yaş dökülüyordu. Ama artık Mustafa’nın askere gitmesi çok yakındı, her an çağırabilirlerdi.*

Nihayet, 1941 yılının Temmuz ayının 15’inde muhtardan 28 Temmuz’da şubeye teslim olması için çağrı geldi. İki aylık hamileydim. Bir çocuğa bile

bakmakta zorlanıyorduk, artık kocamda olmayacaktı. Beraber karar verdik. Çocuğu aldıralım dedik. Bir doktora gittim. Durumu anlattım. Bir ilaç verdi bunu bir hafta kullan, olmazsa yeniden bakarız dedi. Gerçektende iki gün sonra iki aylık çocuğu düşürdüm. Ailemden kimse yanımda yoktu. Kardeşim Şerife Samsun'daydı. Ablam Balat'ta, ağabeyim de Ortaköy'deydi. Hepsininde çoluk çocukları vardı. Hiçbirinin ekonomik durumu iyi değildi. 28 Temmuz 1941 sabahı kızımı yaşlı bir tanıdığın yanına bırakarak kocamla şubeye birlikte gittik, muayeneden sonra "Kilis'e gidiyorsun" dediler. Hemen oracıkta vedalaştık, benim için zor bir dönem daha başlıyordu. Mustafa'nın gözleri doldu, "benim için kızımı doya doya öp" dedi ve cebinden çıkan yedi buçuk liranın altı lirasını bana uzattı, helâlleşerek ayrıldık.

Hayat bizim için her zaman acımasızdı, ayrılıklar, yokluklar ve yoksulluklar başkasına değil sanki hep bize düşüyordu. Ama yine direnecektim. Eşim askerde, çocuğum kucağımda ve inandığım bir dava var önümde... Ama yine de mücadeleleme devam etmeye söz veriyorum.

Yalnızlık dolu günler

Kocamı uğurladıktan sonra Dolmabahçe'den Taksim'in yolunu tuttum. Gümüşsuyu'nda Teknik Üniversite'nin oralarda durup, aşağıya doğru bir baktım. Gözlerim doldu, sonra kendime hâkim olmaya çalışıp, yürümeye devam ederek, eve geldim. Kızım uyuyordu, yanında Cemile teyze vardı. Kızımın saçlarını okşarken, yanıma gelerek beni teselli etti. Kadıncağız mercimek çorbası yapmıştı. Israrlarına dayanamayıp içtim, kendime gelmişim. Cemile teyzenin yakınlığı beni rahatlatmıştı, bu sırada üst katta oturan Mürvet indi. Ertesi gün Tophane'deki Felemenk tütün deposunda tonga için işçi alımı yapacaklarını, gidersek belki girebileceğimizi söyledi. Bu sırada kızım uyanmıştı, sarıldım doyasıya öptüm. Babasından ayrı kalmasını sezdirmemem gerekirdi. Sofradan kalktık, vedalaştık. Ne iyi komşularım vardı. O gece hiç uyuyamadım, sabah erkenden kalkıp, Felemenk deposuna yollandık.

Ustabaşı adlarımızı sorarak kayıtlarımızı yaptı, hemen işbaşı yaptık. Yetmiş kuruş yevmiye alıyorduk, burada bir ay çalıştım. Ancak elime geçen para çok az olduğu için büyük sıkıntılar yaşamaya başladık. Doğru dürüst beslenemiyorduk. Kızım da hastalanmıştı. Götürdüğüm doktor, kemiklerinin çok zayıf olduğunu söyleyerek, güçlendirici iğneler yazdı. Ama iğneleri alacak param yoktu. Ertesi gün işyerine gittiğimde çok üzüntülü durduğumu fark eden arkadaşlar teselli etmeye çalıştılar. Ama kızımın hastalığı konusunu da pek ciddiye almamışlardı. Üşütmüş olduğunu, bir aspirin

verince geçebileceğini söylediler. Oysa kızımın hastalığı çok ciddiydi. Akşamleyin arkadaşlardan Behiye ve. Rasime geldi. Onlarla dertleşmeye başladık, kızımın iğnelerini nasıl alacağımızı tartıştık. Hepsi sekiz lira tutuyordu, bu para hiç kimsede yoktu. Evde satılacak bir şeyler de yoktu. Ayrıca o güne kadar evden bir şey satmamıştım, böyle şeylere alışkın değildim. Ama çaresizdim artık. Arkadaşlardan biri de destek verdi, çünkü onun da kocası askerdi.

– Bak Zehra, benim kocam da asker evde iki çocuk var, neyim varsa sattım. Ne yapayım, aç kalıp, hasta olmalarından daha iyi değil mi?

Haklı olduğuna karar verdim. Evdeki karyolamı ve kocamın babasının bir takım elbisesini satacaktım. Karyolayı sildim, temizledim, elbiseyi sandıktan çıkardım. Ertesi gün hemen elden çıkardım, ikisi onbir lira etmişti. Hemen eczaneye giderek, iğneleri aldım. Bir hafta sonra kızım kendine gelmişti, ayağa kalkmaya, güzel güzel yürümeye başladı. Çok mutlu olmuştum, gözüm hiçbir şey görmüyordu. Kızım yeniden dünyaya dönmüştü ya... Bir süre sonra Mustafa'dan mektup geldi. İçinden çıkan fotoğrafı kızım yatağının üzerine koydu ve böylece uyudu. Bu arada ben yatağa düşmüştüm, bir hafta boyunca komşular, arkadaşlar bana baktılar. Ama onlara çok yük oluyordum. Ablamı bana bakması için çağırdım, tam bir ay boyunca kadıncağız bana ihtimam gösterdi. Kızımı yanıma sokmuyorlardı, zaten daha yeni ayaklanmıştı yavrucağızım, bir de benden hastalık kapmasın diye. Sonunda doktor onu görmeme izin verdi.

İki gün sonra işe başladım. Mürvet'le birlikte Felemenk deposuna yürüdük, başta ustabaşı olmak üzere bütün arkadaşlar çok merak etmişti. Salonunda yerime oturdum, usta önüme küçük bir sandık getirdi. Belli ki beni fazla yormak istemiyordu. Bütün arkadaşlar çok iyi davranıyordu. Bir kez daha işçilerin birbirini sevdiğini, kendi aralarındaki dayanışmaya çok önem verdiklerini anlamıştım.

Bu sırada arkadaşları Mustafa'ya benim çok kötü olduğumu, ölmek üzere bulunduğumu yazmışlar. O da alay komutanlığından izin istemiş. Depodaki işimizin bitmesinden üç gün sonra soğuk bir kış günü Mustafa, Kilis'ten çıkagelmez mi... Dünyalar benim oldu. Gelirken de kızıma kendi yaptığı yeşil renkli bir bot getirmişti. Birkaç kuruş da para, meğerse birliğindeki subay eşlerine ve kızlarına ayakkabı, bot gibi şeyler yapıp, üç beş kuruş para kazanıyormuş. Ama üstü başı bir felaketti, her yanı, bütün elbiseleri bit dolu idi. Ablam hemen hepsini bir kazana koyarak kaynattı, kendi de bir güzel yıkandı. Birkaç gün kaldı, dertleştik, hasret giderdik. Resmi evrakı olmadığı için daha önce nikâh işlemi yaptıramamıştık, bu kez bu işi

halletmeyi kararlaştırdık. Sonra vedalaştık, zaten izni çok kısaydı.

O günlerde her şey karneye düşmüştü. Mustafa'yı uğurladıktan sonra eve döndüğümde muhtar Hasan efendinin bir ekmek karnesi bıraktığını gördüm. Ama sadece bir tane, kızım aklına bile gelmemiş, ne yapalım, ekmeği onunla paylaşırım... Günlük hayatın güçlükleri devam ediyordu. Bir yandan da devam eden savaşı izlemeye çalışıyordum. İstanbul savaşı bütün kötü yanlarıyla yaşıyordu. Karartma, yokluklar, hastalıklar, işsizlik. Hele işsizlik, adeta bizim kaderimiz olmuştu.

Köylerde eşya satıyorum

1943 yılında iyice yoksullaşmıştık. Kızım artık üç yaşındaydı, işsiz kaldığım aylarda kızımı bir arkadaşımın evine bırakır, iş aramaya giderdim. Fakat iş bulmak o kadar zordu ki, sonunda ben de diğer arkadaşlarla birlikte köylere çalışmaya gitmeye karar verdim. Bir sabah saat altıda vapura binerek, Bandırma'ya gittik. Bandırma'da indikten sonra nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Orada rastladığımız iki kadın bize Aksakal köyüne gittiklerini, kendileriyle birlikte gelebileceğimizi söylediler. Peşlerine takılarak Aksakal denilen köye gittik. Ben muhtara cüzdanlarımızı gösterdim, kocalarımızın askerde olduğunu, çocuklarımızı İstanbul'da bırakarak buralara geldiğimizi söyledim. Muhtar bize fazla yeri olmadığını söyledi ama yine de bizi misafir etti. Karısı bize çorba pişirdi, ertesi gün getirdiğimiz eşyaları sattık. Getirdiğimiz eşyalar da sandıklarımızdan çıkardığımız eşyalardı. Köylülere bir çay bardağı ile tabağını veriyor, yerine iki kilo nohut ya da fasulye alıyorduk, bunun gibi örülmüş ya da İstanbul'da satılan bir çorabın karşılığında çeşitli gıda maddelerini, un, tarhana, bulgur, mercimek gibi... Bunlar tabii ki İstanbul'da pek alamadığımız gıda maddeleriydi. Aynı gün yakın bir köy olan Eşen'e, oradan da Haydar köyüne yollandık, her gittiğimiz yerde biraz satış yapabiliyorduk. O geceyi geçirdikten sonra Bandırma'ya dönerek, vapura bindik. Vapurdan inince jandarmalar bizi götürmek istedi ama asker karıları olduğumuzu söyleyince bir şey yapmadılar. Böylece Bandırma'ya, oradan da köylere birkaç kez gittik. Getirdiklerimizin bir kısmını yedik, bir kısmını da sattık.

Bu yıllarda parti çalışmaları da hızlanmaya başlamıştı. Ben de bazı görevleri yerine getiriyor, özellikle tütüncüler arasındaki ilişkileri yeniden kuruyordum.

Bir gün köylere birlikte gittiğimiz Rasime'nin bahçesinde otururken, Rasime bana ikimizin de kocalarının askerde olduğunu, askerlikleri bitene ka-

dar birlikte oturmamızı teklif etti. Aslında Rasime bu teklifi partinin talimatı üzerine yapmıştı ama benim sonra haberim oldu. Fena bir teklif değildi, ikimizin de masrafı azalır, çocuklarımız birlikte büyüdü. Zaten ne eşyamız vardı ki, ben satardım, sonra da Mustafa geldiğinde yenisini alırdım. Benim için bir başka yanı da bir taraftan sürdürdüğüm siyasal faaliyetlerime giderken, kızımı bırakacağım rahat bir yer olurdu. O güne kadar hep Cemile teyzeye bırakırdım. Böylelikle toplantıları aksatmıyor, verilen görevleri yerine getirmeye çalışıyordum.

Bir süre bu işi böyle sürdürdük. Ben aldığım parayı Rasime'ye veriyordum, evi o idare ediyordu. Ben mağazalarda iş açılınca çalışıyordum. Ama durumumuz yine de yürekler acısıydı. Et yiyemiyor, mumbar alıyor, bunu yağ ve mısır unuyla karıştırarak kaçamak diye adlandırılan bir yemek yapıyorduk. Kimi zaman da pekmezle mısır ununu karıştırıp, mamaliga pişiriyorduk. Odamızda doğru dürüst bir ısınma düzenimiz yoktu, bir çinko leğenin içinde tahta yakarak ısınıyor, yanarken ışığından yararlanıyor, üzerine bir sacayağı koyup, yemeğimizi pişiriyorduk. Önce çocukları doyurup, yatırıyor, sonra da artan yemekleri biz yiyorduk. Rasime ile çok iyi anlaşıyorduk, aramızda para sorunu hiç olmuyordu. Ama yine de bazen şu askerlik bitip, ayrı evlerimizde oturup, akşamları eşlerimizi beklese, komşuluk yapsak, çocuklarımız birlikte büyüse, eşyalarını paylaşırsa diye düşünürdüm.

Rasime'nin eşi Hadımköy'de idi. Bazen gelirdi ama her geldiğinde bir şey çıkar, Rasime dayak yerd. Bir keresinde tam yemek yerken eşi Etem çıkageldi. Ayağa kalkıp, 'hoş geldin' dedim. Ama suratı çok asıktı, ben de kızımı alıp, Mürvet'e gittim. Zaten o geldiği zaman hep öyle yapardım. Kızı yatırdıktan sonra Cemile teyze ve Mürvet'le konuşurken birden Rasime yüzü gözü kan içinde girdi, bir dudağı patlamıştı.

1945'in soğuk bir kış günü yine işsizdim. Ama mutlaka bir iş bulmam gerekiyordu. Soğuk bir kış günü yeniden yollara düştüm, yürüyerek İnhisarların Cankurtaran'daki deposuna uğradım. Ama heyhat, hiçbir cevap yok, zorlu bir kış geçireceğim herhalde. Sultanahmet'e çıktım, oradan aşağıya Sirkeci'ye inip, eve döneceğim. Vilayeti geçtikten sonra büyük bir kalabalık gördüm. Üniversite öğrencileri bağırıyor, ellerindeki demir çubuklarla *Tan* gazetesinin bulunduğu binaya saldırıyordu. Bazılarının elinde balyozlar vardı, içeri girip makineleri tahrib ediyorlardı. Bir yandan da "Kahrolsun komünistler, kahrolsun kızıl uşaklar" diye bağırıyorlardı. Halk da karşı kaldırımında toplanmış seyrediyordu. Kâğıt bobinleri dışarı çıkarılmış, aşağıya yuvarlanıyordu. Barbarca bir gösteri vardı karşımda. Oysa ben de *Tan* ga-

zetesini okuyordum. Serteller faşistlere, vurgunculara karşı bir savaş veriyordu. Demek ki, onun da karşılığı buymuş... Seyreden halkın bir kısmı pek bir şey anlamıyordu, bir kısmı “eğer bir suçları varsa, adalet var, cezalarını verir” bir kısmı da “iyi ediyor delikanlılar, öldürmeli bu komünistleri” diyor-du. Neye uğradığımı şaşırmıştım. Bu ülkede muhalif olmanın, doğru şeyler söylemenin bedeli hep böyle acı, böyle yıkım mı olacaktı... Sessizce oradan ayrıldım, yürüyerek eve geldim.

Mahallede arkadaşım Rukiye'nin üç oğlunun sünnet düğünü vardı. Gece yarısına kadar yenildi, içildi. Ne biçim bir düzen Tanrım, gündüz bir gazete yakılıyor, yıkılıyor, tahrib ediliyor, gece biz burada eğleniyoruz...

Mümessil seçiliyorum

O yıl içinde Fındıklı'da Samsunkârî işleyen yeni bir mağaza açıldı. Sahibi Nazım Bey adlı Selânikli biri idi. Yunanistan'dan geldiği için oradaki işçi haklarını biraz biliyordu.

Bu nedenle bize karşı tutumu biraz farklıydı. Ustabaşısı İskeçeli Salih ile Baba Faruk da tanıdıklarımızdı. Bu mağazaya Kasımpaşa'dan birçok işçi arkadaşla birlikte, TKP'li arkadaşlar da girdi. İşçi mümessilliğine benimle birlikte Zeki adlı bir arkadaşı seçtiler. Mümessilliğe işveren temsilcisi olarak da Salih Usta getirildi. Nazım Bey benim seçildiğimi duyunca yazıhaneye çağırdı. Benim seçilmeme ve işçilerin beni bu kadar sevmesine şaşırmıştı. İsteklerimizi iletmemizi, gerekeni yapacağını söyledi. Özünde iyi bir insandı, tesbit etmiş olduğumuz istekleri kabul etti. Sabun, iş gömlekleri gibi isteklerimiz hemen çözümlendi. En az yüz kişiyi Müstakil Tütüncüler Sendikası'na üye yaptık. Bu işyerinde beş ay kadar çalıştık. Ardından Salıpazarı'nda İnhisarların deposuna geçtik. İki kadın bir odada çocuklarla birlikte yaşıyorduk. Fakat o günlerde ağır bir zatürrie geçirdim. Kimseye de söyleyemiyordum. Bir ara Mustafa da izine gelmişti. Birlikte birkaç gün geçirdik. İzni bitince geri döndü. O dönemde parti içindeki konumunu çok iyi bilmiyordum. Ben ise o yıllarda iki kez gözaltına alınarak, sorguya çekildim. Benden sürekli olarak eşim hakkında bilgiler istediler, siyasi şubeden sorumlu olan Çolak Hamdi (Parmaksız Hamdi diye tanınır, biz tütüncüler ona Çolak derdik) beni çok zorladı. Ama bir şey tutturamadılar. İkinci kez de sendika kurmak için dağıtmış olduğumuz broşürlerden dolayı onüç gün gözaltında dövdüm, hücrelerde kaldım.

Mustafa İskender ile ayrılıyorruz

Eşim Mustafa İskender'in terhisi yaklaşıyordu. Bu sırada Rasime ile tuttuğumuz evde, İzmir'de sürgünde iken kaçıp İstanbul'a gelen Mehmet Bozışık kalıyordu. Evin iki odasından birini ona vermiş, diğerini de Rasime ve çocuklarla paylaşıyorduk. Mehmet Bozışık'a Mustafa'nın geleceğini, kendisine başka bir yer bulması gerektiğini söyledim. Fakat Mehmet Bozışık bunu reddetti, eşimin eve gelemeyeceğini, kendisinin burada kalması gerektiğini söyledi. Ne yapayım, bir anlamda parti kararıydı bu.

Mustafa 1946'ın başında geldiğinde, bunu kendisine söyledim. Tabii çok zor durumda kalmıştım. Mustafa çok kızdı, bir otelde yer ayırtmıştı. Ona son aylığım olan otuzbeş lirayı ve kolumdaki saati verdim. Ancak otelde yatmadan ve kızını dahi görmeden, o gün İzmir'e gitti. Bana da "Sen beni değil, onları dinliyorsun" dedi. Aslında askerde iken gizli olarak yazdığı mektuplardan birinde Zeki Baştımar'la ilişki kurmamamı istemişti. Bunun nedenini bilmiyordum ama parti içi bir anlaşmazlığın sonunda böyle düşündüğünü tahmin ediyordum.

Ben yine de Bozışık'a evi boşaltmasını söyledim, ses çıkarmadı. Ancak bir ay sonra İzmir'e gitti, iki hafta sonra Rasime'ye bir mektup yazarak onu da oraya çağırırdı. *Tütüncülerden Toprak Mustafa'nın kardeşi Yusuf İzmir'deydi. Oradan bana mektup gönderdi. "Zebra, Boz Mehmet burada, ama tütüncülerle hiç alakası yok. Kimseye selam vermiyor. Polis Yusuf var onunla düşüp kalkıyor. Yamanlar'da garsonluk yapıyor" diyordu. İzmir'de teşkilat vardı biliyorum. Eskilerden Yanyalı Cazım vardı. Onlarla hiç görüşmüyormuş. Sekiz ay kadar bir haber alamadım Rasime'den, orada bir ev tutup, parti örgütlenmesi için çalışmışlar.*

Rasime tekrar İstanbul'a dönünce aynı mahallede bir ev tutarak, çocuklarıyla birlikte oturmaya başladı. Ancak kendisiyle hiç görüşmüyordum. Bir gün eve dönerken, elinde eski Türkçe bir mektupla karşıma çıktı. Yine konuşmak istemedim. Boynuma sarıldı, "beni affet" dedi. Gerçekten Rasime'ye çok kızmıştım, İzmir'e giderken bir veda bile etmemişti, ayrıca bu adam yüzünden eşim terhis olduktan sonra eve dönmedi. Defalarca özür diledi, mektubu benden başka kimseye göstermeyeceğini söylüyordu. Neyse, birlikte yürüdük, o sırada İbiş Aydınlatan geliyordu, onu çağırdım, çünkü ben mektuba bakmış eski Türkçe harfleri sökmemiştim. İbiş'i eve çağırdım, mektubu gösterdik. Bozışık mektupta, bir hafta sonra İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde olacağını, kendisini birinci şubeden aramasını ve gelirken de giyecek getirmesini istiyordu. İmza olarak da "eşin M.Bozışık" diyordu. İbiş, "bu adam deli galiba, hiç böyle bir not iletilir mi? Ne haltlar ka-

rıstırıyor, bu adamda bir şeyler var Allah bilir” diye söylendi. Doğrusu ben de şaşmıştım; bu adam aranıyordu, kalkıp İzmir’e gitti. Belli ki, yakalanmış ve nasıl yapmışsa el altından birine gizlice bu mektubu, adresi de vererek attırmış. Herhalde bir haftaya kadar İstanbul’a getirileceğini tahmin ediyordur. Onun için çağırıyor ama hangi cesaretle kadıncağızın da adresini deşifre ediyor. Doğrusu hiç anlamadım. Gerçekten iki hafta sonra Rasime’ye emniyet müdürlüğünden bir mektup geldi, Mehmet Bozışık kendisini çağırıyor, ziyaret etmesini istiyordu. Rasime bana geldi, kendisiyle birlikte gelmemi rica etti. Fakat ben gitmek istemiyordum, o binanın içine girmek içimden gelmiyordu. Ama yine de arkadaşımı kıramadım, birlikte Sirkeci’ye gittik. Ben içeri girmedim. Kendisi birinci şubeye çıktı. Orada ne yaptığını bilmiyorum, kocası denen adamı görüp görmediğini şimdi bile bilmiyorum. Rasime, kirli çamaşırlarla birlikte ikiyüz lira aldığını söyledi. Bozışık’ta ikiyüz lira daha kaldığını, onu da her gün gazete alıp, okuması için bıraktığını ekledi. Yine şaşmıştım...

Boz Mehmet’de tütüncülerden kopmuş oldu. Kasımpaşa’da TKP’li arkadaşlar artık ona selam bile vermediler.

Mustafa bir süre İzmir’de kaldı. Bu arada 1946’daki Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’nin programını tartışmak için İzmir’e gittiğimde Yaşar Korkmazer’in evinde görüştük. Zaten bir süre sonra İstanbul’a dönerek, Üsküdar’a yerleşti ve partinin ilçe örgütünü kurdu. Kunduracılar Sendikası’nı yaşattı.

Mustafa dürüstlük timsali, hilesiz hurdasız bir kişiydi. Onu 1946’dan 1951’e kadar hiç görmedim. 1951’de içerden çıktıktan sonra aramak istedim. Aslında Üsküdar’da oturduğunu ve bir başka kadınla birlikte olduğunu, çocuklarının doğduğunu biliyordum. Askerden izinli döndüğü bir sırada nikâh işlemlerini yaptırdığımız için resmen evli görünüyorduk. Gizli çalışma koşulları, parti faaliyetleri bu işlemleri değiştirmemize imkân vermemişti. Onu Beyoğlu’nda Artaki’nin kundura atelyesinde elimle koymuş gibi buldum. Birden çok şaşırdı, önce kızımı sordu. Ona içerden yeni çıktığımı, ev ve iş bulamadığımı, mümkünse Gülten için birkaç kuruş para vermesini söyledim. Hemen çıkarıp verdi. Daha sonra Gülten’i gördü.

Mustafa’ya karşı parti içindeki arkadaşların tutumunu bugün dahi anlayabilmiş değilim. Ama o dönemde parti içinde KUTV’da eğitim görmüş kişilere karşı bir husumet vardı. Mustafa da Dr. Şefik Hüsnü’nün en iyi öğrencilerinden biriydi. Partide Şefik Hüsnü’ye yakın olduğu için böyle bir muameleye maruz kalmıştır diyorum. 1970’de resmi boşanma işlemlerini tamamladık. Çünkü o da çocuklarına Kosova soyadını vermek istiyordu. Ay-

rica bu işlem de zorunluymuştu. Ama Gülten ile kardeşleri çok iyi anlaştılar, eşi de benim iyi bir dostum oldu. Ne var ki, hayatı hiç değişmedi, yine yoksulluk, yine acılar... Öldüğünde cenazesini kayınpederi kaldırmıştı.

Savaşın sonunda yeni bir dönem

Artık savaş rüzgârları dağılmaya başlamıştı. Mustafa'dan ayrıldıktan sonra hayatımı yeniden düzenlemek zorundaydım. Bu yıllarda yine işsizdim. Ama ekmek parası kazanmak için her şeyi yapabiliyordum, hırsızlık, namusunu satma, sahtekârlık dışında her şeyi. Yine de iş bulmak çok zordu. Bir yandan da parti içindeki görevlerimi yerine getiriyor, mücadelenin üstüme düşen payından geri kalmıyordum. Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikten sonra "sınıf esasına müstenit" cemiyet kurma yasağı kalkmış, böylece sosyalist partilere ve sendikalara serbestçe örgütlenme hakkı tanınmıştı. 1946'da Dr. Şefik Hüsnü Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurdu. Aynı yıl içinde yeni sendikalar da kurulmaya başlanmıştı.

Yapmış olduğumuz bir toplantıda özellikle sendikal mücadeleye önem verilmesi ve yeni dönemde legal sendikaların kurulması için faaliyette bulunulması kararlaştırıldı. Bunun için de sendikaların ne olduğunu anlatan, sekiz saatlik işgünü ve diğer sosyal haklar mücadelesini de içeren bir broşür hazırlanması için çalışmaya başladık. Ben, Şoför İdris (Erdoğan), Postacı Hüseyin (Kerpiç), Ekmekçi Hristo, Abdi Azer, Neriman Hikmet ve Sadun Aren'den oluşan bir heyet bu broşürü hazırladı ve Neriman Hikmet de sorumluluğunu üstlendi. Çünkü broşürü yasal bir biçimde matbaada bastıracaktık. *Başımıza bir iş gelmesin diye broşürün arkasından fiyat koyduk. Sanki para ile satılıyormuş gibi.* Ancak basıldıktan sonra hemen toplattılar. Nitekim İstanbul'da, İzmir'de ve İzmit'e yoğun bir şekilde dağıtılan bildiriler nedeniyle polis arkadaşlarımızın evlerine baskınlar yaparak, yakaladıklarını emniyette ağır bir işkenceden geçirmişti. Ben de broşürleri dağıtmış, elimde kalan beş tanesini de eve getirmiştim. Bir sabah birdenbire bahçeye iki sivil iki de resmi polisin girdiğini gördüm. Kızım da yanımda uyuyordu. Kapının hızlı hızlı vurulması üzerine açtım. Birden içeriye giren polislerden biri "Zehra Kosova sen misin?" diye sordu. "Evet" deyince, evi arayacaklarını söyleyip, ortalığı dağıtmaya başladılar. Küçük kızım şaşırmıştı, polisleri dışarı çıkmasını, kızımı giydirmem gerektiğini söyledim. Sonra ikimiz de üstümüze bir şeyler giyip bahçeye çıktık. Broşürleri çabuk buldular, zaten küçük tahta sandalyenin üstünde duruyorlardı. Adının sonradan Zeki olduğunu öğrendiğim sivil bir polis, o sırada ağlamaya başlayan

kızıma bir beş kuruş uzatarak, simit almasını söyledi. Bana hazırlanmamı ve Emniyet Müdürlüğü'ne gideceğimizi söylediler. Kızımı komşuya bırakarak, cipe bindim.

Bir süre sonra ünlü Sansaryan Hanı'nın en üst katındaydık. Beni hemen koridorda sıralanmış hücrelerden birine koydular. Artık adını çok duyduğum birinci şubede, ünlü K masasında başıma gelecekleri tahmin edebiliyordum. Akşama doğru kalmakta olduğum 7 nolu hücrenin önüne gelen bir polis hazırlanmamı söyledi. Pargesümü giyerek, 7 nolu hücreden dışarı çıktım, polisi izleyerek bir sürü koridoru geçtik. Nihayet bir kapının önünde durduk. Polis kapıyı açarak, içeri girmemi istedi. Odada bir masa, masanın başında esmer, gözlüklü bir adam, sesini yükselterek:

– Gel bakalım Zehra Hanım, otur şöyle, dedi.

Beni evimden alıp, birinci şubeye getiren polislere bu broşürleri ticari bir amaç için aldığımı ve bazı kunduracılar ile bayilere dağıttığımı söylemiştim. Karşımda oturan adam dirseklerini masaya dayayarak konuşmaya başladı:

– Söyle bakalım Zehra Hanım, demek bu broşürleri ticari bir maksatla aldın ha, kunduracı ve bayilere bunun için mi dağıtıyordun?

– Evet, bunları satarak geçimimi sağlıyordum, ayrıca bunlar yasak olsaydı bir matbaada basılmazdı. Kanuna aykırı olsaydı basılmasına müsaade edilmezdi, diye cevap verdim.

Adam birden elini masaya vurarak, ayağa kalktı.

– Bana bak, sen bu Neriman Hikmet'i tanıyor musun? O Babıâli'nin kaldırım yosmasıdır. Sizin gibi işçileri kendi düşüncelerine alet ediyor. Şimdi sen bana bu işin içinde başka kimlerin olduğunu söyleyeceksin. Eğer bunu yaparsan seni hemen serbest bırakacağım.

– Ben hiç kimseyi tanımıyorum, size yalan mı söyleyeyim? diye cevap verince adam masanın üzerinden sağ elini uzattı. Dikkatlice baktım, adamın sağ elinin parmakları birbirine yapıştı. Hemen anladım, bu hep adını duyduğum biz tütüncüler arasında Çolak Hamdi diye tanınan ünlü Parmaksız Hamdi idi. Broşürlerden birini eline aldı, yüksek sesle okumaya başladı. Tekrar bana doğru döndü.

– Bana bak, senin kim olduğunu biliyoruz. Laz Dede Ahmet kim olduğunu, nereye gittiğini, orada ne yaptığını, ayrıca bir başka kızın olduğunu teker teker anlattı. Bana güçlük çıkarıp, inkâr etme...

– Ben öyle birini tanımıyorum, bunların hiçbirini de kabul etmiyorum, deyince çok kızdı.

– Ben seni öyle bir söyletirim ki, bülbül kesilirsin... *Ben seni iri yarı bir insan zannediyordum ama görüyorumki sen çok zayıf sinek gibi bir*

insansın. Sen işkenceye gelemezsin, en iyisi her şeyi anlat.

“Neyi anlatayım” dedim. “Şefik Hüsnü’yü, Reşat Fuat’ı, Zeki Baştımar’ı nasıl, nereden tanıyorsun bunları bize anlat” dedi. “Ben kimseye iftira edemem, bu söylediklerinizi ben tanımam” dedim. Bana tütüncülerin resimlerini gösterdi. “Tütüncülerini tanırım, onların içinde büyüdüm, onlar benim arkadaşım siyaset filan bilmezler” dedim.

Zile bastı, içeri giren polise “götürün şunu” dedi. Odadan polisle birlikte çıktık. Ne olacağını tahmin edebiliyordum. Ama yeniden hücreye gelince işin daha uzun süreceğini anladım.

İşkence başlıyor

Sabahleyin getirildiğim hücreye çok dikkatli bakmamıştım. Tahta bir ranza, ottan bir yatak, pis, kan lekeleri içinde bir yatak. Ama kapı ve duvarlarda yazılı isimler gözümde kaçmıştı. Gözümü yaklaştırarak tek tek yazılı isimleri okumaya başladım. Nâzım Hikmet’in, Zeki Baştımar’ın, Mehmet Bozışık’ın, Mümin Kökrek’in, Reşat Fuat’ın, Seyit Atılal’ın, Hüseyin Kırço’nun imzaları vardı. Tarihler ise 1934, 1936, 1939 yıllarına aitti.

Sabahleyin uzun boylu bir Arnavut elinde bir ekmekle geldi. Bir de su bıraktılar. Ama ben ne ekmek yedim ne de su içtim. Bütün bir gün kızımı düşündüm. Ne yapıyordu, ağlıyor muydu? Bütün bunları düşünerek bir gece daha geçirdim. Ertesi gün saat sekizde kara suratlı, göbekli bir polis geldi.

– Kalk bakalım, müdür bey seni istiyor.

Kalktım, pardesümü giyindim, tekrar aynı koridorlardan geçerek Çolak Hamdi’nin odasına geldik. İçeri girdim, bu sefer yanında bir başkası daha vardı. Ama artık kendi kendime karar vermiştim. Ne olursa olsun, teslim olmayacaktım. Ne yapmıştım ben, serbestçe basılan broşürleri dağıtmıştım. Kanunsuz bir şey değildi bu, peki beni buraya niye getirmişlerdi? Hele arkadaşlarımı ele vermek, aklımdan bile geçmezdi. Direnecektim.

Masanın yanındaki koltuğa oturdum. Hamdi ayağa kalktı. Yanıma yaklaşarak konuşmaya başladı.

Bak Zehra Hanım, bu broşürleri kimden aldığını, kimlere verdiğini söylemezsen çok fena olacak, tekrar ediyorum, çok fena olacak...

Size hakikati anlattım, neden inanmıyorsunuz? Benim yazmakla çizmekle işim yok. İşsiz kaldım, nereden ekmek parası çıkaracağımı düşünüyorum. Siz ise bana nelerden bahsediyorsunuz. Tanımadığım masum insanlara iftira mı edeyim? Suçum bunları satmak mı? Beni bunun için mi buraya getirdiniz? Madem ki bu broşürler suç teşkil ediyor, neden matbaada basıldı, ne-

den müsaade edildi? Kanaatimce bir suç yoktur bu broşürlerde. Yazanı almadınız, satanı aldınız.

Böyle söyledim. Çünkü sorumlusu, dolayısıyla yazarı Neriman Hikmet'i yakalamadıklarını biliyordum.

Ben bunları söyledim ama ayakta duran Hamdi sinirden ceketini çıkardı. Çok öfkelenmişti, sert bir sesle bağırdı:

– Alın bunu odaya...

Hamdi'nin yanında duran Rüştü denilen adam ile kara suratlı polis kol-larımdan tutup, koridordan geçirip bir başka odaya götürdüler. Kapı kapandı. Ne olacağını biliyordum artık. Rüştü sağlı sollu iki tokat attı, birden göz-lerimde şimşekler çaktı. Rüştü ve diğer polis sürekli vuruyorlardı. Bu sırada bazı kâğıtları imzalamamı istediler, ben reddettim. Daha sonra odaya gi-ren iki polis beni yere yatırdı. Ayaklarımı kaldırarak, falakayı taktılar. Rüştü tekrar imzalayıp imzalamayacağımı sordu. 'Hayır' dedim. Cevabımı duyan polisler vurmaya başladı. Çok acı çekiyordum. Rüştü tekrar sordu, ben ba-ğırarak 'hayır' dedim. Yeniden başladılar. Ama artık sayamıyordum. Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi... sayamıyordum artık. Zaten sonrasını bilmiyorum, kendimden geçmişim. Beni sürükleyerek hücreme götürdüler, yere bıraktı-lar, öylecene kalmışım. Kendime geldiğimde tabanlarımın patladığını, kan içinde kaldığını gördüm.

İki gün boyunca hücrede kıvrandım durdum, kimse arayıp sormadı. Sa-dece ekmek ve su bırakıyorlardı ama hiçbir şey yiyemiyordum. Beşinci gün hücrenin kapısı açıldı, Parmaksız Hamdi içeri girdi, yanında da üç polis var-dı. Yattığım yerde sırtımı çevirdim, bir şey demeden çekip gittiler. Ertesi gün bir polis geldi, koluma girerek tekrar dayak yediğim odaya götürdü. Yalı-nayaktım ve yürüyemiyordum. Bu sefer, kocamın nerede olduğunu sordu-lar. Belli ki, hakkımdaki bazı bilgileri toplamışlar. Eşimden ayrı olduğumu, kendisini aylardır görmediğimi söyledim. İşte o zaman Rüştü denilen polis elindeki kalın copla vurmaya başladı. Ağrıdan duramıyordum, nefes almam güçleşmişti. Ama sorduklarına cevap vermiyordum. Sonunda tekrar sürük-leyip hücreme bir paçavra gibi attılar. Ağlamaya başladım, yerden kalkıp, tahta ranzaya çıkamıyordum. Böylece kendimden geçmişim, kaç saat yattı-ğımı hatırlamıyorum. Ama geceyarısı olduğunu farkettiğim bir saatte, kori-dordan bazı sesler ve polis olduğunu anladığım birinin küfürleriyle uyan-dım. Belli ki, birilerine dayak atıyorlardı. Herhalde dayak odası yetmemiş ki, hücrede de devam ediyorlardı. Sabahleyin hücrenin kapısındaki küçük sürgülü kapağı, saç tokamla araladım. Bir de ne göreyim, geceleyin dövü-lenler bizim Topal Hasan'ın ağabeyi Fehim ile eniştesi Hüseyin Kırca imiş.

İkisi de tütüncü, tuvaletten dönüyorlar ama öyle dayak yemişler ki, adeta emekleyerek sürünüyorlar. Bir de bizim İdris varmış, sonradan öğrendim ki, İdris'in (Şoför) dayaktan dişleri kırılmış.

İki gün sonra sabahleyin kapı açıldı, içeri giren polis, giyinmemi ve müdürün beni beklediğini söyledi. Pardesümü sırtıma geçirdim, elimde ayak-kabılarım, yalınayak bir şekilde ve topallayarak Hamdi'nin karşısına çıktım. Masadan bir kâğıt alarak, okumamı istedi. Baktım, ifademini alındığını, suçumun bulunmadığını ve salıverildiğimi belirten bir evraktı. Okudum ve imzaladım. Demek ki başarmıştım, polise teslim olmamıştım. Parmaksız'ın yüzüne bakmadan, bir polis eşliğinde katları inerek, müdüriyetin demir kapısından dışarı çıktım. Artık özgürdüm.

Elimde ayakkabılarımla yürümeye başladım. Eve nasıl gidecektim? Çaresiz yalınayak ve yürüyerek, çünkü cebimde beş kuruşum dahi yoktu. Sirkeci'den Kasımpaşa'ya kadar iki saatte yürüdüm. Eve vardığımda iyice bitkindim. Arkadaşım Lütfiye'nin kayınvalidesi evdeydi, bitişik komşumuzdu, bahçe içindeki odalarımız yanyanaydı. Yaşlı kadıncağыз beni görünce bir feryat kopardı:

– Ahh, yavrum ne yapmış sana bu kâfirler, elleri kırılıns hainlerin... diye bağırarak, beni içeriye aldı. Hemen yatağıma yaparak, yatırdı. Ardından soğan döverek, tuzla karıştırarak ayaklarıma sardı. Ama kollarım ve sırtım da çürümüştü, ayrıca ameliyatlı olan kulağım da patlamıştı. Hemen kızımı sordum, merak etmememi, Hidayet'in yanında olduğunu söyledi. Soğanlar, tuzla birlikte ayaklarımla öyle bir yakıyordu ki, acıdan uyuyamıyordum. Fakat bir süre sonra acıya rağmen uykuya dalmışım, uyandığımda kızımın bana sarılmış olduğunu gördüm, gözlerimden yaşlar boşandı. Güzel kızım, bana sarılarak uyumuştı. Akşama doğru, komşular gelmeye başladı. Herkesin elinde bir şeyler vardı, çorba, ekmek, peynir ve bir sürü yiyecek... Herkes geçmiş olsun diyordu.

Tam bir hafta yataktan çıkamadım. Komşularım adeta seferber olmuş, bana bakıyorlardı. Kızım da yanımdaydı, mutluydum artık. Giderek ağrılarım azaldı, ayağa kalkıyor, yürüyebiliyordum. Hayat yine devam ediyordu. Tabii ki, yine bir iş bulup, çalışmak gerekiyordu. Ama nasıl ve nerede?.. Kuruçeşme'de Yorgo Usta'nın bir mağaza açacağını duyunca hemen Lütfiye'ye ustayı benim için de bir iş ayarlamasını söyledim. Yorgo Usta beni tanıyordu, “hemen gelsin” demiş. Hemen gidemedim, bir hafta daha yattım, acılarımla iyice dindi, ayaklarımla biraz olsun iyileşti, daha rahat yürüyebiliyordum, kollarımın çürüğü ile sırtımın ağrısı biraz azaldı. Ancak Kuruçeşme'ye nasıl gidecektim, çalışıp, para alıncaya kadar nasıl dayanacaktım. Mahallemizde Acem

İsmail Efendi faizle para veriyordu. Ona gittim ve iki hafta için on lira borç aldım, tabii yüzde on faizle geri verecektim. Ertesi gün mahalleden arkadaşlarla Tophane'ye kadar yürüdük, oradan da tramvaya binerek Kuruçeşme'ye geldik. O güzelim Fatma Sultan köşkü tütün deposu olmuş, iki kat aşağıda tütün denkleleri duruyor, yukarda da işçiler çalışıyor, duvarlar ve tavanlar ise hâlâ duran güzel resimlerle dolu. Yorgo Usta beni çağırdı, hemen bir sandık kurduk, çalışmaya başladım. Ustaya teşekkür ettim, gerçekten çok iyi bir insandı. İki hafta güzel güzel çalıştım. Paramı alınca, borcumu faiziyle ödedim. Ancak üçüncü hafta depoya iki adam gelerek, Yorgo Usta ile aşağı indiler, belli ki bir şeyler konuşmaya gelmişlerdi. Bir süre sonra usta yukarıya geldiğinde yüzü bembeyazdı, biraz gezindikten sonra yanıma gelerek, oturdu. Çok sıkıntılıydı, hemen anlamıştım, benimle konuşmak istiyordu.

– Zehra kızım, seni bir kardeş gibi sevdiğimi biliyorsun, ama ne yapayım beni de çok korkuttular, bu gelenler emniyet müdürlüğünden memurlardı. Senin burada çalışmanı istemiyorlar, yarın tekrar gelecekler, eğer seni burada görürlerse beni de müdüriyete götürecekler, tehdit altındayım, dedi.

– Anladım Yorgo Usta, sen hiç üzülme, ben açlığa alıştım, bundan sonra hayatım hep böyle devam edecek, teşekkür ederim, cevabını verdim.

Gerçekten çok iyi bir insandı. Elini cebine attı. Haftalığımla birlikte bir de elli lira verdi. İş buluncaya kadar idare etmemi söyledi, gözleri dolmuştu, yüzüme bakamadan kalktı ve aşağıya indi. Akşam paydosu da yaklaşmıştı. Düdük çaldığında arkadaşlarla birlikte dışarı çıktık. Arkadaşlarım da üzgündü, onları neşelendirmek için Ortaköy'e kadar yürümeyi teklif ettim. Ortaköy'den tramvaya binerek, Tophane'ye oradan da yokuşu çıkarak Galatasaray'a çıkıp, Kasımpaşa'ya indik. Eve girince, hemen mangala kömür koyup, bahçeye çıkardım. Bu arada kızımı bakıcısı Hanko Aba'dan alarak, eve getirdim. Bir yandan da saçlarını oksuyor, onu da benimle birlikte açlığa mahkûm eden bu düzene lanet ediyordum.

Tütüncüler sendikada örgütleniyor

Cemiyetler Kanunu'nun değişmesinden sonra 1946'da Ortaköy'de tütüncüler biraraya gelerek, İstanbul Tütüncüler Sendikası'nı kurdular. Bu sendika çok az yaşadı ama yaşadığı süre içinde bütün tütün işçilerinin sahip çıktığı bir kuruluş oldu. Ama yetkililer, polis yasal bir biçimde kurulmuş olan bu sendikayı dağıtmak için elinden geleni yaptı. Hiç unutmuyorum, sendikayı kuran arkadaşları Ortaköy'den Sirkeci Emniyet Müdürlüğü'ne kadar urnalı bağlayıp, yürüterek götürdüler. Aralarında Seher Kerpiç adlı bir de

kadın işçi vardı. Sendikacı arkadaşları iki gün hücrelerde tuttuktan sonra salıverdiler, amaç gözdağı vermekti.

Bu dönemde üç dört arkadaş sendikayı yaşatmak için gecemizi gündüzümüze kattık. Yaşar Beyaztekk'e, Seyit Atılal ve ben yemek yemedik, her hafta onar kuruş ayırdık sendikanın kirasını verdik. Zaten binamızda 4 sandalye bir masa bir de defterimizden başka birşey yoktu.

Bununla birlikte sendika tütüncüler arasında belli bir sempati yaratmış, faaliyetlerinden ötürü mağazalarda çalışan işçiler derin bir nefes almışlardı. Çünkü mağazalara gidecek işçileri sendika tesbit ediyor, sendika vasıtasıyla işçi yollandığı için mağazaların önünde izdiham olmuyor ama hepsinden önemlisi işçi alımında hak yerini buluyordu. Tabii polis bütün bunlara izin vermeyecekti, nitekim mağazaların önüne gelip, burada gördükleri eskiden emniyete çekilmiş, sorgulanmış komünist işçileri yeniden alarak, gözdağı veriyordu. Bir gün bunlardan biri olan arkadaşım İbiş Aydımlatan'a emniyette ne yaptıklarını sordum. İbiş, patrona karşı bir hareketinin görülmesi halinde işten atılacağı yolunda tehditlerde bulunduklarını anlattı.

O günlerde çok sıkıntı içindeydim, Yorgo Usta'nın mağazasından ayrıldıktan sonra faizci Acem'in parasını vermiş, ancak elimde çok az para kalmıştı. Üstelik ev sahibi Müzeyyen Hanım'a kirayı da ödeyememiştim. Gerçi evim çok kötüydü, tek oda, üç metre boy, iki metre eni olan bir gecekondtu. Tuvalet ise bahçede, kapısı bile doğru dürüst değil, ama sonuçta başımı sokacak bir yer, üstelik çok da bir kirası yok...Nihayet ev sahibi ile konuşmaya karar verdim. Müzeyyen Hanım'a işsiz olduğumu, işe girdiğimde kirayı hemen vereceğimi, bugüne kadar hiç aksatmadığımı söyledim. Kadıncağızın derdi kira değilmiş, meğerse ona çok baskı yapılmış, Kağıtbaneli Çingene Ahmet diye biri ona benim sendikacı ve komünist olduğumu söyleyerek, evden çıkartılmamı istemiş. Bu Çingene Ahmet, Hacı Hüsrav'ın namılı isimlerindendi. Esrarkeşlere ve dilencilere karşı bir kalkan görevi görüyor, her türlü pis işin içinde görünüyordu. Ayrıca o taraflarda dört beş dönüm arazi işgal ederek, burada gecekondtu inşa etmiş, bunları kiraya veriyordu. Ama bu türlü kişiler hep zamanın iktidarları tarafından korunuyordu. Bugün de böyle değil mi? Her neyse, Müzeyyen Hanım bana çok büyük bir iyilikte bulundu.

– Bak Zehra Hanım, beni seni çıkarmaya teşvik eden o çingenebaşı Ahmet'tir bilesin, sen sendikada komünistlik yapıyormuşsun, ben komünistlik nedir bilmem, sen otur evinde, ne zaman işe girersen kiranı ödersin. Bana gücenmedin ya? dedi.

Gülerek, yüzümü okşadı. Ben de kendisine teşekkür ettim. Kadıncağız

bir de kendi eliyle yapmış olduğu hamur işinden getirmiş, gözlerim yaşla doldu. Derin bir nefes aldım, rahatlamıştım. Hemen eve dönerek, Müzeyyen Hanım'ın yaptığı çöreği kızıma verdim, nasıl yedi o güzelim çöreği hâlâ gözlerimin önünde...

İşyerinde kavga

İşsizlikten ne yapacağımı bilemiyordum. Sürekli iş arıyordum. Sonunda Austro Şirketi'nde yeni bir iş buldum. Çok mutluydum. Ev kirası işini geçici olarak çözmem beni çok rahatlatmıştı. Benimle birlikte arkadaşım Rasime de vardı. Rasime'nin de parti örgütlenmesi işinde olduğunu tahmin edebiliyordum ama birbirimize bir şey söylemiyorduk. Bu arada Rasime partinin önemli isimlerinden Mehmet Bozışık ile gizli gizli buluşuyordu. Bozışık aranıyordu, zor durumdaydı, kalacak yeri yoktu. Nihayet Bozışık'ı eve almaya karar verdik, daha doğrusu bu bir parti kararı idi.

Austro Şirketi'nde Samsunkâri çalışıyorduk. İşyerinde çok iyi arkadaşlar vardı. Yapılan işçi mümessilleri seçiminde ben, Hasan Doğruyol, Kâzım ve Feride mümessil seçildik. Haftanın bir gününde toplantı yapıyor, işçilerin isteklerini dikkate alarak, patrona teklifler götürüyorduk. Bu toplantıda işveren adına da bir kişi bulunuyordu. Ethem adındaki bu kişi aynı zamanda işverenin de tercümanlığını yapıyordu. Çünkü yazıhanede işvereni Bulgar'dı. Aslında işyerinde şartlar kötüydü, yüzelli kişi bir teneke maşrapadan su içiyordu. Öncelikle bunu kaldırdık, herkese bir bardak verildi. İşyerinde işçiye yemek çıkartılmasını sağladık, yemekhaneyi düzenledik. En önemlisi hastalanan işçilerin vizite kağıdı ile doktora gitmesini düzenleyerek, önemli bir sosyal hakkın işlenmesini sağladık. Ancak bütün bunlar özellikle polis tarafından izlenmekteydi. Hele hele sağladığımız hakların başka yerlerde konuşuluyor olması, diğer işçilerin de böyle haklar için teşebbüslerde bulunmasını getirecekti ki, bu iktidar tarafından istenmeyen bir durumdu. Bu arada başımıza bir emekli binbaşı getirilmiş, bu da tütün işinden anlamadığı için işyerini bir kışla gibi yönetmek istiyordu.

Şeker Bayramı'ndan iki gün önce bir öğle yemeği sırasında arkadaşımız Mümin Kökrek elinde yemek tabağı ile oturacak bir yer ararken, yeni müdür emekli binbaşı Kenan Bey, Mümin'e "niye oturmuyorsun?" diyerek bir tokat attı, arkasından da küfür etti. Mümin'in tabağı yere düşmüştü, bütün arkadaşlar homurdanmaya başladı. Ben dayanamadım, ayağa kalkarak:

– Bu ne rezalet, koskoca adama tokat atılır mı, burası ilkokul mu? diye bağırdım. Bu arada Tahir Hallaç adlı bir işçi arkadaş yerinden fırlayarak,

müdürü iki tokat attı. Müdür hemen kaçarak, yazıhaneye gitti. Amacı belliydi, hemen şubeye telefon ederek, işyerine polisleri çağıracaktı. Bu arada biz işçileri teskin ettik, bu işi biz kadınlar hallederiz, dedik. Nitekim bir süre sonra biz çalışırken polisler içeri daldı. Aralarında siviller de vardı. Önce erkeklerin bulunduğu salona girdiler, müdür önde yürüyerek Mümin'in önünde durdu, iki polis arkadaşımızın koluna girerek, sürüklemeye başladılar. Arkadaşımızı bırakmak istemiyorduk, kadın işçilerle polisler arasında kavga başladı. Bu arada polis silah çekti, Pakize adlı bir arkadaşımız vurularak yaralandı. Polislerin de bazıları yara aldı. Tam o sırada yaşlı bir işçinin dövülmesine dayanamayan Samsun'lu genç Orhan Kaya, müdürün üstüne atlayarak, altına aldı ve çok feci dövdü. Polisler artık herkese saldıyorlardı. Bir saatten fazla süren bu çatışmada ben de tartaklandım. Sonunda polis bazı erkek arkadaşlarımızla birlikte Çalıklı Emine adındaki bir kadının ihbarı ile İkbal'i emniyet müdürlüğüne götürdüler. Polisler gittikten sonra işçiler yerlerine oturdu. Şirket müdürü Osman Bey gelerek, soruşturma yaptı. Tek tek her işçinin ifadesi alındıktan sonra evlere gönderildik. Daha sonra açılan dava yaklaşık iki yıl sürdü ve sonunda işçiler be-
raat etti.

Austro'daki işimiz de bir süre sonra sona erdi. Yine işsizdik, yine ekme-
ğimizi, aşımızı elde etmek için yollara dökülüp, iş arayacaktık.

Yine bir süre işsiz kaldıktan sonra, Salıpazarı'nda İnhisarların deposun-
da çalışıyordum. Bir gün işten döndüğümde, emniyet müdürlüğü birinci şubeden Sıtkı Bey adlı bir komiserin Özen Kiraathanesi'ne gelerek, benimle birlikte Mustafa Özçelik'i ertesi gün şubeye çağırıldığını öğrendim. Doğrusu içime kurt düşmüştü, niye çağırıyorlardı acaba? Bir gün sonra Mustafa ile birlikte Sirkeci'ye gittik. Yukarıya çıkarak, zili çaldık. Polisler bizi içeri aldı, üstümüz arandıktan sonra bir polis kendisini takip etmemizi istedi. Sıtkı Bey'in odasının önüne gelince, polis kapıyı çaldı, ardından içeri girdim. Masanın başında oturan orta yaşlı adam oturmamı işaret ederek, elindeki dosyaya bakarak sorular sormaya başladı.

– Zehra Hanım, soyadın Kosova, babanın adı Hasan Galip değil mi? Siz de bir de Garibin Zehra diyorlar, anneniz Dürriye Serezli, bir adınız daha var değil mi?

– Hayır efendim, başka ismim yok.

– Var var, küçükken sana Lenko diyorlarmış, hatırladın mı?

– Evet, bu ismi bana anneannem koymuştu.

– Peki bunun sebebi neydi, bak her şeyi biliyorum, sen de doğruyu söylemelisin.

– Tabii, bunda utanılacak bir şey yok. Anneannem Bulgardı, yani Hırırtiyandı, dedemle evlendiği zaman adı Lenko idi. Müslüman olunca adını Şerife olarak değiştirdi. Anneannem beni çok sevdiği için böyle çağırıyordu. Başka bir amaç olmasa gerekir.

Komiser Sıtkı Bey benim hakkımda epey bir araştırma yapmış herhalde. Bana kahvecilerin “Komünist Zehra” dediğini söyledi. “Kim” diye sorunca, bizim kahvecilerin resmini gösterdi. Güldüm, bunların hiçbir zaman bana böyle bir sıfat takmayacağını, siyasetle ilgili olmadığını ama sendikal bir örgütlenme için çalıştığımı söyledim.

Sıtkı Bey, bana Hasan isminde birini tanıyıp, tanımadığımı sordu. Ben de böyle birini tanımadığımı söyledim. Adam ısrar etti, doğruyu söylememi istedi. Ben de gerçeği söylediğimi tekrar ettim. Meğerse bu gemici Hasan denilen kişi, benim komünist olduğumu, sık sık İzmit’e gelip, gizli bir teşkilâta çalıştığımı, Ayşe isminde bir de arkadaşım olduğunu, onunla temas kurduğumu ihbar etmiş. Ben de böyle bir arkadaşım olmadığını, İzmit’e gittiğimi, çünkü kızımın orada ablamın yanında kaldığını söyledim. Bunu tahkik edebileceklerini de ekledim. Komiser yumuşadı, kendisinin de bu ihbara pek inanmadığını söyleyerek, ifademi zapta geçirdi, ben de imzalandım. İfadem yazıldı, imza ederek, dışarı çıktım. Vakit öğleyi bulmuştu, Sansaryan Ham’ndan çıkarken rahatlamıştım. Öğleden sonra işbaşı yaptım. Ustabaşımız İdris beni çok merak etmişti, ona olan biteni anlattım.

Hizmetçilik yapıyorum

Salıpazarı’ndaki işimiz dokuz ay kadar sürdü. Sonunda yine boşa kaldık. Bu artık benim ve benim gibi tütüncülerin kaderi idi. Yengemin kardeşi İbrahim Mecidiyeköy’de bir Musevi ailenin yanında bahçevanlık yapıyordu. Patronu kendilerine ortalık işine bakacak bir hizmetçiye ihtiyaçları olduğunu söylemiş, o da bana söyledi. Çaresiz kabul edecektim. Aylık da elli liraymış, ne yapalım... O gün hava da çok soğuktu. Taksim’e kadar yürüdüm, oradan da tramvayla Mecidiyeköy’e gittim. Evi bularak, bahçeden içeri girdim. İbrahim beni karşıladı, bahçevanlık yaptığı bahçeyi gösterdi. Hava çok soğuktu, bir an önce içeri girmek istiyordum. İbrahim iki katlı köşkün zilini çaldı, kapı açılınca bizi karşılayan otuz yaşlarındaki kadına beni teslim ederek çıktı. Kadın beni mutfığa götürdü, oldukça güzel bir yerd. Havagazını gösterdi, her sabah kahveyle kahvaltı ettiklerini, küçük kızlarının bakımını mürebbiyesinin yaptığını anlattı. Biraz sonra yaşlı bir kadın geldi. Bana güzel bir kahvaltı hazırladılar, ama yiyemedim sadece iki bar-

dak çay içtim. Bana yapacağım işleri tek tek tarif ettiler. Kahvaltıyı hazırlama, yatakları toplama, temizlik yapma, sofrayı kurup, kaldırma, bulaşıkları ve çamaşırları yıkama, velhasıl yemek yapma dışında her şey benim üstümdeydi. Neyse, o gün işe hemen koyuldum, gece saat yarımaya kadar durmadan çalıştım. Öyle ki, ayak tabanlarımdaki işkence izleri yanmaya başladı. Sabah altıda uyandım, hemen kahvaltıyı hazırlamaya başladım. Kahvelerini pişirdim, herkes bana teşekkür etti. Evin hanımı Roza, kahvaltıdan sonra bir gün önce yıkadığım çamaşırların ütülenmesi gerektiğini söyledi. Karnım çok ağrıyor, barsaklarım gurulduyordu. Zaten gece de uyuyamıştım. Sık sık tualete gidiyordum. Neyse ütüyü de bitirdim. O gün evde parti vardı, bahçeye arabalar sıralandı, gelenlerin paltolarını alıp, astım. Evde bir kumar partisi vardı. Yenildi, içildi ama toplamak yine bana düştü. Saat dörtte bütün misafirler gidince, Roza Hanım çıkarıp bir on lira verdi. Ama artık ayakta duracak halim kalmamıştı.

Sabahleyin öyle halsizdim ki, evin hanımının gözünden kaçmamıştı. Sonunda bana bu işi yapamayacağımı, hasta olmamı da istemediklerini nazik bir dille söylediler. Benden iki gündür de çok memnun olduklarını eklediler. Ama gerçekten vücudum böyle bir işi kaldıramayacaktı. Teşekkür ederek, ayrıldım. Pardesümün cebine koymuş oldukları iki lirayı farketmemiştim bile...

Taksim'e tramvayla geldikten sonra Kasımpaşa'ya kadar yürüdüm. Karnım da ağrıyordu, kendimi Remziye ile küçük Dinçer'in evine zor attım. Remziye'nin annesi beni görünce çok şaşırdı, hemen yatırdı, sıcak kiremit kızdırarak, ayaklarıma koydu. Kendimi kaybetmişim, bir güzel uyudum. Uyandığımda başımdan geçenleri anlattım, iki lirayı da Dudu Hanıma güzel bir çorba pişirmesi için uzattım.

Legal partide çalışıyorum

Dr. Şefik Hüsnü'nün önderlik ettiği Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'nin kurulmasıyla birlikte faaliyetlerimiz hızlandı. *Bu dönemin en önemli olaylarından biriside Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi'ni bizden çok kısa süre önce kurmasıdır. Bu konu "neden iki parti" diye çok uzun yıllar tartışıldı. Sanırım bâlâda konuşuluyor. Ama ben Şefik Hüsnü'nün kendisinden Esat Adil'in TKP üyesi olmadığını duydum. Şefik Hüsnü, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, Bastoncu Fevzi için "bunlar TKP'de barınamaz çünkü fikirleri uygun değildir. Nasıl Troçki toplantıya girmeden önce fikirlerini kapının önünde bırakır, çıkarken alırsa aynen öyle, bende bu sözleri*

Esat Adil için söylüyorum” demişti. Ben TSEKP’nin Yenişehir teşkilâtının kurucuları arasında yer aldım. Benimle birlikte Mustafa Arhavi, Yorgo Panayot, Nubar, İbiş Aydınlatan ve Yunus Hevenk vardı. Kısa sürede bizim semtlerde, Kasımpaşa’da etkinlik kazandık. Ben ilçenin sosyal işlerini yürütüyordum. Şimdi Leipzig’te yaşayan Doktor Hayk ile birlikte fakir semtleri gezerek, sağlık muayenesi yaptık. Tabii bu parti de yaşatılmadı, altı ay sonra Örfi İdare’nin kararı ile kapatıldı. Ben içeri alınmadım. Ama İbiş, Mustafa, Nubar ve Dr. Hayk tutuklandılar.

Ancak biz geride kalanlar yine de çalışmaları sürdürdük. Özellikle gizli olarak yürüttüğümüz sendika faaliyetini uzun süre ayakta tuttuk. 1950’de artık sendikamızın hatırı sayılır bir üye sayısı vardı. Tütün mağazalarına işçilerin gönderilmesi işini sendika düzenliyordu. Başkan İbrahim Atılal, yardımcısı Yaşar Beyazteke, veznedar Abdi Azer, teşkilât Mehmet Sepetçi, gençlik kolunda Bektaş, başkan yardımcısı olan ben aynı zamanda kadınlar kolundan sorumluydum. Sendika güçlendikçe tütüncüler gelip üye oluyorlardı. Çünkü işçiye bir güven vermiştik, işçi kendini bizden biliyor ve bizim kendisini aldatmayacağıma inanıyordu. Tam işler bu şekilde yürürken, birden 1951 tevkifatı başladı.

İstanbul, Ankara, İzmir ve Samsun’dan birçok işçi tutuklandı, bu arada tevkifatın daha da yayılacağına dair haberler geliyordu. Gazeteler, büyük puntolarla komünistlerin tutuklandığını yazıyordu. Bizim tütüncülerden de gözaltına alınanlar olmuştu. Doğrusu ben de tedirgin olmaya başlamıştım. O günlerde kızım benimle birlikteydi, kızım aynı zamanda Golden fabrikasında çalışıyor ve onikibuçuk lira haftalık alıyordu. Ben ise yine işsizdim ve bütün günüm yine iş aramakla geçiyordu. Sururi mahallesinde tek gözlü bir odada oturuyorduk, yine kötü bir evdi ama idare ediyorduk. Soğuk bir Mart günü Remziye’ye misafirliğe gitmiş, dönerken de bakla ile dereotu almıştım. Eve geldiğimde üç sivil polisin beni beklediğini gördüm. Ev sahibimiz Esmâ Hala da oradaydı. Odanın kapısını açtığımda polislerin birden içeriye dalarak, aramaya başladıklarını görünce, ne aradıklarını sordum. Sivillerden biri kitap gibi şeyler aradıklarını söyledi. Ancak ben o konularda çok dikkatliydim, evde bir şey tutmazdım. Sonunda bir şey bulamayınca, bir zabıt tutup, bana imzalattılar. Bana da emniyete kadar gideceğimizi söyleyerek, hazırlanmamı istediler. Durumu anlamıştım, herhalde beni de tevkifata dahil edeceklerdi. Tabii en çok kızıma üzüliyordum, 12 yaşında kızım yine yalnız kalmıştı.

Beşinci Bölüm

TKP TEVKİFATINDAN VATAN PARTİSİ'NE

Sansaryan Hanı'nın merdivenlerini çıkıp, şubenin kapısından girdikten sonra beni koridorda bir sandalyenin üzerine oturtular, saatlerce yerimden kalkmadım. Akşam olup, nöbetçi olmayan polisler evlerine gidince, biri yanıma gelerek bir şey isteyip istemediğimi sordu, bir şey istemediğimi söyledim. Derken koridorda gezinen polislerin sürekli beni gözlediklerini farkettim. Aslında amaçları beni uyutmamaktı, artık bunu anlamıştım. Gitgide halsizleşmeye başlamıştım, uykum da bastırmıştı, sandalyaya yaslandığımda hemen polisin biri yanıma gelip, “sakın uyuma” dedi. Bütün bir geceyi böyle geçirdim, ertesi gün öğle ve akşam yemeği istemedim. Ama uykusuzluk çok kötü etmişti doğrusu, üstelik ağzıma da bir şey koymamıştım. Bir yandan kızımı düşünüyorum öte yandan da dayanmam gerektiğini bilerek, yılmamaya çalışıyordum. Üçüncü günün akşamı, paydostan sonra bir genç polis gelerek, o akşam kendisinin nöbetçi olduğunu, elinde tuttuğu battaniyeyi uzatarak, eğer istersem uyuyabileceğimi söyledi. Ben önce reddettim, fakat polis tekrar gelerek, ısrar etti. Yorgun olduğumu, uyumam gerektiğini, kendisine güvenmemi, hatta kapıyı kilitleyeceğini, benim de arkadan sürgüleyebileceğimi ve kendisinin sabahleyin altıda gelip, uyandıracacağını söyledi. Başka bir iş bulamadığı için polisliği seçtiğini, kendisine itimat etmemi istedi. Bunun üzerine ben de uyumaya karar verdim. Kapıyı sürgüleyerek, masanın üzerine uzandım. Nasıl kendimden geçmişim, sabahleyin kapının kilidinin sesiyle uyandım, ben de sürgüyü çektim. Polis “günaydın abla” demez mi, arkasından “sakın yüzünü yıkama abla, uyuduğun anlaşılmasın” diye ekledi. Pencereden dışarı baktı, diğer memurlar gelmeye başlamıştı. Bana veda ederek ayrıldı. Düşündüm, bu ne demekti,.. Bu binada böyle bir polis nasıl olurdu. Her neyse, sandalya üzerinde akşamı buldum. Bu sırada

Parmaksız Hamdi içeri girdi, odada bulunan diğer polisler ayağa dikildiler. Yanıma gelerek, hazır olmamı, gideceğimi söyledi. Nereye gidecektim, hiç bilmiyordum. İsmi Ramiz olan polis “Allah kurtarsın” dedi, işkenceci meşhur Rüştü bana dik dik baktı, hiç ses çıkarmadı. Biraz sonra genç bir polis gelerek, kendisiyle gelmemi istedi. Polisle birlikte en alt kata indik, her tarafı kapalı bir polis arabasına bindim. Arabada dört genç kız daha vardı. Hiçbirini tanıımıyordum, onlar da beni tanııyorlardı. Araba hareket etti. Sirkeci’den nereye gittiğimizi anlamamıştım, ancak bir ara köprüden geçtiğimizi farkettilim. On-beş dakika sonra bir yerde durduk, kapılar açıldı, burası bir avlunun ortasıydı, etrafta askerler vardı. Biraz bakınınca, buranın Harbiye olduğunu anladım. Sanırım Askeri Cezaevi idi. Büyük bir binanın içinde uzun bir koridoru geçtikten sonra açılan demir bir kapıdan içeri girdik. O ana kadar hiç konuşmamıştık ama artık rahat rahat konuşabiliydik. Bir bakıma kaderimiz ortaktı. Herkes sırayla kendini tanıttı. Önce ben adımlı söyledim, daha sonra Muzaffer Eren memur, Melahat Türksal felsefe mezunu, Nuran Bozer tıp son sınıf öğrencisi, Sevinç Tanık, Güleren Görkmen hukuk öğrencisi olduklarını söylediler. Birkaç gün sonra sosyolog Mübeccel Kıray’ı getirdiler. Ardında da Sıdika Umur geldi, hastaydı. Kadro tamamlandı, Muzaffer ile Mübeccel evli idiler. Kocaları da tutukluydu. İçlerinde çok ayrı bir çevreden gelen bir tek ben vardım. Sınıfsal kökenim çok değişti ama yine de ortak bir inanç etrafında birleşebiliyorduk.

Yemeğimiz erkekler bölümünden geliyordu. Orada komün kurulmuştu, ortak yeniliyordu. Tabii bizi de ayrı tutmuyorlardı. Kaldığımız yerde üç oda vardı. Birinde ben, Melahat, Muzaffer ve Sevinç Tanık yatıyorduk. İkinci odada ise Nuran, Mübeccel, Güleren ve Sıdika kalıyordu. Üçüncü odayı ise yemek ve oturma odası olarak kullanıyorduk. Aramızda da bir işbölümü vardı. Her gün bir kişi temizlik yapacak, sofrayı kuracak, haftada bir gün iki kişi çamaşır yıkayacaktı.

Harbiye’de geçen günler

Hayat böyle sürerken, bir süre sonra erkekler bölümünde tartışmalar çıktığını bazı bölünmelerin meydana geldiğini öğrendik. Erkekler arasında polise yardımcı olan bazı provokatörler olduğunu duyuyorduk. Ben bu kişileri ancak mahkemede görebildim. TKP Merkez Komitesi üyesi ve parti genel sekreteri Şefik Hüsnü Değmer, Reşat Fuat Baraner ve Zeki Başımaz, Mehmet Bozışık taş odalarda tek başlarına kalıyor, arada bir birinci şubeye götürülüp, yeniden sorguya çekiliyor, işkenceden geçiriliyorlardı. Bir kere

de bizim Melahat'ı şubeye götürdüler. Ancak biz arkadaşımızın dayak yemediği için bir açlık grevi yaptık. Grevin yedinci günü bizi hastaneye kaldırdılar. Ben, Sıdika, Sevinç ve Muzaffer grevi onüç gün yürüttük. Ondördüncü gün Melahat'ı Harbiye'ye getirdiler, kendisini bize gerçekten iyi davranan Yüzbaşı Şevki getirmişti. Bu yüzbaşı bize her zaman iyi ve art niyetli davrandı. Ben o güne kadar açlık grevini bilmiyordum. Orada öğrendim.

Hapishanede günler zor geçiyordu. Ama biz yine de kendimiz için programlar yapıyor bu günleri değerlendiriyorduk. Aramızda olan iyi öğrenim görmüş arkadaşlardan bazı teorik düşünceleri öğreniyor, böylece ufkumuz genişliyordu. Mübeccel Kıray bize dünya sorunlarını, ABD'deki ırk ayrımını anlatıyordu. Ben hayat tecrübemi, küçük yaşta başladığım işçiliği özellikle tütün işçiliğini anlatıyordum. Diğer arkadaşlar da hayatlarını, başlarından geçenleri naklediyordu. Benim için çok önemli bir deneydi hapishane, o güne kadar görmediğim, tanımadığım insanlar, aynı davaya gönül vermiş arkadaşlar... Ama bazıları alttan alta bu davaya girdiklerine pişmanlardı. Meselâ Melahat Türksal davadan uzaklaşmıştı, bana bu işe Zeki Baştımar'ın talimatıyla girdiğini ve birlikte kaldığımız arkadaşlarla birlikte olmaktan pişman olduğunu söyledi, ardından da kimseye bir şey duyurmamamı istedi. Ama yine de onu şubeye götürdükleri zaman kendisine sahip çıkmış, açlık grevi yapmıştık. Kızlar arasında da görüş ayrılıkları olduğu belliyordu ama ben pek bu konuların derinliğine girmek istemiyordum. Bir gün yüzbaşı Abdülkadir (Vedat Türkali) bize yemek, tatlı bir sürahi limonata göndertti. Kızlar onu tanıyordu ama ben tanı mıyordum.

Bu arada Rasime ziyarete geliyordu. Kızım onun yanında kalıyordu. Aslında Rasime Mehmet Bozışık'a geliyor, ondan sonra da bana uğruyordu. Fakat her şeye rağmen Rasime'ye minnet borcum vardı, kızıma sahip çıkmış, beni hapishanede yalnız bırakmamıştı. Bu arada bir başka arkadaşım, Hidayet beni hiç yalnız bırakmadı. Her ziyarette hem yemek getiriyor hem de beş on lira para bırakıyordu.

Hapishane günlerimiz belirli bir düzen içinde geçiyordu. Günde bir saat bahçeye, havalandırmaya çıkıyorduk. Ellerimizde şişler, yünler bol bol kazak, yelek, hırka örüyorduk. Bu arada yün örmeyi de öğrenmiştim. Bunu da işçilerin davasına inanmış bir aydından, Sevinç Tanık'tan öğrenmiştim. Sevinç çok sevdiğim bir insandı, daha sonra Vecdi ile evlenerek Özgüner soyadını aldı. Ama mücadelesini yılmadan sürdüren bu güzel insan, dış hekimi Sevinç, 12 Eylül öncesinde evine yapılan alçakça bir saldırı sonunda öldürüldü. İki, üç ay böyle geçti. Bizi soran yoktu. Biz hayatımıza de-

vam ediyorduk. Bir arkadaşımız kitap okuyor, üstüne tartışıyorduk. Günlük temizlik, yemek işyeri sırayla yapılıyordu. Arada şarkılar, türküler söylüyorduk.

Bayramda kızımı gördüm, yüzbaşı Şevki Bey kızımı içeri verdi. Bütün arkadaşlar onu çok sevdi, konuştuk, sarıldık, hasret giderdik. Ama tabii yine ayrılık, yine veda saati geldi. Kızıma üzülmemesini, yakında çıkacağımı söyledim. Pencereden kızıma bakarken, gözlerim doldu, ağlamaya başladım. Ancak bu rahatlığımız bir süre sonra sona erdi. Şevki yüzbaşının yerine Kore'den gelen bir binbaşı ziyaretçileri almamaya başladı. Bir ziyaret günü gelen yakınlarımız bu duruma itiraz edince, binbaşı askerlere emir vererek dipçikledi. Kadın, çoluk ve çocuk dinlemeden copladılar, dipçiklerle vurdular. Biz de içerden bu durumu protesto ettik. Sonunda ziyaretçilerle birlikte merkez komutanlığına dilekçe verdik. Tabii bu arada gelen yemekleri de almıyorlardı. Şevki yüzbaşı bizi komutana çıkardı. Melahat ve Mübeccel, paşanın yanına çıktı, yapılan görüşme üzerine durum yatıştı ve ziyaret başladı.

Tahliye oluyorum

1951 yılının Nisan ayında havalandırma sırasında Yüzbaşı Şevki beni çağırırdı. Bizim arkadaşlar benim emniyete götürülmemden endişe ederek, itiraz etti. Beni bırakmak istemiyorlardı, kapıya kadar geldiler. Yüzbaşı önden ben arkadan ziyaretçi odasına kadar yürüdük. Yüzbaşı bana "haydi Zehra Hanım, tahliye oluyorsun, eşyalarını topla" demez mi? Çok şaşırmıştım, doğrusu hiç beklemiyordum. Koridordan içeriye girerken, kızlara tahliye olduğumu söyledim. Herkes çok sevindi, eşyalarımı topladım, vedalaşarak çıktım. Arkadaşlar bana pencereden el sallıyorlardı, gözlerim doldu onları burada bırakıp gitmek beni çok kötü etmişti. Hemen bir taksi çevirdim, cebimde kırk lira vardı. Ama nereye gidecektim, evim var mıydı? Kasımpaşa'ya Rasime'nin evine gidiyordum. Kızım gözümde tütüyordu. Kapıyı çalınca, Rasime'nin annesi ile karşılaştım, hemen sarıldık, ikimiz de ağlıyorduk, kadıncağız hastaydı, boğazını sarmıştı. Kızım sesimi duymuştu, boynuma nasıl atıldı, anlatamam, sonra Rasime, benim iyiliksever arkadaşım...Sarıldık, ağlaştık. Tahliyem arefeden iki gün önceydi. Mahalleden duyan bütün arkadaşlar geçmiş olsuna gelmeye başladılar. Bütün bir bayramı ziyaretçilerle geçirdik. Çok mutluydum, hele kızım nasıl da sevinmişti?

Bayramdan sonra Beşiktaş'ta çöp iskelesindeki tütün şirketinde Rasime vasıtasıyla bir iş buldum. Ustabası Dramalı Hüseyin Usta beni daha önceden tanıyordu, Rasime'nin tezgâhının yanına benim tezgâhımı yerleştirdi,

böylece çalışmaya başladım. Rasime'nin evinde kalıyorduk ama burada uzun süre kalamazdık. Bir ev bulmak, kendi düzenimizi kurmak zorundaydık, ana-kız geçinip gidecektik. Haftalığımı alınca, Rasime'ye para vermek istedim, ancak kesinlikle reddetti, almak istemedi. Bu arada Asker Mustafa'nın bir odasının boş olduğunu öğrenmiştim, kendisine gidip, bana kirasını istedim. Aldığım cevap, "benim komünistlere verilecek evim yok" şeklinde oldu. O da bir tütün işçisiydi, doğrusu biraz şaşırdım. Tartışıp, işi uzatmak istemedim, hemen ayrıldım, doğruca Hidayet'in evine gittim. O da benim durumuma çok üzülüyordu. Hidayet'ten ayrılıp Rasime'nin evine giderken yolda Hüseyin Paytar adında Dramalı bir tanıdıkla karşılaştım. Hatırımı sordu, "geçmiş olsun" dedi, ben de bir ev sorunu olduğunu, Asker Mustafa'nın bana komünist diyerek, hapisten çıktığımı gerekçe göstererek evini vermediğini söyledim. Hüseyin Paytar çok üzüldü ve bana bahçede bir odasının olduğunu, istersem bana verebileceğini söyledi. Çok sevindim ve hemen kabul ettim. Eşyamız yoktu ama hapishaneden getirdiğim yatak, yorgan vardı, iki yastık bir de battaniye uydurduk. Ev sahibimiz de çok yardımcı oldu. Neyse bu zor günler geçecekti elbette, ana-kız ikimiz de çalışıyorduk. Kızım Golden çikolata fabrikasında çalışmaya devam ediyordu. Ancak ev sahibimiz gerçekten çok iyi bir insandı, bizden kendimizi toparlayana kadar kira almadı, "sonra verirsiniz" dedi. Bu arada her gün yemek gönderiyordu, hattâ sonbahara doğru da iki çeki odunumuzu aldı.

Artık kış gelmişti. Benim tütün işi bitmişti. Kızım çalışıyordu. Bu arada iddianame hazırlanmış, mahkeme günü belli olmuştu. Bir süre sonra adressesime celp de geldi. Kasımpaşa'dan Harbiye'ye yürüyerek, mahkemeye gitmeye başladım. Hüviyet tesbiti başladı, çok sanık olduğu için bu işlem bir ay sürdü.

TKP yargılamaları

Türkiye Komünist Partisi üyesi olduğumuz iddiasıyla 181 kişi aleyhine açılan davanın ilk günü yargı makamında askeri savcı Halil Ölçer'i görünce çok şaşırdım. Çünkü Halil Ölçer Emniyet Müdürlüğünde de sorguları yapıyordu. Ben emniyette ifade vermedim, çok fazla zorlandım, hiç kimseyi tanımadığımı söyledim Bununla birlikte Kadri Çokuğurlu, İdris Dinçer, Mustafa Toprak, Seyit Atılal, Enver Gökçe, Arif Nanak ve Hiristo baskı sonucunda beni tanıdıklarını kabul ettiler. Ben sadece bu arkadaşların hepsi sendika üyesidir, oradan tanırım, şeklinde ifade verdim.

Enver Gökçe ile partiye bağlı olan sendika bürcesinde beraber çalışıyor-

duk. Enver, Beşiktaş'ta denizcilerle ilgili sendikayı, ben tütüncüleri yürütüyordum. Hatta Parmaksız Hamdi, bizim sendikanın kongresi yapılırken Enver Gökçe ile beni bahçede konuşurken görmüş. Bana "siz Enver'le üzüm yiyordunuz, nasıl partiden tanımazsın" diye çok baskı yaptı. Bende "ne var bunda iki sendikacı üzüm yiyemez mi" demiştim.

Duruşma haftanın her günü devam ediyordu. Bir ara bir hafta kadar ara verildi, bu sırada Feriköy'de zımpara fabrikasında çalıştım, elime biraz para geçti. Ertesi hafta mahkeme yeniden başladı, biz tutuksuz arkadaşlar ögle paydosunda Harbiye'de bir kahveye gidiyor, ekmek zeytin yeyip, çay içiyorduk. Ancak hapishanede işler iyi gitmiyordu. Duruşma sırasında olan biteni arkadaşlardan duyuyor ve üzüliyorduk. Arkadaşlarımız, işçiler, talebeler ve münevverler diye üç ayrı gruba bölünmüş, bunların bir kısmı Dr. Şefik Hüsnü'yü, bir kısmı Zeki Baştımar'ı, bir kısmı da Mihri Belli'yi tutuyordu. Bu arada polisle işbirliği yapanlar, provokatörler de ortaya çıkmıştı. Tefvik Dilmen gibi kişilerin ifadeleri baştan aşağı teslimiyet ve polisle işbirliği kokuyordu.

Ankara'dan gelen arkadaşlar birbirini yiyordu. Hiç duymadığım şeylere şahit oluyordum. Bütün bunlardan istifade eden elbette ki polis olacaktı. Nitekim öyle de oldu. İddia makamı TKP Merkez Komitesinin, daha aşağı kademelerin ve hücrelerin faaliyetlerini suçlamalarına dayanak yapıyordu. Bu arada dava dosyası içinde TKP'ye yerleştirilen Milli Emniyet ajanlarının raporları da okundu. Ankara'dan Ömer Süleyman ile iki talebenin ve İstanbul'dan Tefvik Dilmen'in polise günlük raporlar verdiğini öğrendik. Bunların hepsi mahkemede ortaya çıktı. Mahkemedeki ifademde bana zorla, işkence yapılarak ifade alındığını ve baskı altında imza ettiğimi söyledim. Siyasetle ilgili olmadığımı sendikacılık yaptığımı söyledim. Sonuçta beraat ettim. Arkadaşların büyük bir bölümü çeşitli cezalara çarptırıldılar, ayrıca sürgün cezaları da verildi.

Bu yıllarda daimi bir işim yoktu. Bulunca çalışıyor, bulamayınca yeni bir iş için sokakları arşınlamaya ya da eşi dostu arayarak iş bulmaya çalışıyordum. 1952 yılında bir ara bir ökçe fabrikasında çalışıp, altmış lira haftalık alıyordum. Sakızağacı'nda Arabacı Emin'in üç odalı bir evine yerleştik. Üç odası vardı. Birinde benle kızım, diğerinde arkadaşım Rasime oğlu Sadettin ve kızı, diğer odada Hüseyin iki oğlu ve kızıyla oturuyordu. Sofayı müşterek kullanıyorduk. İki yıl sonra 1954'te kızkardeşim Şerife Samsun'dan İstanbul'a geldi. O da İstanbul'da yerleşecekti artık. Eşi Boğazkesen'de Abdi Fuat tütün deposunda işe başladı. Büyük oğul Kemal ise bir marangoz atölyesinde iş buldu. Hasan ve Fethi'yi de bir kundura atölyesine yerleştirdik,

Kenan ise beşinci sınıfa kadar okudu, sonra o da kunduracı oldu. Böylelikle tütüncü bir babanın çocukları marangoz ve kunduracı oldu. Nereden nereye... Ama yine işçi olma geleneği bozulmadı. Oturduğumuz binanın alt kısmında bahçede bir gecekondu oturuyorlardı.

Ben de kunduracı gibiydim, tütün işi azalmıştı artık. Mercan Yokuşu'nda ki Güneş ökçe fabrikasında 1955'e kadar çalıştım. Patronum Lazari Develioğlu'ydu. Kalfalar Mihail, Hristo, Apostol, Yani, Alişan, Osman, Ali Kemal'le birlikte çalıştık. 6-7 Eylül'den sonra işsiz kaldım. Çünkü tamamen siyasal iktidarın bir tertibi olan bu olay, ülkemizde yaşayan Rum azınlığın ülkeyi terketmesine yönelik bir hareketti. Nitekim, olaylardan sonra birçok Rum İstanbul'u terkederek, Yunanistan'a gitti. Bizim patron da bunlardan biriydi, hepimize tazminatlarımızı vererek, işten çıkardı, kendisi de kepenkleri indirerek, Türkiye'yi terketti. Ne kadar hazin bir durum... Sonunda iş gelip yine biz çalışanlara dayanıyordu. Bir buçuk ay işsiz kaldıktan sonra arkadaşım Esmâ vasıtasıyla Talimhane'de Alman Guyer boyahanesinde marka dikme işi buldum.

Vatan Partisi'ne girişim

Boyahanede çalıştığım süre içinde sigortam da yapıldığı için nisbeten rahatım. O yıllarda iktidarda Demokrat Parti vardı. Sendikalar şeklen faaliyet göstermelerine, Türk-İş de kurulmuş olmasına rağmen işçi sınıfının önemli bir mücadelesi görülüyordu. Benim arkadaşlarımın çoğu da hapisteydi. TKP'nin önde gelen kişilerinin cezaları kesinleşmiş, çeşitli hapisanelerde yatmaya başlamışlardı. Tabii bunun arkasından sürgün cezaları vb. gelecekti. Ben de boş durmuyordum. 1954'te Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın örgütlediği ve kurucuları arasında birçok arkadaşımın olduğu Vatan Partisi'ne girdim. Arkadaşım Pomak Hasan'la birlikte üye olmuştuk. *Öğretmen Süleyman Şahin Tar çok iyi bir insandı ve çok bilgiliydi. Eminönü'nde caminin yanında arzuhalcilik yapıyordu. Kerim Korcan vardı. Ancak o dönemde hiçbir üye toplantısına katılmamıştım. Bir gün parti genel merkezinden bir çağrı geldi, beni çağırıyorlardı. Gittim, bizzat Kıvılcımlı bana toplantılara neden gelmediğimi, niye aktif bir üyelik yapmadığımı sordu. Bundan sonra bazı toplantılara, şubelerin açılışına katıldım. Hikmet Kıvılcımlı'da benim hocam gibi Priştinelidir. Aynı mahallenin çocuklarıymış. Biz, Beylerbeyi'nde otururken, evine giderdik. Ben annesi Münire Hanım ve teyzesinide tanıyorum. Teyzesi Cibali'de tütünde çalışırdı. Doktor ile samimiydim. Doktorla birlikte Vatan Partisinin Zeytinburnu şubesini açmaya trenle gidiyorduk. Dokto-*

ra “Rahmi isminde bir partili var ve hep beni takip ediyor, neyin nesi kimdir bu adam” diye sordum. Doktor Hikmet “Ah be Zehra bu muhbir, bunlardan merkezde de var. İbrahim Telli. Ama bizim parti açık bir parti. Legal olarak çalışıyoruz. Kim gelirse gelsin” dedi. Bu muhbir Rahmi bunu hep Sovyetler Birliği ile ilgili sorular sorup, beni konuşturmak istiyordu. Bende ona “bırak bunları, programdan tüzükten bahsedelim. Zeytinburnu’nda, Kasımpaşa’da işçileri nasıl örgütleyeceğiz ondan bahsedelim diyordum. Doktora bundan da bahsedince “içimizdeki bu muhbir daha fazla gayret gösterir ki biz ona itimat edelim, halbuki biz onları biliyoruz, sen hiç merak etme” dedi. Bilmiyorum, içimde bir soğukluk vardı, sanki bu partiye ısınamamıştım.

Benim Vatan Partisi’ndeki çalışmamın böyle bir ortamda sürmesi mümkün değildi. Nitekim, 1955 yılının ikinci ayında partiden ayrıldım. Bir daha da toplantılara gitmedim.

1957’yi 58’e bağlayan gece güzel bir yılbaşı geçirmek üzere biraraya gelecektik. Bir hindi almış, Esma, komşularım ve kızımınla birlikte yemek yiyerek, yeni yılı karşılayacaktık. Ancak sabahleyin saat altıda kapıya dayanan üç sivil polis o gece kutlayacağımız geceyi zehir etti. İçeri girip, arama yaptılar tabii ki bir şey bulamadılar, ama beni götürceklerini anlamıştım. Evin anahtarını Esma’ya verdim, kızıma göz kulak olmasını söyledim. Beni götüren polislerden biri Esma’ya üzülmemesini, bana sadece bir iki şey soracaklarını ve en geç bir saat sonra evde olacağını söyledi. Güldüm, Esma’ya “sen bakma bunlar yarım saatliğine götürür, senelerce tutarlar” dedim ve polis jipine binerek, birinci şubeye yollandık. Beni hemen hücreye koydular, bir saat sonra ifade için çağırdılar, Rahmi denilen ajan da ordaydı, Süleyman isimli bir polisin elini sıkarak, dışarı çıktığını gördüm. Bu kişiler polisin parti içine yerleştirdiği adamlardı, görevleri partiyi kapattırmaktı; parti başkanını suçluyor, partinin ambleminde orak-çekiç olduğunu iddia ediyorlardı.

“Şuna vur da, aklı başına gelsin...”

Sonunda partinin bütün önde gelen kişilerini topladılar. Hikmet Kıvılcımlı, Zihni Anadol, Hasan Erim, Hasan Küçükpınar, Rasim Yıldızbakan, Mümin Körek, Kerim Korcan, Süleyman Şahin Tar, Fatma Yalçı, Osman Kamucu ve Mustafa Terzi. Hepsi hücrelerde kalıyorlardı. Ben de hücrede idim. Geceyarısına doğru dayak odasına götürdüler. Hemen korkunç bir işkenceye başladılar, bu arada sağ ayağımın taban kemiği kırıldı, tabanım

parçalandı, cerahat bağladı. Rahmi denilen adamı orada yine gördüm. Bu kez de işkenceyi idare ediyordu. Süleyman denilen polis de bana bir yandan vuruyor, bir yandan da “bu komünistlik denen şeyin nesini beğeniyorsun” diye soruyor, yanındakine de “vur şuna vur da akıllı başına gelsin” di-yordu. Bir ara ayakkabısının sivri burnuyla sağ ayağıma vurunca, yere düştüm, neredeyse kendimden geçecektim. Zorla yerden kaldırdılar, ardından bir kağıt getirerek, imzalamamı istediler. Bu arada bazı fotoğraflar da getirmiş, bunları tanıyıp, tanımadığımı soruyorlardı. Sonra bunların hepsinin itirafta bulunduklarını, benim direnmemin faydasız olduğunu söylediler. Ben, hiç kimseye iftirada bulunmayacağımı, asla imza etmeyeceğimi söyledim. Süleyman denilen işkenceci tekrar kaburgalarımın vurdu, bir ara nefes alamaz oldum, yeniden yere yığıldım. Sonra bir polis beni kolumdan kaldırarak zorla yürüttü ve her tarafımdan akan kanlar içinde hücreye kadar getirerek, kapıyı üstüme kapadı.

Bana Emniyet Müdürlüğündeki tuvalette pas içindeki kutu ile su veriyorlardı. Ben 6 gün boyunca ne su içtim, nede birşey yedim. Onlar ben açlık grevindeyim zannediyorlardı. Halbuki pislik nedeni ile bana verilenleri red ediyordum. Benim kaldığım hücreden görünüyordu. Kırco Hüseyin vardı. Ona çok ağır işkence yapıyorlardı. Birde Rasim Yıldızbakan'a. Çok cesur birisiydi Rasim. Polis vurdukça “vurun lan pezevenkler, satılmış köpekler” diye bağırıyordu. Yüzünden gözünden kanlar akıyordu. Yinede küfür ediyordu. Polis “eh ulan sen gebermiyeceksin, seni sopayla değil, baltayla kafanı kesmek lâzım” diyordu. Çünkü Rasim'in kafasında davasında baklıydı. Ancak ölünce biterdi. Bu nedenle ölümüne direniyordu.

Kendimden geçmiş bir halde, acılar içinde kıvrandım. Sabahleyin bir polis kapıyı açtı, bir şey isteyip, istemediğimi sordu, geçmiş olsunu da ihmal etmedi. Yüzüne bile bakmadım, tam çıkarken benim hücreme Fatma Yalçı'yı da getireceğini söyledi. Gerçekten bir süre sonra Fatma Nudiye Yalçı'yı getirerek, hücreyi üstümüze kilitledi. Ben daha önce Fatma Yalçı'yı hiç tanımamıştım. Yalçı, bana o polisin adının Bekir olduğunu, aslında iyi bir kişi olduğunu, eğer bir pusula yazarsam, eve iletebileceğim söyledi. Çaresiz kabul ettim, Esmâ'ya yazdığım pusulada getiren kişinin polis olduğunu, bana giyecek ve yemek ile birlikte bir de on lira göndermesini istedim. Tabii kızıma iyi bakmasını da ekledim, ana yüreği işte... Gerçekten Bekir denilen polis istediklerimi alıp geldi ancak parayı almamış. Hücrede bir gün daha kaldım, her tarafım yara bere içindeydi. Vücudum adeta hurdaya dönmüştü. Ertesi gün bir jiple Harbiye'ye getirildim. Beni bitkin bir halde helanın yanındaki hücreye koydular.

Ocak ayındaydık, o yıl korkunç bir soğuk vardı, benim hücremin altından lağım akıyordu ama kokunun farkında bile değildim. Yattığım yerden kalkamıyordum, dış dünyayla ilişkim yok gibiydi. Sanki duyularım kaybolmuştu, ağrılar hiçbir şeyi düşünmeme fırsat vermiyordu. Vücudum bir külçe gibiydi, neresine dokunsam korkunç acılar duyuyordum. Bir ara bir tarafımdan kan gelmeye başladı, tahta ranzadan aşağı yere doğru süzülüm, kanama geçiriyordum. Ateşim de çok yükselmişti, gardiyan kapıdan bakınca yerdeki kanı gördü, Halil isimli diğer gardiyana seslendi. İkisi birden hücreye gelerek, pardesümü altıma serdiler kendi aralarında durumumun kötü olduğunu, ölebileceğimi, doktora haber verilmesi gerektiğini konuştular. Bu arada Sadık gardiyanın Sultanahmet Cezaevi'nin müdürüne telefon ederek, sorumluluk kabul etmeyeceğini, benim ölmek üzere olduğumu söylediğini duyuyorum. Zaten hücrelerin olduğu yerde ses iyice yankılanıyor, herkes konuşulanları duyuyordu. Ben ise bunları duyuyor ama hiçbir hareket yapamıyordum, elimi kaldıramıyor, ayağımı oynatamıyordum. Gardiyan Halil arada bir gelip, hücremden benim ölüp ölmediğime bakıyor, karşı hücredeki Fatma Yalçı'ya bilgi veriyordu. O gece çok kötü oldum, doktor gelip muayene ederek ilaç vermiş ve gardiyanlara hücrenin kapısının açık bırakılmasını söylemiş, ilaçları aldıktan sonra birkaç gün içinde biraz kendime gelir gibi oldum. İlaçları bana gardiyan veriyordu, daha sonra ben kendim almak istedim ama gardiyan bırakmadı. Zaten alacak halim de yoktu. Yine bir gün ateşim birden yükseldi. Gardiyan yine müdüre telefon etti, benim öleceğimden bahsediyordu. Müdür gelerek, halimi gördü, acıdığından mıdır bilmiyorum, beni yarın buradan aldıracağını söyledi.

Vatan Partisi davasından içeri alınan Rasim Yıldızbakan'ı gardiyanlar temizlikçi yapmışlar. O geçip benim hücrenin önüne "Zehra nasılsın" diyor-muş. Ama ben farkında değilim.

Ertesi gün iki asker beni kucaklayarak bir jipe koyup, adliyeye götürdüler. Sorgu hakiminin önüne askerlerin kucağında çıktım, zorlayarak bir sandalyeye oturtmak istediler ama hakimin sorduğu sorulara cevap verecek halde değildim, başım sürekli öne düşüyordu. Hakim götürmelerini söyledi. Yine askerlerin kucağında jipe, oradan da Sultanahmet Cezaevine getirildim. Cezaevinde gardiyan Gülsüm'ün odasına koydular, bir kanepeye uzandım adeta cennete gelmiş gibiydim. Bir iki gardiyan kadının yardımıyla hapishane müdürünün odasına gittik, müdür beni oturttu, gardiyan kadınlardan birine dönerek, bir hanımın daha geleceğini ikimizin her türlü ihtiyacını kendisinin karşılayacağını tembih etti. Bana da dönerek, gardiyanların işlerimizi yapmaması halinde kendisine haber vermemizi istedi. Sonra

odamıza geldik, gerçekten güzel bir yerdi, karşıda Kız Kulesi görünüyordu ve tabii masmavi deniz... Odaya bir de soba yerleştirildi, pardesümü sereyerek uyumaya başladım. Biraz olsun rahatlamıştım. Öğleden sonra Fatma Nudiye Yalçı'yı getirdiler. O üst ranzaya ben de alta yerleştik, kendisiyle sadece emniyet müdürlüğünde birlikte olmuştuk, onun dışında ne yaptığını bilmiyordum. Gülsüm gardiyan hemen gelerek, bize yatak bulunması gerektiğini söyledi. Ardından da Melahat isminde bir mahkumu çağırarak, bize bir tane de olsa yatak bulmasını söyledi. Melahat hemen çıktı, bir saat sonra bir yatak, bir yorgan ve yastıkla geri döndü. O gece ayak ayağa yat-tık, ertesi gün haber gönderdiğim Esmâ bir yatak, yorgan, çarşaf, battaniye ve yastık getirdi, bir de on lira para. Gardiyan yataklarımızı yaptı, sobamızı yaktı, bir de ortalığı süpürdü. Kapı günde iki kez açılıyordu, ancak benim dışarıyla meşgul olacak halim yoktu. Bu arada kansızlıktan kıvranıyordum. Beş altı gün sonra doktora çıktım, doktor Kemal ve Doktor Baha muayene ettiler. Bazı ilaçlar verip, iğne yaptılar. Ayağımdaki yara iyice azmıştı, tabii bu arada mikrop da kapıldığı için sürekli pansuman için doktora götürüyorlardı. Bu günlerde hakkımızda ihtilattan men kararı olduğu için gazete, kitap okuyamıyor, mektup yazamıyor, ziyaretçi kabul edemiyorduk. Bunun için savcılığa bir müracaat yaptık ama bu da çok sonra kabul edildi. Ama Harbiye zindanından kurtulduğum için çok mutluydum, bir de bir saat kadar bahçeye, havalandırmaya çıkarıyorlardı. Bu sağlığımı biraz düzeltmişti.

Sağlığım düzeliyor

Bu arada yavaş yavaş bazı tedbirler gevşedi. Ziyaretçileri görüştürmeye başladılar. Tabii yine Esmâ hemen geldi. Tel örgülerin arasından kısa bir süre görüştük. Kızımı sordum, iyi olduğunu söyledi. Bu arada henüz içeriye girmeden önce satmış olduğum bir arsadan benim payıma düşen bir beş-yüz lira vardı. Bunu da Esmâ'ya vermiştim, bana her ziyarete geldiğinde o paradan bir miktar getirmesini söyledim. Vefakâr arkadaşım, tutuklu kaldığım onaltı ay boyunca hiçbir ziyaret gününü geçirmede, aksatmadan geldi. Hastalığım tam üç ay sürdü, geceleri ağrıdan uyuyamadım. Kırkbeş kilodan otuzsekiz kiloya düştüm. Yürüyecek halim kalmamıştı, kimi zaman bahçeye bile çıkamıyordum. Doktorlar sürekli benimle meşgul oluyorlardı, verdikleri ilaçları dışardan aldırıyordum. Bu arada sinirlerim de harab olmuştu, onun için de ilaçlar almaya başladım. Yemek de yiyemiyordum. Bir bu-çuk ay boyunca sürekli süt ve ekmekle karnımı doyurdum. Bunların sonun-

da yavaş yavaş kendime gelmiştim. Bazı yemekleri yiyebiliyor, daha rahat hareket edebiliyordum.

Artık biraz olsun hayata dönmeye başlamıştım, etrafıma bakabiliyor, hayatla eski bağlarımı kurabiliyordum. Birlikte kaldığımız Fatma Yalçı biraz kendini beğenmiş birisiydi. Aramıza hep bir mesafe koyuyordu, kendisi okumuş yazmış eğitim görmüş, üniversite mezunu biri ben ise sıradan bir işçi. Bu farkı hep koruyordu, kendince bir ilişki düzeni kurmuştu. Kendime geldikten sonra yemekleri ortak yemeye başladık, bana Esmâ olsun diğer arkadaşların olsun gönderdiklerini birlikte paylaşıyorduk. Ama ona ziyarete gelen annesi yemek getirmiyor sadece para bırakıyordu. Paranın tek kuruşunu harcamadığı gibi biraz kendime gelmeye başlayınca beni de bir hizmetçi gibi kullanmaya başladı. O oturup yazı yazacak, düşünecek ben ise yemek yapacağım, bulaşık ve çamaşır yıkayacağım. Bir süre sonra bu işler bana ağır gelmeye başladı ve aramızda bir tartışma çıktı. Fatma Yalçı bana küfür etti, ben de karşılık verdim. Bir odanın içinde birbiriyle konuşmayan iki insan olduk. Ama dayanamadı, beni müdüre şikâyet etti. Aynı odada kalmak istemediğini söylemiş, müdür de beni çağırdı. Adam da önce hatırımlı sordu, iyileştigimi, beni iyi gördüğünü söyledi. Çok anlayışlı, zeki biriydi, tabii meseleyi hemen kavramıştı. Ben “yok efendim öyle birşey, bir yanlış anlaşılma olmuş” dedim. Müdür gülerek “zaten senin böyle söyleyeceğini tahmin ediyordum” dedi. Benim başka bir odaya geçme isteğimi de makul karşıladı. Sonunda Fatma Yalçıyla hapishane arkadaşlığımız böylece sona erdi. Bu arada gardiyan Gülsüm sırtarak yanıma yanaştı. “Senin şu arkadaşın çok antika, ondan biraz para aldım ama senden kırk para bile göremedim” dedi. Doğrusu ona çok kırlmıştım, bir aydının böyle mi yapması gerekirdi? Üstelik bu kendini işçilerin davasına adanmış bir münevverdi. Ne demek hapishane müdürüne gidip şikâyet etmek, bir bayramda erkek arkadaşlardan Hasan Erim helva göndermiş, üzerine de benim adımı yazmıştı vay efendim, niye onun adına gelmemiş, ben kim miyim? Helvadan ağzına koymadığı gibi etmediği küfürü bırakmadı, terbiyemi bozmadan itiraz ederek, “siz münevverler kendi menfaatiniz için işçi davasını istismar ediyorsunuz” sözlerime çok kızdı, bana ağza gelinmeyecek sözler söyledi. Neyse, ayrılıp, başka koğuşa gittikten sonra biraz rahat ettim. Burada her türlü insan vardı, esrarcılar, hırsızlar, zinadan girenler, katiller, kaçakçılar... Gayri meşru çocuğunu öldürüp buzdolabına koyanlar, Fatma Karasu adında metresini ve damadını öldüren bir kadın, gelinini balta ile parçalayan kayıvalide... İçler acısı ayrı bir dünya. Ama bunlar en azından halkın bir parçasıydılar, şöyle ya da böyle yanlış bir şey yapmışlar, ama içlerindeki duygular, yaklaşımlar daha gerçekçiydi.

Mahkeme başlamış, devam ediyordu. Esmâ ziyaretime gelip, gidiyordu. Avukatlığımızı Mehmet Ali Aybar yapıyordu. Nihayet 1959'un Nisan ayının onüçünde ben, Hasan Küçükparmak, Mustafa Terzi, Osman Kamucu, Hasan Civan, Hoca Mümin ve birkaç kişi daha tahliye olduk. Koğuşta ayak işlerimize bakan Canet adında bir mahkum vardı, durmadan tahliye olursam ayaklarımdaki yün çorapları kendisine vermemi istiyordu. O gün çıkarıp, Canet'e verdim ve eve kadar çorapsız geldim. Esmâ evde yoktu, komşuda olduğunu söyleyip, haber verdiler, koşa koşa geldi, sarıldık, ağlaştık. O gün sevincimden hiçbir şey yiyemedim. Odam boş duruyordu, aylardır kirayı vermemiştim, ev sahibine çıkınca çalışır, öderim diye haber göndermiştim. İyi bir kadıncağızdı, hiç itiraz etmeden kabullenmişti. Ama evde bir masa, bir koltuk, bir dolap ve radyo kalmıştı. İçeri girdiğimden beri görmediğim ve hiç haber alamadığım kızım ise Nuri adında biriyle evlenip, Zeytinburnu'na taşınmış, evde ne varsa yüklenip, gitmiş. Genç insan, anasından babasından ayrı, doğru dürüst karar vermekten de yoksun, babasının yanında da kalmak istemedi. Çareyi sevdiği biri olan Nuri'nin yanında seçmiş, ne yapalım ama bu evlilik doğru bir sevgi üzerine kurulmadığı için uzun sürmedi, on yıl sonra iki çocukla ayrıldı kocasından. Neyse, bu da hayatın bir başka yanı...

Yeni bir iş buluyorum

Tahliye olduktan sonra iş bulmak çok zor oldu. Nisan'dan Temmuz'a kadar Esmâ ile sürekli iş aradım. Esas işim olan tütüncülükte iş bulamadım. Nihayet Esmâ'nın yakından tanıdığı komşumuz Hasan Fenerli'nin tavassutuyla Yeşildirek'te Sabri Tatlı adlı birinin laboratuvarına işçi olarak girdim. Diğer çalışanlar küçük yaştaydılar, aralarında bir büyük bendim, zaten toplam dört kişiydik. Ayla 15, Muzaffer 12, Ayşe 13 yaşındaydı. Laboratuvarda yapılan şurup şişelerini ben yıkıyordum, bir arkadaş dolduruyor, daha sonra da etiketliyorduk. Ama hastalığım henüz tam olarak geçmemişti, zaman zaman sancılanıyordum. Bir gün yine böyle bir sancım tuttu. İlyardım hastanesine gittim, apandisit deyip hemen ameliyata aldılar. O gece de 27 Mayıs oldu ve askerler iktidarı ele aldılar. Memleket yeni bir döneme girmişti. Yıllardır, baskıcı bir yönetim uygulayan DP iktidarı gitmişti, bakalım bundan sonra ne olacaktı?

Bir hafta sonra işe başladım ama işim çok ağırdı. Her gün ağır şurup kazanını on basamak merdivenden indirmek gerekiyordu. Bu tempoyu kaldıramadım, bir gün dikişlerim patladı, bu yüzden bir buçuk ay kadar sancı çektim, sonunda yaram kapandı. Bir gün uzun süredir dargın olduğum ve konuşmadığım kızımın kocasını Cuma Pazarı'nda gördüm, pazarda sakız

satıyordu. Ellerime sarıldı, öptü, kendilerini affetmemi istedi. Ben kendisine onlara dargın olmadığımı, kendilerini suçlu olarak görmemelerini söyledim. Sonra Gülten'in hamile olduğunu söyledi, tabii çok sevinmiştim. Bana gelin, evimde kalın dedim. Ertesi gün Gülten de geldi, sarıldık, öpüştük. Benim de maddi durumum iyi değildi, borç ödüyordum. Kızımın kocası askere gitti. Doğum oldu. Çocuğa Hasan Kamil ismini koyduk. Ama çocuk sakat doğmuştu. Zavallı bebe Vakfı Guraba hastanesinde 2-3 kez ameliyat oldu. Doktorlar kurtaramadı. 6 gün yaşadı ve öldü. Aldığım elli liralık haftalık bir şeye yaramıyordu. Üstelik sigortam da yoktu.

Tekstil Sendikası'nda örgütlenme

Esma yeni bir iş için birileriyle konuşuyordu. Kahveci Şerifin amcası Minyon Dantel Fabrikasında kapıcılık yapıyordu. Oraya bir başvurmaya karar verdim. Daha iyi bir işyerine benziyordu. Şerifin amcası müdüre söyleyeceğini ve ertesi gün fabrikaya gelmemi söyledi. Müdürün odasına gittim, tam o sırada ana ve babaları tütüncü olan Suna, Yıldız ve Pervin içeri girerek, müdüre beni gammazladılar, benim içerden yeni çıkmış bir komünist olduğumu söylediler. Bir süre sonra müdür çıkarak, işçiye ihtiyaçları olmadığını söyledi. Hiçbir şey söylemeden çıktım. Şerif'e vaziyeti anlattım, Şerif çok kızdı hemen amcasına söyledi o da çok kızıp ertesi gün yeniden fabrikaya gelmemi istedi. Bu kez beni alarak doğrudan yazıhaneye Mösyö Moris'in odasına götürdü. Mösyö Moris beni şöyle bir süzdü ve ertesi gün nüfus cüzdanımla gelip işe başlamamı istedi. Çok sevinmiştim, bu düzenli bir işti artık. 1960'ın ortalarında işe başladım. Ambalaj bölümünde Nurşen isimli bir kızın yanında yardımcılık yapmaya koyuldum. Ambalaja yardımcı olmaya başladım sonra dantel diktim ve kısım şefliği yaptım. Eskiden çorap fabrikasıymış, üç karde idare ediyormuş. Sonra kardeşler ayrılmış patron Moris bu işe başlamış. Çalışmaya başladığım ilk ayların birinde bir vizite kağıdı alarak, doktora çıkmak istedim ama fabrikada yatıp kalkan hem ustabaşılık hem de müdürlük yapan bir genç olan Metin Arıkan bana vizite kağıdını vermedi. Ben de Mösyö Moris'e gittim, kağıt verilmesi için talimat verdi. İşyerinde sosyal haklar yok gibiydi, işçiler de bir şeyin farkında değillerdi. Ben Tekstil Sendikası'na üye olmuşum. Bu durumları başkan Rıza Güven ile Beyoğlu Şube Başkanı Kemal Abay'a anlattım. Bir hafta sonra da yine sendikadan Sabri Tıgılı, Keval Abay fabrikaya geldi, ancak onu içeri almak istemediler. Fakat işçi arkadaşlar arasında sendikalaşmak düşüncesi iyice yayılmaya başlamıştı. Bir süre sonra makina sayısı arttı, işçi sayısı da üçyüze çıktı. Dantel ve dokuma kısmı birbirinden ayrıldı. Talimhane'de çöplük de-

nilen yerde gecekondu oturan genç kızları ucuz ucuz fabrikaya doldurmaya başladılar. Bunlar patronun verdiği çok az ücreti kabul ediyorlardı. Çoğu köyden gelmiş çaresiz insanlardı. İşveren ve özellikle müdür sendikayı sokmamak için elinden geleni yapıyordu. Ama biz yemekhanede toplanarak örgütlenmemize devam ettik. Bir süre sonra çoğunluğu sağlayıp, yetkiyi alınca sözleşme çağrısında bulunduk. İmzaladığımız sözleşme bizlere yeni haklar sağladı, ancak işverenler memnun olmadığı gibi üretimi arttırmak, randımanı yükseltmek için önlemler almaya başladılar. Buna karşılık işçiler de istenen randımanı verdi. Ama bu olan bitenden hep beni sorumlu tutuyorlardı ve özellikle Metin Arıkan bana diş biliyordu. Bu arada fabrika çok sipariş aldı. Harıl harıl çalışıyoruz. Beni bir süre dantel örme kısmına şef yaptılar ama daha sonra boyahaneye oradan da dantel ölçme kısmına gönderdiler, son olarak da beni makinaya koydular. Bir gün oraya gelen Moris beni bu makinaya niye koyduklarını sordu.

Bu arada toplu sözleşme imzalandı, haftalıklarımız arttı. Bayram parası, her işçinin sigortalı olması, öğle yemeklerinin üç kap çıkması gibi haklar aldık. Ama patron yardakçısı ustabaşları fabrikada ne olursa benden biliyorlardı.

Bir süre sonra Robert usta adlı biriyle takıştık, o da sendikalı işçinin düşmanıydı. Benimle tartıştığında sendikaların komünizme zemin hazırladığını söylemiş, komünizme ve sendikalara karşı nefretini dile getirmişti. Ona kendisinin Avrupa gördüğünü oralarda sendika olup olmadığını sordum. Bu dediklerimi hemen yazıhaneye rapor etmiş, bir süre sonra Mösyö Moris beni çağırdı, olayı sorunca olduğu gibi anlattım. İşimin başına dönmemi istedi. Aslında beni çıkarmak için çok uğraştılar, özellikle Robert elinden geleni yaptı, tabii Metin Arıkan da... Arkadaşlarımız fabrika içinde iyi bir ortam yaratmışlardı, sendikalı olmanın tadını çıkarıyorlardı. Temsilciliğe de Gülbey adında bir genci seçtik. Çocuk iyi çalışıyor, işçilerin sorunlarını çözmek için uğraşıyordu. Ama ben yorulmuştum artık. Emeklilik için günlerimi toplatarak, başvurumu yaptım. Nihayet, 1970 yılının 28 Temmuz'unda yıllarca süren işçilik hayatımı noktalayarak emekli oldum. Fabrikadan da beşbin lira tazminat alarak ayrıldım.

Polisin son ziyareti 12 Eylül 1980'den hemen sonra oldu. Ben Dilbaz sokakta oturuyordum. Bir bağlantım yoktu. Eski tanıdıklar, onların çocukları gelip giderdi. Günlük olayları konuşurduk. Darbe olunca, bende kitap, dergi çoktu. Evin yanında bir kuyu vardı. Bu kitapları oraya koyduk. Polis evde arama yaptı. Birşey bulamadı tabi. Çekti gitti... 12 Eylül'ün sarsıntısı çok oldu. Bir çok tanıdık tutuklandı. Çocukları içeri alındı. Oldum olası askeri darbeleri sevmezdim. 12 Eylül bunların içinde en kötü olanıydı.

Hayat devam ediyor...

Bugün emekliyim. Henüz küçük bir çocukken bizi Yunanistan'dan getiren vapurun güvertesinden Ege'nin dalgalarını seyrederken, hayatın dalgalarının beni de bindiğimiz vapur gibi sallayacağını hiç düşünmemiştim. Hele bu dalgaların bütün bir ömür boyunca beni saracağını, inandığım bir davanın, uğruna mücadeleden hiçbir zaman kaçmadığım, düşüncelerimden dolayı her zaman boğmak istediğini nereden bilebilirdim...

Hayatım boyunca bir gün, denizin durulacağını, fırtınanın dineceğini, benim gibi milyonlarca insanın sakin ve rahat bir hayata ulaşacağını düşündüm. İnsanların ezilmeyeceği, sömürülmeyeceği bir dünyanın özlemiyle yaşadım. Bugün de doksan yıla yaklaşan ömrümle aynı özlemi taşıyorum. Üç tane kızım oldu. Birini bebekken Sovyetler'de bıraktım, o günden beri de görmedim, hâlâ hasretini çekiyorum. Birini kaybettim, biri de bana dört torun verdi: Hayrullah, Hakan, Vedat, Özgür ve Özge.

Bu satırları içimden geldiği gibi kaleme aldım. Benim gibi çalışan, emeğiyle yaşayan bir insan için bundan daha güzel ne olabilir ki; olduğu gibi görünmek, kendi hikâyesini anlatmak...

Ben işçiyim, emeğim ile bu kadar çalıştım, mücadele ettim ve yaşayabildim. Emeğe saygılı olmayı, emekten yana olmayı daha küçük bir çocukken annemden, babamdan gördüm ve öğrendim. Benim bu yetişme tarzım, hayata bakışım beni sosyalizmle tanıştırdı. Sosyalizm için kavga verdiğim, aç kaldığım, susuz kaldığım, işkence gördüğüm yıllar benim için en değerli yıllardı. O beni boğmak için üstüme gelen dalgalarla boğuşmak, onları altetmek, geleceğe, sömürünün olmadığı bir dünyaya inanmak beni ayakta tutan tek nedendi belki de...

Bugün de işkence görenler var, bugün de inançları uğruna her şeyi göze alanlar var, bu sadece Türkiye'de değil, birçok ülkede öyle. Daha henüz bir şey bitmedi, söylenecek son söz de söylenmedi. Belki ben ve benim gibi hayatının son basamaklarına dayanmış kişiler için noktayı koymak gerekir ama insanlığın tarihinde, işçi sınıfının mücadelesinde her zaman için yeni sayfalar açılacak ve buralara bizim gibi binlerce insanın hikâyesi yazılacaktır. Tıpkı ülkemizde Dr. Şefik Hüsnü'nün, Reşat Fuat Baraner'in, Nâzım Hikmet'in ve daha nice arkadaşımızın olduğu gibi...

Hayat bizim için her zaman acımasızdı, ayrılıklar, yokluklar başkasına değil sanki hep bize düşüyordu. Ama yine de direnecektim... Yine de mücadele etmeye söz veriyorum.

EK

Gizli.

TUTANAK¹

K.U.T.V. PERSONEL ŞUBESİ'NİN 9 NOLU SEKSİYON ÖĞRENCİLERİYLE İLGİLİ
22 VE 27 ŞUBAT 1935 TARİHLİ OTURUMLARI

Katılanlar: MELMAN, FERDİ [Dr. Şefik Hüsnü], FAHRİ [Baytar Ali Cevdet],
KOTELNİKOV, VALDMAN ve ANDREEV yoldaşlar

Konular

FAHRİ yoldaşın verdiği karakter özellikleri.

(...)

5. **BLAGOEVA** yoldaş [Zehra Kosova] - Bıraktığı intiba hiç fena değil. Öğrenim yeteneği ortamın altında. Dedikoduyu seviyor.

Hakkında alınan karar - Öğrenimine devam hakkı tanınsın. Parti terbiyesi için çalışmalar artırılsın.

6. **PERES** yoldaş [İskender Mustafa] – Vilayet Komitesi'nde çalışmıştır. Kendisine verilen görev üzerine MK ile bağlantı kurmuştur. Ülkede onunla birlikte çalışmış yoldaşların hakkındaki izlenimi oldukça iyi. Dürüst. Küçük burjuva psikolojisinin birçok izlerini taşıyor. Eleştiriye tahammülü yok. Blagoeva ile ilişkileri yüzünden devamlı dedikoduyla meşgul. Diğer yoldaşlarla ilişkileri kötü.

Hakkında alınan **karar** – Öğrenimine devam hakkı tanınsın. Parti terbiyesi için çalışmalar artırılsın. Dedikoduculuktan kurtarılmasına özel önem verilsin.

¹ RGASPI [Rusya Devlet Sosyal Siyasi Tarih Arşivi], f. 532, op.1, dosya 456, sayfa 14 vd.
Rusçadan çeviri Rüstem Aziz.

Gizli.

BLAGOEVA [Zehra Kosova] YOLDAŞIN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

İkinci grupta (normal eğitim grubunda) okumaktadır. Öğrenimi normal geçmiştir. Öğrenimi süresince politik hazırlık alanında önemli başarılar sağlamış olmasına karşın, politik ufku pek geniş değildir.

Kolektifin parti ve toplumsal yaşamında yeterince aktivite göstermemektedir.

Toplantılarda söz alıp konuşmaktadır.

Bedenen zayıftır. Hastadır. Bu husus ülkedeki çalışmalarını etkileyebilir.

Şu ana kadar küçük burjuva kökenli görüşlerden kurtulamamıştır.

Kolektifte uyumlu davranmaktadır.

Genç, henüz çelikleşmemiş bir yoldaştır. Kolektifin görüşleri karşısında şahsi duyguları ağır basmaktadır.

Ülkesinde Komsomol çalışmalarında yararlı olabilir.

Seksiyon Başkanı: İmza (Fahri)

26 Ocak 1936.

Gizli.

PERES YOLDAŞIN [İskender Mustafa] KARAKTER ÖZELLİKLERİ

Birinci grupta okumaktadır. Öğrenimine ciddi yaklaşmaktadır. Derslerle ilgili literatür üzerinde ciddi çalışmaktadır. Öğrenim alanında büyük ilerleme kaydetmiştir. Birinci grupta en başarılı öğrencidir ve konuları derinlemesine araştırmaktadır.

Politik bakımdan gelişmiştir. Ancak hâlâ küçük burjuva kökenli görüşlerden arınamamıştır ki, bu onun gelecekteki çalışmalarını elbette etkileyecektir.

Ülkeye ilgi duymaktadır.

Komsomol teşkilatının sekreteridir. Seksiyonun parti ve toplumsal yaşamına aktif şekilde katılmaktadır. Israrlı ve girişkendir.

Kendisini kolektifin karşısında görme eğilimi vardır. Şahsi çıkarlarını kolektifinkilerin üstünde görmektedir ki, bu, özellikle karısı söz konusu olduğunda görülmektedir.

Yetersizlikleri olumlu yönlerine oranla ağır basmaktadır. Ekonomi derslerinde bizim sosyalizm kuruculuğu konusundaki başarılarımıza pek ilgi duymamaktadır.

Konspirasyon konusunda gerekli alışkanlıkları yoktur. Malını koruma hırsı vardır.

Moskova'da bir öğrenciyle evlenmiştir. Günlük yaşamda ağırbaşlı davranmaktadır.

Suçlanabilecek davranışları olmamıştır.

Peres yoldaş ülkede yığın çalışması alanında yararlı olabilir.

Seksiyon Başkanı: İmza (Fahri)

26 Ocak 1936.

U.S.S.

İŞÇİ SENDİKALARI
BİRLİĞİ

HÜVİYET CÜZDANI

1946

Adı: **ZEHRA**
Soyadı: **KOSOVA**
K. No.: **443**
Sanatı: **Fektir**

Kaçe verilen aylık makkuz
kagidi buraya ilgiltilmezse bu hüviyet
varekasinin hükmü yoktur.

DURMA

AYLIK

Sigortalının Sicil No.:

443228

Tatbik İmzası

SAHİBİNİN

Tahsis No. : **2200040731**

Tahsis Çeşidi :

Soyadı : **Dugmaz**

Adı : **Zehra**

Doğum Tarihi : **1910**

Baba Adı : **Hasan Galip**

Ana Adı : **Dünye**

Doğum Yeri : **Kafala**

Aylık Bağlama

Oranı :

Derecesi :

Kadencesi :

Göstergesi :

Zehra Kosova 7 yaşındaki kızı Gülten'le.

Zehra Kosova 1964 Minyon Dantel Örmek sanayiindeki tekstilci kadın işçilerle.

10 Mart 1990 Petrol İş Sendikası “Sendikal Hareket İçinde Kadın” paneli.

DİSK Başkanı Rıdvan Budak’tan “DİSK Emek Ödülü”nü alırken,

Zehra Kosova, hasta yatağında Kutber Akalın ile.